

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL, TARİH VE COĞRAFYA FAKÜLTESİ
ORTAÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TAMARA TALBOT RICE: HAYATI, ESERLERİ, “KÜÇÜK
ASYA SELÇUKLULARI” ADLI ESERİNİN ANADOLU
SELÇUKLU TARİHİ BAKIMINDAN YERİ VE ÖNEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tuna Kaan TAŞTAN
(12911503)**

ANKARA- 2014

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL, TARİH VE COĞRAFYA FAKÜLTESİ
ORTAÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TAMARA TALBOT RICE: HAYATI, ESERLERİ, “KÜÇÜK
ASYA SELÇUKLULARI” ADLI ESERİNİN ANADOLU
SELÇUKLU TARİHİ BAKIMINDAN YERİ VE ÖNEMİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**Tuna Kaan TAŞTAN
(12911503)**

**DANIŞMAN
Prof.Dr. İlhan ERDEM**

ANKARA- 2014

ÖN SÖZ

Anadolu Selçuklu Devleti tarihi, Türk ve Anadolu tarihleri için oldukça önemli bir dönemeç olup, bugün bu devletin bırakmış olduğu miraslar ülkemizin neredeyse her bir köşesinde görülebilmektedir. Yapısı itibariyle tam bir kültür mozaïği olan bu devletin bugün hala araştırılacak ve öğrenilecek çok yönü vardır. Özellikle sanat tarihi açısından hala kendisinden öğrenecek çok şeyimiz olan Anadolu Selçuklu Devleti, yalnızca iki yüzyıl hayatta kalabilmiş olmasına rağmen, bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine kurulmuş olduğu temeli teşkil etmeye muvaffak olmuştur.

Bu çalışmamızda, tarihimizde bu kadar önemli bir yere sahip olan Anadolu Selçuklu Devleti tarihi hakkında yazılmış olan yabancı bir eseri inceleyeceğiz. Rus asıllı İngiliz tarihçi Bn. Tamara Talbot Rice tarafından yazılmış olan bu eser, daha çok devletin sanat tarihi üzerine yoğunlaştığı gibi, siyasi tarihi üzerinde de önemli bir çalışmadır.

Çalışmanın sonucu olarak, kitabın oldukça başarılı bir eser olduğuna kanaat getirilmiş olup, kitap Türkçe'ye çevirilerek Türk okuyucusuna kazandırıldığında bunun birçok fayda sağlayacağına dair bir görüş elde edilmiştir. Bunun yanında kitaba dair eleştirilmesi gereken bazı noktalar saptanmış ve bu noktaların yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilmesine ve düzeltilmesine çalışılmıştır. Ayrıca, hayatı ile göze çarpan yazar Bn. Tamara Talbot Rice'a da, hem Türkiye sınırları içerisinde eşi ile yapmış olduğu çalışmalardan dolayı, hem de II. Dünya

Savaşı sırasında İngiltere’de gönüllü olarak almış olduğu görev çerçevesinde Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerinde oynamış olduğu aktif rolden dolayı özel bir önem verilmesi gerektiği göze çarpmıştır.

Bu tezi yazmamda bana sonsuz destekleri bulunan sayın hocam Prof. Dr. İlhan ERDEM’e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TAMARA TALBOT RICE'İN HAYATI	5
1.1. Tamara Talbot Rice'in Ailesi ve Doğumu (1904-1993)	5
1.2. Tamara Talbot Rice'in Çocukluğu.....	6
1.3. Tamara Talbot Rice'in Eğitim Hayatının Devamı	8
1.4. Tamara Talbot Rice'in Paris'e Dönüşü.....	9
1.5. Tamara Talbot Rice'in Evliliği ve Mesleki Gelişimi	9
BÖLÜM 2: TAMARA TALBOT RICE'İN ÖNE ÇIKAN BAZI ESERLERİ	13
2.1. Bizans'ta Günlük Yaşam (Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis)	13
2.1.1. Bölüm 1. Konstantinopolis, Bizans'ın Mücevheri	13
2.1.2. Bölüm 2. İmparator Ailesi ve Saray	16
2.1.3. Bölüm 3. Kilise ve Ruhban Sınıfı	17
2.1.4. Bölüm 4. Yönetim ve Görevliler	18
2.1.5. Bölüm 5. Ordu ve Donanma.....	19
2.1.6. Bölüm 6. Tüccarlar ve Zanaatkârlar	20
2.1.7. Bölüm 7. Kent Yaşamı	21
2.1.8. Bölüm 8. Kırsal Yaşam	23
2.1.9. Bölüm 9. Okullar, Bilim Adamları ve Müzisyenler	23
2.1.10. Bölüm 10. Sanatçılar ve Mimarlar	25
2.2. İskitler	26
2.2.1. Bölüm 1. Tarihsel Başlangıç	26
2.2.2. Bölüm 2. Halk	29
2.2.3. Bölüm 3. Mezarlar	30

2.2.4. Bölüm 4. Dünyevi Eşyalar	31
2.2.5. Bölüm 5. İskit Dünyasının Sanatı	32
2.2.6. Bölüm 6. İskit Mirası	33
2.3. Orta Asya'nın Antik Sanatları	34
2.3.1. Bölüm 1. Transkafkasya ve Orta Asya Göçebelerinin Dünyası	36
2.3.2. Bölüm 2. Milattan Önce Birinci Bin Yılda Transkafkasya ve İran Dağları'nın Küçük Krallıkları	37
2.3.3. Bölüm 3. Tarihi İran İmparatorluklarından İslami Zamanlara, Soğdak, Fergana ve Cürcan	38
2.3.4. Bölüm 4. Tarihi İran İmparatorlukları Döneminden İslamiyet Zamanına Kadar Baktriya ve Kuzeybatı Hindistan	40
2.3.5. Bölüm 5. Roma ve Budist Dönemlerde Doğu Türkistan	41
2.3.6. Bölüm 6. Erken Hristiyanlık Döneminde Ermenistan, Gürcistan ve Kafkas Albanyası	43
2.4. Rus Sanatının Kısa Tarihi	44
2.4.1 Moğol İstilasından Önce Rusya	45
2.4.2. Novgorod Dönemi	46
2.4.3. Mimari ve Yardımcı Sanatların Üzerindeki Yerel Etkiler	47
2.4.4. Moskova Dönemi	48
2.4.5. Petersburg Mimarisi	49
2.4.6. Heykeltçilik ve Küçük Sanatlar	50
2.4.7. Petersburg Ressamlığı	51
2.5. Tamara: St. Petersburg, Paris, Oxford ve Bizantion'dan Hatıralar	52
2.5.1. Ailesi Hakkında	53
2.5.2. Bölüm 1. Bir Rus Çocukluğu	53
2.5.3. Bölüm 2. Farklılıklar Zenginliği	54
2.5.4. Birinci Dünya Savaşı	55
2.5.5. Bölüm 3. Savaş ve İhtilal	56
2.5.6. Devletsizlik	58
2.5.7. Bölüm 4. Bir İngiliz Molası	58
2.5.8. Oxford	59
2.5.9. Bölüm 5. Yanlış Umutlar	60
2.5.10. Bölüm 6. Genişleyen Çevreler	61
2.5.11. Paris ve Sonrası	62
2.5.12. Bölüm 7. Göçmen Yaşamı	62
2.5.13. Bölüm 8. Evlilik	64

2.5.14. Bölüm 9. İstanbul	65
2.5.15. Bölüm 10. Türklerin İç Dünyası	66
2.5.16. Bölüm 11. Çoğunlukla Sergiler Hakkında	67
2.5.17. Bölüm 12. Edinburgh Arkadaşlıkları	68
2.5.18. Bölüm 13. Toplanan Kara Bulutlar	68
2.5.19. İkinci Dünya Savaşı	69
2.5.20. Bölüm 14. Çoğunlukla David İle İlgili.....	70
2.5.21. Son	70
2.6. Küçük Asya Selçukluları	71
2.6.1. Bölüm 1. Başlangıç	72
2.6.2. Bölüm 2. Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi	72
2.6.3. Bölüm 3. Selçukluların Yaşam Tarzı	72
2.6.4. Bölüm 4. Dini ve Seküler Düşünce ile Edebiyat.....	73
2.6.5. Bölüm 5. Günlük Sanatlar.....	74
2.6.6. Bölüm 6. Küçük Sanatlar	75

BÖLÜM 3: YAZARIN KİTAPLARI ÜZERİNE YAZILAN ELEŞTİRİ YAZILARI	79
3.1. The Scythians (İskitler).....	79
3.1.1. Annals of the American Academy of Political and Social Science	79
3.1.2. Man	80
3.2. Elizabeth: Empress of Russia (Elizabeth: Rusya'nın İmparatoriçesi).....	80
3.2.1. The American Historical Review	81
3.2.2. Eighteenth-Century Studies	81
3.3. The Roman Empire and Its Neighbours (Roma İmparatorluğu ve Komşuları).....	82
3.3.1. Phoenix.....	82
3.3.2. The Classical Journal	83
3.3.3. The Classical Review	83
3.4. Icons and Their History (İkonalar ve Tarihçeleri)	84
3.4.1. Slavic Review	84
3.5. Ancient Arts of Central Asia (Orta Asya'nın Antik Sanatları).....	85
3.5.1. Pacific Affairs	85
3.5.2. Artibus Asiae.....	86

3.5.3. Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London	86
3.6. Icons and Their Dating: A Comprehensive Study of Their Chronology and Provenance (İkonalar ve Onların Tarihlendirilmesi: Kronolojilerinin ve Kökenlerinin Kapsamlı Bir Çalışması)	87
3.6.1. The Burlington Magazine	87
3.7. A Concise History of Russian Art (Rus Sanatının Kısa Tarihi)-	88
3.7.1. The Slavic And East European Journal	88
3.7.2. Russian Review	89
3.7.3. Slavic Review	89
3.8. The Seljuks in Asia Minor (Küçük Asya (Anadolu) Selçukluları)	90
3.8.1. Vakıflar Dergisi.....	90

**BÖLÜM 4: KÜÇÜK ASYA (ANADOLU) SELÇUKLULARI ADLI KİTABIN
ANADOLU SELÇUKLU TARİHİ BAKIMINDAN ÖNE ÇIKAN
KISIMLARI..... 93**

4.1. Süleyman 1077-1086 (s.43)	94
4.2. Başkent Olarak İznik (s.46).....	98
4.3. I. Kılıçarslan (1092- 1107) (s.50).....	102
4.4. Danişmentliler (s.51).....	103
4.5. İznik Kuşatması (s.52)	104
4.6. Çaka Bey (s.53).....	105
4.7. Eskişehir Savaşı (s.54)	107
4.8. Melik 1107- 1116 ve Kardeşi I. Mesud 1116- 1156 (s.59-60).....	113
4.9. II. Kılıçarslan 1156- 1188 (s.61).....	115
4.10. Miryokefalon Savaşı (s.61).....	117
4.11. II. Kılıçarslan'ın Tahttan Feragat Edişi (s.64)	119
4.12. II. Rükneddin Süleyman Şah 1196-1204	120
4.13. III. Kılıçarslan 1204 (s.66).....	121
4.14. I. Keyhüsrev 1192-1196 ve 1204-1210 (s.67)	121
4.15. I. Keykavus 1210/11- 1219 (s.69).....	124
4.16. I. Keykubat 1219- 1236 (s.71).....	126
4.17. Harezmlerin Yok Edilişi (s.71).....	126
4.18. II. Keyhüsrev 1236-1246 (s.72).....	128
4.19. Moğol Tehlikesi (s.73).....	128
4.20. Kösedag Savaşı (s.74).....	130

4.21. Anarşi Dönemi (s.75).....	131
4.22. Üçlü Hükümdarlık Dönemi 1246-1257 (s.76).....	132
4.23. İzzeddin 1246-1283? (s.77).....	133
4.24. IV. Kılıçarslan (s.78).....	135
4.25. III. Keyhüsrev 1264-1283 (s.79).....	136
4.26. Selçukluların Yaşam Tarzı (s.81).....	137
4.27. Monarşi (s.83).....	140
4.28. Yönetimsel Görevler ve Rütbeler (s.84).....	141
4.29. Divan ve Kapu (s.85).....	142
4.30. Gizli Polis (s.86).....	143
4.31. Fethedilen Topraklarda Uygulanan Politika (s.87).....	145
4.32. Taç Giyme Törenleri (s.88).....	146
4.33. Şenlikler (s.89).....	148
4.34. Saray Çevreleri (s.90).....	149
4.35. Selçuklu Kadınları (s.91).....	150
4.36. Cenaze Törenleri (Ritüelleri) (s.93).....	153
4.37. Kuşçuluk (s.95).....	155
4.38. Çadırlar Ve Saraylar (s.95).....	155
4.39. Yeni İnşaat ve Yapılar (s.96).....	156
4.40. Sosyal Hizmetler (s.97).....	157
4.41. Gelirler (s.99).....	160
4.42. Kervansaraylar (s.100).....	161
4.43. Ticaret (s.103).....	164
4.44. Nakliyat (s.106).....	168
4.45. Korsanlık (s.107).....	169
4.46. Pazarlar (s.108).....	170
5.47. Vergilendirme (s.108).....	171
4.48. Köylü Sınıfı (s.108).....	171
4.49. Madeni Para (s.110).....	172
4.50. Nüfus (s.111).....	174
4.51. İnanç (s.111).....	175

BÖLÜM 5: KİTABIN İNCELEMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ..... 179

BÖLÜM 6: YAZARIN KİTABI YAZARKEN KULLANMIŞ OLDUĞU	
KAYNAKLAR.....	199
6.1. İngilizce Yazılmış Eserler	199
6.2. Fransızca Yazılmış Eserler	202
6.3. Almanca Yazılmış Eserler.....	205
6.4. Latince Yazılmış Eserler	207
6.5. Türkçe Yazılmış Eserler.....	207
6.6. Rusça Yazılmış Eserler	209
6.7. Mecmua ve Tetkikler	210
SONUÇ	211
KAYNAKÇA.....	213
ÖZET	231
ABSTRACT.....	233

KISALTMALAR

Bn	: Bayan
B	: Bin
Ç.n	: Çevirenin Notu
Dr	: Doktor
Ltd	: Limited
Ltd. Şti	: Limited Şirketi
M	: Metre
Prof	: Profesör
St	: Saint (Aziz)
S	: Sayfa

GİRİŞ

Bu tezin yazılmasında öncelikli amaç 1961 yılında yazılan ve içerdığı bilgilerle bugün hala geçerliliğini sürdürmekte olan Seljuks of Asia Minor (Küçük Asya Selçukluları) adlı kitabın Türk akademik dünyasına ve okuyucusuna kazandırılmasıdır. Kitap, içerdığı bazı bilgilerin doğruluğu açısından detaylı bir inceleme gerektirmekte ve tez genel itibariyle bu amaca yoğunlaşmaktadır. Kitabın yazarı olan Tamara Talbot Rice, ünlü İngiliz sanat tarihçisi David Talbot Rice'ın eşi ve onun çoğu kazısındaki en büyük yardımcısı ve destekçisidir. Türkiye'de de çok fazla tarihi çalışmaya katılmış olan çift, burada birçok önemli kazıya da imza atmıştır. Bu açıdan Talbot Rice ailesi verdiği eserler açısından Türk tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Köken olarak Rus olan Tamara Borisovna Abelson, 1904 yılında St. Petersburg'da dünyaya gelmiştir. Annesi ve babası önemli Yahudi tüccar ailelerden gelen Tamara'nın çocukluğu büyük bir zenginlik içerisinde geçmiş, Rusya'da I. Dünya Savaşı ve Bolşevik Devrimi gibi tarihin akışını değiştiren olaylara şahit olmuştur. Aynı zamanda ailesi ile birlikte birçok yurtdışı gezisine katılmış olan yazar bu sayede hem Avrupa kültürlerini çok yakından tanımış, hem de ileride çok işine yarayacak olan birçok dili küçük yaşlarda öğrenmiş ve konuşma imkânına sahip olmuştur. Daha sonra göreceğimiz üzere yazarın vaftiz babası da ünlü Rus yazar Leo Tolstoy'dur. Devrimden sonra aile ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve eski zenginliklerini kaybederek Fransa'ya yerleşmek durumunda kalmıştır. Daha sonra ailenin kalan üyelerinin bir kısmı da Yahudi kimliklerinden dolayı Nazilerin elinde can vermiştir. Tamara Talbot Rice ise bu savaş sırasında İngiltere'de hayatını sürdürmüş ve önemli kamusal görevleri gönüllü olarak yine eşi ile birlikte üstlenmiştir.

Fransa'ya yerleştikten sonra Tamara, üniversite çağına kadar eğitimine burada devam etmiş ve üniversite için Oxford'a gitmiştir. Eşiyle de burada tanışan Tamara'nın tarih merakı burada ortaya çıkmıştır. Burada politika, tarih, ekonomi ve felsefe eğitimleri almıştır. Alexander James Carlyle¹ ve Robin George Collingwood² gibi hocaların etkisinde kalan Tamara anılarını yazdığı kitapta da³ bu akademisyenlerden bahsetmeyi de ihmal etmemiştir. Aynı zamanda Oxford'da geçirdiği yıllarda yazar İngiltere tarihinde önemli yeri olan birçok isimle üniversite yılları boyunca arkadaşlık etmiştir.

Daha sonra üniversitede tanışmış olduğu David Talbot Rice ile yirmi yedi yaşındayken evlenmiştir. David ve Tamara, balaylarını da Türkiye'de geçirmiş ve Türkiye'de geçirdikleri neredeyse bütün zamanlarda da İstanbul ve Trabzon gibi önemli kentlerde önemli kazılara imza atarak adlarından söz ettirmişlerdir. Üniversitedeki hocalarından aldığı eğitim ve eşinin destekleyici tavrı neticesinde Tamara da tarihçilik kariyerine başlamış ve bu alanda, kimileri çok ağır eleştirilirken geneli büyük okuyucu kitleleri tarafından sevilen birçok önemli kitabın yazarı olmuştur.

¹ İngiliz tarihçi ve sosyal reformcu. 24 Temmuz 1861'de doğmuş ve Oxford'da 27 Mayıs 1943 yılında hayata gözlerini yummuştur. Eğitimini Glasgow Üniversitesi ve Oxford Exeter Koleji'nde görmüş olan Carlyle, St. Martins and All Saints Koleji'nin rektörlüğü görevini üstlenmiştir. Bunun yanı sıra Hristiyan Sosyal Topluluğu'nda önemli roller üstlenmiştir.

<http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095550348>

² İngiliz filozof ve tarihçi. 22 Şubat 1889'da doğmuş ve 9 Ocak 1943'te hayata gözlerini yummuştur. Rugby School ve Oxford University College'da eğitim görmüş ve İngiliz tarihinin önemli akademisyenlerinden biri haline gelmiştir.

³ Tamara Talbot Rice; Tamara, Memoirs of St. Petersburg, Paris, Oxford and Byzantium, Editör, Elizabeth Talbot Rice, John Murray Ltd., Londra 1996.

Tezde de inceleneceği üzere, her biri bugün hala büyük öneme sahip olan ancak çoğunluğu hala Türkçe'ye çevirilmemiş olan "İskitler, Rus Sanatının Kısa Tarihi, Orta Asya'nın Antik Sanatları, Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis" gibi eserler Bn. Tamara Talbot Rice tarafından kaleme alınmıştır. Daha çok sanat tarihi alanında faaliyet gösteren yazar, eşiyile birlikte de ikonalar üzerine önemli eserlerin yazarı olmuş, başka büyük tarihçilerle birlikte de önemli kitapların yazımına katkıda bulunmuştur.

Tezin asıl konusu olan kitap ise, tamamı ile Anadolu Selçukluları üzerine yazılmış olup, 280 sayfada bu tarihi imparatorluğa ve kültürüne ışık tutmaktadır. Daha çok sanat açısından Anadolu Selçuklularına yönelik kitap, çekilen detaylı resimler ve çoğu yazarın kendi elinden çıkma olan çizimlerle de desteklenmiştir. Kitapta en çok dikkat çeken şeylerden biri ise, kitabın yazımında dönemin kaynak eserlerinden neredeyse hiç faydalanılmamış olmasına rağmen tıpkı faydalanılmış gibi yazılmış bir eserin ortaya çıkmış olmasıdır. Yazar, o dönemden itibaren Oryantalizme büyük önem veren Batı'nın, o dönemki ünlü tarihçilerinin eserlerini çok iyi incelemiş, bu sayede denilebilir ki kaynak eserleri okumuş kadar olmuştur. Birçok dili bilmesi ve kullanabilmesi kendisi için büyük bir avantaj olan yazar, başta Rus ve İngiliz tarihçileri olmak üzere Türk tarihçileri de dahil birçok farklı milletten tarihçinin kitabını kendi orijinal dillerinden okumuş ve bu sayede kitabını vücuda getirmiştir.

Bu kadar detaylı çalışmaya rağmen, ileride de inceleneceği üzere, kitabın kalitesine büyük bir darbe vurmasa da incelenmesi ve düzeltilmesi gereken bilgi hataları göze çarpmaktadır. Tezin ilk bölümlerinde yazar detaylı olarak tanıtılacak, daha sonraki bölümde eserleri incelenecek, daha sonra tezin asıl konusunu

teşkil eden kitap detaylı bir incelemeye tabi tutulduktan sonra son bölümde bu hatalar titizlikle tespit edilerek doğru bilgiler karşılaştırmalı olarak verilecektir.

BÖLÜM 1

TAMARA TALBOT RICE'İN HAYATI

1.1. Tamara Talbot Rice'in Ailesi ve Doğumu (1904-1993)

Tamara (Elena) Borisovna Abelson (Talbot-Rice), St. Petersburg şehrinde dünyaya gelmiştir. *“Elena Tamara'nın doğumuna dair 19 Haziran 1904 (Jülyen Takvimi) tarihli, nüfus memuru tarafından tutulmuş olan kaydı bugün St. Petersburg'daki Rus Devlet Tarihi Arşivinde saklanmaktadır.”*⁴ Babası zengin bir tüccar ve aynı zamanda Rus Çar'ının hazinesinde üst düzey bir memur olan Boris Abelevich Abelson'dır.⁵ Annesi ise yine köklü bir tüccar ailesinden gelen Louisa Elisabeth Vilenkin'dir.⁶ Aile din olarak Yahudiliğe mensuptur. Tamara'nın Vladimir adında bir de erkek kardeşi vardır.⁷

Abelson ailesi Litvanya kökenlidir. Baba Boris oldukça üst düzey bir tüccar ve Çar'ın önemli bir memuru olması nedeni ile ayrıcalıklı bir vatandaşdır. Rus Çarı tarafından verilmiş “Onursal Vatandaş”⁸ ve “Birinci Sınıf Tüccar”⁹ gibi birçok unvana sahiptir. Aynı zamanda “1911 yılında St. Petersburg Menkul Kıymetler Borsası üyesi ve 1914 yılında da Rus-İngiliz Banka İnceleme Müfettişliği Komitesi üyesi”¹⁰ gibi önemli pozisyonlara sahiptir. Annesinin ailesi olan Vilenkin-

⁴ Rice; a.g.e., s.1.

⁵ Oxford Dictionary of National Biography, Editör: H.C.G. Matthew, Brian Harrison, Oxford University Press Yayınları, New York 2004, s. 646.

⁶ Oxford Dictionary of National Biography, s. 646.

⁷ Rice; a.g.e., s.1.

⁸ Rice; a.g.e.; s.1.

⁹ Rice; a.g.e.; s.2.

¹⁰ Rice; a.g.e.; s.2.

ler ise Rusya'nın köklü bir aile olup, haklarında babasının ailesine göre günümüzde daha fazla bilgi mevcuttur. “*Vilenkin ailesinin bilinen tarihi oldukça hüzünlü bir sona sahiptir. Zira aile 1917 Bolşevik Devrimi'nde büyük kayıplara uğramış, Bolşeviklerden kurtulmayı başaranlarda İkinci Dünya Savaşı sırasında da Nazilerin yaptığı Yahudi katliamı çerçevesinde can vermiştir.*”¹¹

1.2. Tamara Talbot Rice'in Çocukluğu

Leo Tolstoy¹²,un vaftiz kızı¹³ olan Tamara çocukluğunda ilk olarak dadılar tarafından eğitilmiştir. Bu dadıların arasında olan May Gilchrist¹⁴ isimli İngiliz dadıdan çok etkilenmiştir. Daha sonradan İngilizlere yönelik sempatisinin çok sevdiği bu İngiliz dadıdan kaynaklandığını belirtmiştir. Örgün eğitim hayatına ise St. Petersburg Tagantzeva Kızlar Okulunda yedi yaşında başlamıştır. Ancak Yahudi çocuklarının doğrudan eğitim alması yasal statüleri gereği mümkün olmadığı

¹¹ Rice; a.g.e.; s.3.

¹² Rus yazar. 1828-1910 yılları arasında yaşamıştır. Zengin bir toprak sahibinin oğlu olarak dünyaya gelen Lev Tolstoy çok küçük yaşta yetim kalmıştır. Başarılı bir eğitim hayatı olmayan Tolstoy orduya girmiş ve bir süre orduda hizmet ettikten sonra yazarlık yapmaya çalışmıştır. Rusya'da sosyal durumu değiştirmek için çok çaba harcayan yazar hem bu konuda hem de aile yaşantısı konusunda büyük bir başarı sağlayamamış, ancak yazarlığıyla bütün Rus halkının ve daha fazlasının gönlüne taht kurmayı başarmıştır. 1910 yılında Rязan'da hayata gözlerini kapatmıştır. Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, Cilt: 12, Meydan Yayınevi, İstanbul 1973, s.201, Tolstoy maddesi..

¹³ Oxford Dictionary of National Biography, s. 646,
<http://www.dictionaryofarthistorians.org/ricet.htm>.

¹⁴ Rice, a.g.e.; s.14, Oxford Dictionary of National Biographies, s. 646.

için ekstern olarak eğitim hayatına devam etmiştir.¹⁵ Bu nedenle Tamara, eğitiminin büyük bir bölümünü evde özel hocalar eşliğinde almaya devam etmiştir. Çocukluğu oldukça zengin ve ayrıcalıklı bir ailede geçirmiş olan yazar, birçok farklı yer ve atmosferi görme imkânına da sahip olmuştur. İleride kendisini gösterecek olan birçok kişilik özelliği bu dönemde oturmaya başlamıştır.

1917 yılındaki Bolşevik Devrimi'nin ardından kendisi ve annesi Finlandiya üzerinden, babası ve abisi ise ayrı ayrı ülkeden kaçmışlardır.¹⁶ Özellikle babası ile kendini askere yazdırmış olan ağabeyinin ülkeden kaçıışı oldukça zor olmuştur. Ancak bu iki kişinin kaçışlarına dair ayrıntılı bir bilgi yoktur. Annesi ile birlikte Rusya'dan kaçtıktan sonra bir süre Londra'da yaşamışlardır. ***“Tamara Rice Londra'ya geldikleri ilk zamanda boğmaca öksürüğü hastalığına yakalandığını belirtmektedir.”***¹⁷ Burada birkaç değişik okul denemesi yaptıktan sonra Miss Spalding ve Mademoiselle Griboval'ın Kızlar Okuluna gitmiştir.¹⁸ Londra'nın pahalı bir şehir olması ailenin ekonomik durumunu birçok açıdan olumsuz yönde etkilemiştir. Durumlarını her geçen gün kötüye gitmesi aileyi İngiltere'yi terk etmeye mecbur bırakmıştır. Çünkü bu sırada (1921 yılı) babası Boris Abelevich Abelson'da Rusya'dan kaçmayı başararak Paris'e gelmiştir.¹⁹ ***“Bunun üzerine aile fakir olarak yaşamının Londra'dan daha kolay olduğu, babasının ve erkek kardeşi Volodia'nın daha hızlı iş bulabileceği, aynı zaman-***

¹⁵ Rice, a.g.e.; s.14.

¹⁶ Oxford Dictionary of National Biographies, s. 646.

¹⁷ Rice, a.g.e.; s.80.

¹⁸ Rice, a.g.e.; s.82.

¹⁹ Rice, a.g.e.; s.86.

da bu şehirde yaşayan diğer Rus göçmenlerin arasında birçok arkadaşlarının da olması nedeniyle Paris'te yaşamaya karar vermişlerdir."²⁰

1.3. Tamara Talbot Rice'in Eğitim Hayatının Devamı

Cheltenham Kızlar Kolejinde²¹ çok kısa bir süre eğitim gördükten sonra eğitimine evde devam etmiş ve daha sonra 1921 yılında Oxford St. Hugh's College'a kabul edilerek felsefe, politika ve ekonomi eğitimi görmüştür.²² Buradaki şartlara çok zor uyum sağlayan Tamara Talbot-Rice kısa bir süre burada kaldıktan sonra, öğretmeni Miss Jourdain'in²³ tavsiyesi üzerine 29 Ocak 1922'de Saint Anne's College'a Society of Oxford Home Students'in bir üyesi olarak transfer olmuştur.²⁴ Kendi anılarında dahi bu okulun katı kurallarına uymanın kendisi için ne denli zor olduğunu ayrıntılarıyla anlatmakta ve satırlarından kültürel farklılıklarından dolayı yaşamış olduğu zorluklar sezilebilmektedir. Tamara Talbot Rice Oxford'da Alexander James Carlyle ve Robin George Collingwood gibi önemli hocalardan dersler almıştır. Daha sonradan eşi olacak olan David Talbot Rice²⁵ ile de yine bu

²⁰ Rice, a.g.e.; s.86.

²¹ Kolej 1841 yılında kurulmuş olup, Viktorya döneminin en önemli okullarındandır.

²² Kolej 1886 yılında açılmış olup 1916 yılında yeni binasına taşınan okul sosyal bilimler okutan önemli bir okuldur.

²³ Rice, a.g.e.; s.92.

²⁴ Oxford Dictionary of National Biographies, s. 646.

²⁵ Bizantinist ve Edinburgh Üniversitesi'nde sanat profesörü. Bn. Tamara Talbot Rice'in eşi. 11 Temmuz 1903 yılında doğmuş ve eğitimine Eton'da başlamıştır. Daha sonra Oxford'da arkeoloji ve antropoloji eğitimi almıştır. Irak, İstanbul ve Trabzon'da kazılara katılmıştır. Sanat tarihi üzerine birçok kitap yazmış olan David Talbot Rice, İkinci Dünya Savaşı sırasında gönüllü olarak orduya

yıllarda tanışmıştır.²⁶ Çok sosyal bir öğrenci olan Tamara Talbot-Rice derslerini gerektiği gibi takip etmemiş ve 1924 yılında sınıfta kalmıştır. Okuldan mezun olmayan Tamara Talbot Rice ailesinin yanına Paris'e dönmeye karar vermiştir.

1.4. Tamara Talbot Rice'ın Paris'e Dönüşü

Ailesinin yanına dönen ve Paris'te yaşayan Rus göçmenleri arasında ciddi fakirlik sıkıntısı yaşayan yazar figüranlık, moda muhabirliği ve sosyal araştırmacılık gibi birçok işte çalışmıştır.²⁷ Bu işler sırasında birçok insanla tanışan ve eski arkadaşlarıyla da görüşmeye devam eden Tamara Talbot Rice, 1927 yılına kadar Paris'te farklı iş deneyimleri yaşayarak kalmaya devam etmiş, bu sırada ailesinin ekonomik durumu da daha kötü bir hal almıştır.

1.5. Tamara Talbot Rice'ın Evliliği ve Mesleki Gelişimi

1927 yılında David Talbot-Rice ile evlenmiştir.²⁸ Bundan sonra eşi ile birlikte çalışmaya başlayarak onun Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Gürcistan, İran ve Türkiye'deki kazılarına katılmış veya eşi adına bazılarını da yönetmiştir.²⁹ İkinci Dünya Savaşı sırasında eşi ile birlikte gönüllü olarak İngiltere devletinin

yazılmış ve istihbarat biriminde subay olarak hizmet etmiştir. Edinburgh Üniversitesi'nde uzun yıllar hizmet eden David Talbot Rice'ın anısına bugün Edinburgh Üniversitesi sanat galerisinin adı Talbot Rice Sanat Galerisi olarak verilmiştir.

<http://www.dictionaryofarthistorians.org/riced.htm>

²⁶ Rice, a.g.e.; s.90.

²⁷ Oxford Dictionary of National Biographies, s. 646.

²⁸ Rice; a.g.e.; s.152.

²⁹ Oxford Dictionary of National Biographies, s. 646.

hizmetine girmişlerdir.³⁰ Eşi istihbarat teşkilatında görev alırken kendisi İngiliz Enformasyon Bakanlığının Türk bölümünde görev yapmıştır.³¹

Tamara Talbot-Rice bu çalışmalarını yürütürken bir taraftan da akademik eserler yayımlamaya başlamıştır. Eserleri arasında Kıbrıs İkonaları(1937), İskitler(1957), Küçük Asya Selçukluları(1961) ve bir biyografik eser olan Elizabeth, Rusya'nın İmparatoriçesi(1976) adlı kitaplar bulunmaktadır. Eşinin 1972 yılındaki ölümünden sonra anılarını yazmaya başlamış ancak hiçbir zaman tamamlayamamıştır. Daha sonra bu anı notlarını kızı Elizabeth 1996 yılında düzenleyerek yayımlanmıştır.³² Bn. Tamara, bu tarihten sonra da çalışmalarına devam etmiş, özellikle Sir Mortimer Wheeler³³'in cesaretlendirmeleri sonucu bir turda gezici öğretim üyesi yapmıştır. Daha sonrasında da sanat tarihi alanındaki ünü duyulmaya devam eden Tamara Talbot Rice, Gürcistan'ın başkenti olan Tiflis'teki Ulusal Müze'de bir makalesi ile anılmıştır. Semerkand'daki ilk yerleşim yeri olan Maracanda kazılarında bulunan Tamara Talbot Rice, kazıyı yöneten arkeologun tercümanlığını da yapmıştır. 1978 yılında Pakistan'daki Chughtai Sanat Akademisi'ne ders vermek üzere davet edilmiştir. Hollanda'da Kıbrıs ikonaları üzerine ders vermesi için 1980 yılında davet edilmiş, ancak ailevi sebeplerden dolayı bu davete cevap verememiştir. Birçok kitabın yazılmasında fikirlerine ve katkılarına başvurmuştur. Hayatı bu gibi başarılarla dolu olan Tamara Talbot-Rice, 24 Eylül 1993

³⁰ Rice; a.g.e.; s.235.

³¹ Oxford Dictionary of National Biographies, s. 646.

³² Rice; a.g.e.

³³ 20. yüzyılın en büyük İngiliz arkeologlarından biridir. 10 Eylül 1890 yılında dünyaya gelmiştir. Bradford dil okulu ve Londra Üniversitesi'nde eğitim görmüştür. I. Dünya Savaşı'nda Kraliyet topçu birliklerinde görev alan Wheeler, daha sonra birçok farklı görevde bulunarak birçok büyük keşfe imza atmıştır.

tarihinde Birleşik Krallık'ta bulunan Gloucestershire'da hayata gözlerini kapatmıştır.³⁴

Tarih merakı, bu alanda eserler vermesine zemin hazırlayan ve yazdığı kitapların bilgilerini toplamasında en büyük desteği eşi David Talbot-Rice'dan görmüştür. Eşine olan sevgisi ve bağlılığı tüm ömrü boyunca samimiyetle devam etmiş onun bu duyguları daha sonra kızı tarafından yayımlanan anı eserinde de açıklıkla belirtilmektedir.

³⁴ Oxford Dictionary of National Biographies, s. 646.

BÖLÜM 2

TAMARA TALBOT RICE'İN ÖNE ÇIKAN BAZI ESERLERİ

2.1. Bizans'ta Günlük Yaşam (Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis)³⁵

Bu kitapta yazar 1000 yıldan uzun süren Bizans tarihine bilimsel bir açıdan bakmakla beraber, yalnızca siyasi bir tarihle sınırlı kalmayıp, dönem dönem Bizans'ta soylulardan halk sınıfına, bütün insanların yaşayışlarına ışık tutmaktadır. Bizans halkının günlük yaşantısı, adetleri, dünyaya bakışları, birbirleri ve başka milletler hakkındaki düşüncelerini içeren bu kitap bize aynı zamanda yanlış bildiğimiz ya da kaynağını bilmediğimiz ince ayrıntıları da vermektedir. Bu kitabı okuyarak o dönemin dünyasına Bizans toplumunun herhangi bir kesiminden bir bireyin gözlerinden bakma şansına sahip olabilmekteyiz. Kendi içinde on adet bölüme ayrılmış olan kitabın her bir bölümü Bizans tarihini farklı bir noktadan ele almaktadır. Bununla birlikte kitapta anlatılan her konu, özenle seçilip aralara serpiştirilmiş görsellerle desteklenmiştir. Aşağıda kitabın içerisindeki her bir bölümün ayrı ayrı incelenmesi yapılmaktadır.

2.1.1. Bölüm 1. Konstantinopolis, Bizans'ın Mücevheri

Bu bölüm, Bizans'ın bin yıldan daha uzun süren tarihine kısa bir genel bakış ile başlamaktadır. Anlatılana göre “*Bizans, Hıristiyan öğretilerine göre yaşamaya ve başkalarını yönetmeye başlayan ilk büyük devletti. Böylece Bizanslılar hem özel yaşamlarında hem de toplumsal işlerinde çoğu zaman za-*

³⁵ Tamara Talbot Rice; “Bizans'ta Günlük Yaşam”, Çev: Bilgi Altınok, Özne Yayıncılık, İstanbul tarihsiz.

*limce, şiddetle ve haince davransalar da, onlar için Hıristiyanlık ilkeleri her zaman çok önemli oldu ve Hıristiyanlığın dayandığı erdemlere karşı duydukları saygı, Avrupa'nın temelde Hıristiyan olan uygarlığının çerçevesini oluşturmak üzere kuşaktan kuşağa aktarıldı”³⁶. Bu şekilde kitap Bizans'ın Avrupa kültürü üzerindeki önemine değinerek Hıristiyanlığın Roma'da nasıl kabul edildiğini anlatmakla bölüme devam etmektedir. Bizi Büyük Konstantin'in (306-337) dönemine götürerek önce dörtlü yönetimi, daha sonra da Konstantin'in nasıl tek başına hükümdar olduğunu kısaca özetlemektedir. Konstantin'in Hıristiyan oluşunun nedenine dair anlatılan efsaneden sonra ise adım adım İstanbul ile Eski ve Yeni Roma İmparatorluklarında Hıristiyanlığın yerinin nasıl sağlamlaştığına değinmektedir. Konstantin'in tek hükümdar ve Hıristiyan oluşunun anlatılmasından sonra ise sıra Konstantinopolis'in kuruluşuna gelir. Önce Konstantinopolis'in üzerinde bulunduğu kara parçasının ekonomik ve stratejik önemine değinildikten sonra, sıra bir şehir olarak ilk kuruluşunu anlatmaya gelir. Burada “ **İÖ 7. yüzyılda bir grup Megaralı göçmen Byzas adında bir adamın buyruğuna girdi. Megaralılar doğdukları kenti terk etmeden önce, kolonilerini nerede kurmaları gerektiğine ilişkin bir öneri alacaklarını umarak en gözde bilicilerine (kâhin) başvurular. Bu sorunun yanıtı bilicilerin tarzına uygun olarak bir bulmaca biçimine girdi. ‘Gidin, körler ülkesinin karşısına yerleşin.’ Megaralılar gemilerine bindiler ve denizden yol alırken Marmara'nın Asya kıyısında Yunan koloni kenti Kadıköy'ün bulunduğu boğazın güney girişine vardılar. Önlerinde uzanan görkemli görünümü keyifle seyrederken gözleri karşı kıyıda (yani Avrupa'dan) denize uzanan üçgen toprak parçasına takıldı. Megaralılar bu toprağın olanaklarını Kons-***

³⁶ Rice; a.g.e., s. 13.

*tantinus kadar çabuk değerlendirdiklerinden kendi toprakları yerine burayı seçmiş olabilecek olan Kadıköy halkının bilicinin sözünü ettiği kör insanlar olduğu sonucuna vardılar. Küçük kentlerini dağlık burun üzerine kurdu- lar.”*³⁷ şeklinde bir hikâye anlatılır.

Artık Roma İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'tir ve bölüm bundan sonra yeni başkentle birlikte yeni yönetim ve yaşam anlayışının da İmparatorlukta nasıl yeşerdiğini anlatır. Bu yörenin asıl halkı olan Yunanlılar ile Romalıların nasıl karıştıklarına ve birbirlerini nasıl etkilediklerine değinilir. Anlatıldığına göre yalnızca Romalılar geldikleri bu yeri etkilememiş, yörenin Yunan halkı da Romalıları oldukça derinden etkilemiştir. Örneğin; “*Bizanslı- lar Yunan mitolojisini eski zamanların pagan Yunanlıları kadar öğrendi- ler.*”³⁸ cümlesi bu konuda iyi bir bilgi vermektedir. Bununla birlikte Roma ya- salarının da Yunanlıları nasıl etkilediği; “*Bizans'ın devlet yönetiminin, kilise- sinin, sosyal yapısının ve hizmetlerinin her dalı dikkatle düzenlenmiş ve ta- nımlanmıştı. Bizans'a tanınan sınırlar içerisinde yaşayan halk özgür oldu- ğundan, bu devlet otoriter olmasına karşın diktatör bir devlet olmadı.*”³⁹ cümlelerinden anlaşılabilir. Bölümün bundan sonrası, Bizans İmparatorlu- ğu'nun tarihi boyunca yaşadığı çalkantıları ve bu iniş çıkışların Konstantino- polis ile halkını nasıl etkilediğini oldukça akıcı bir şekilde anlatarak son bul- maktadır. Bölüm sekiz adet görselle desteklenmiştir.

³⁷ Rice; a.g.e., s. 19.

³⁸ Rice; a.g.e., s. 25.

³⁹ Rice; a.g.e., s. 25.

2.1.2. Bölüm 2. İmparator Ailesi ve Saray

Bu bölüm Bizans'ta imparator ve ailesinin yaşayışları, saray çevresi, saray içindeki ve dışındaki gelenekler ile İmparatorluk ailesini ilgilendiren tutumlar ile ilgilidir. İmparatorluk ailesi ve halk arasındaki ilişkilere genel bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bizans'ta halk imparatorların yetkilerini Tanrı'dan aldığına inanmaktaydı. Bu durumu yazar kitapta "En başından beri bir imparatora patriğin taç giydirmesi, imparatorun yeryüzünde tanrının seçilmiş temsilcisi olduğu inancının görsel kanıtı olarak yorumlandığından, bütün Bizans'ta olağanüstü önemli bir eylem sayılıyordu. Böylece imparatorlar kısa bir süre sonra kutsal kişiler kadar saygı görmeye başladılar."⁴⁰ cümleleri ile net bir biçimde anlatmaktadır. Bölüm taç giyme törenleri hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermektedir. Bununla birlikte sarayda özel günlerin nasıl kutlandığı, İmparatorluk ailesinin boş zamanlarında neler yaptığı, aileye yakın kişilerin onlarla birlikte iken nasıl davrandıkları ve ailede evliliklerin nasıl yapıp kutlandığı hakkında önemli bilgiler vermektedir. "İmparator tüm imparatorlukta hiç tartışmasız en üstün yetkeydi. Devletle ilgili tüm işlerin yönetimi ve sorumluluğu onun üzerindedir. Bizans'ın yaşam kavramının tek din, tek tanrı, tek yasa kaynağı ve tek hükümete, yani tek bir imparatora inanmaya dayandığını söylemek doğru bir ifadedir."⁴¹

Ayrıca bölümde yeni bir imparator tahta geçtiğinde başka insanların (özellikle diğer kardeşlerin) bu durumdan nasıl etkilendiği de gözler önüne serilmektedir. İmparatorların Bizans'ın tarihi boyunca kullandıkları saraylar,

⁴⁰ Rice; a.g.e., s. 31.

⁴¹ Rice; a.g.e., s. 34.

bu sarayların mimari yapıları ve tarihleri hakkında da ayrıntılı bilgiler, resimlerle desteklenmek suretiyle yine bu bölümde verilmiştir.. Bölüm on adet görselle desteklenmiştir.

2.1.3. Bölüm 3. Kilise ve Ruhban Sınıfı

“İmparator Iustinianos, Altıncı Külliyyat (Novella) başlığı altında çıkarılan yasa külliyyatının ön sözünü yazmıştı. Orada şu görüşünü belirtmişti; ‘Tanrı’nın insanoğluna karşı sevgisi sonucu ona verdiği en büyük armağanlar rahiplik ve imparatorluktur, çünkü biri kutsal işleri yönetirken diğeri insan işlerini yönlendirir ve gözetir.’”⁴² Bu cümleden de anlaşılacağı gibi Bizans’ta İmparator ile beraber en yetkili görülen sınıf ruhban sınıfı idi. Bizans İmparatorluğu’nda otorite; dini otorite ve devlet otoritesinin, İmparator’un yetkisi altında harmanlanması ile sağlanmış bulunmaktaydı. Bu bölüm imparatorlukta, İmparator’un kendisinden hemen sonra gelen en yetkili sınıf olan ruhban sınıfının gelenekleri hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda Hıristiyanlığın, Bizans halkının yaşayışı üzerinde ne derece etkili olduğu da bu bölümde verilmiştir. Bilindiği üzere Bizans’ın temel taşlarından biri Hıristiyanlık ve Hıristiyan kültürüdür. Bu nedenle Bizans’ı anlatırken incelenmesi gereken en önemli noktalardan biri de Bizans’ın dinidir.

Bunlarla birlikte bu bölümde Hıristiyanlığın da Bizans halkının farklı kültürlerinin etkisinde nasıl kaldığı, kimi zaman ise nasıl şekillendiği gözler önüne serilmektedir. Bölümde ayrıca Hıristiyanlığın Bizans coğrafyası ve Roma İmparatorluğu’nda nasıl yayıldığı hakkında ilk baştakinden daha ayrıntılı bilgiler mev-

⁴² Rice; a.g.e., s. 56.

cuttur. Bununla birlikte Bizans'ın dini gelenekleri, dini ayrılık ve çatışmaları, ayrıca Katolik, Ortodoks büyük kilise ayrılığına da yine bu bölümde değinilmektedir. Bölüm on adet görselle desteklenmiştir.

2.1.4. Bölüm 4. Yönetim ve Görevliler

Bizans'ta imparator kayıtsız şartsız bütün yetkiye sahipti. *“Bu da, ilk zamanlarda özellikle Theodosios, Heraklios ve Marios'un ve daha sonra da I. Aleksios Komnenos gibi bir çok imparatorun bakanlarının isteklerine aldırma-yıp savaşta ordularına komuta etmekte direktmelerini açıklar.”*⁴³ Bu bölüm, genel itibariyle Bizans'ta ülke yönetiminin her açıdan ana hatlarını bize anlatmaktadır. Öncelikle bilinmelidir ki Bizans merkeziyetçi bir yönetime sahipti ve tarihinin sonuna kadar da bu şekilde varlığını sürdürdü. Ancak ne kadar merkeziyetçi olursa olsun Bizans gibi bir imparatorluk tek bir kişinin yönetmesi için fazla büyüktü ve bir imparatorun yardımcılara ihtiyacı vardı. Bölüm öncelikle saraydaki yardımcıları ve onların unvanlarını ayrıntılı bir biçimde tarihsel süreçlere göre açıklamaktadır. Daha sonra ise daha genel anlamda imparatorluk memurlarına yönelik bir bakış açısı sunmuştur.

Ayrıca bu bölümde Bizans'ın toprak yönetimi ve üretim planlamaları hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Bunlardan başka askeri ve sivil rütbeleri de yine bu bölümde verilmiştir. Ancak ordu hakkında daha ayrıntılı bilgi bir sonraki bölümde olduğundan bu bölümde sivil rütbelere odaklanılmıştır. Son olarak bölüm, Bizans'ın anayasası hakkında bize çok değerli bilgiler verir ve özenle seçilmiş

⁴³ Rice; a.g.e., s. 83.

tarihsel örnekler ve görseller ile de anlatılanlar desteklenir. Bölümde sekiz adet görsel bulunmaktadır.

2.1.5. Bölüm 5. Ordu ve Donanma

Bu bölüm Bizans İmparatorluğu'nun askeri gücüne ayrılmıştır. Anlatım Bizans'ın Roma'dan farklı olarak saldırıdan çok savunmaya dayanan bir stratejiye sahip olduğunu anlatarak başlar ve daha sonrasında ordunun yapısıyla birlikte en önemli sorununa değinir. İnsan sayısındaki azlıktan dolayı Bizans İmparatorları çoğunlukla paralı askerlere güvenmek durumunda kalmışlardır. Bununla birlikte Bizanslıların savunmaya yönelik stratejileri onları bugün hala ayakta duran büyük yapılar inşa etmeye yöneltmiştir.

Bölüm Bizans ordusunun yapılanmasını ve dayandığı kanunlara dair de oldukça ayrıntılı bilgi vermektedir. Farklı imparatorların ordudaki farklı sorunlara yönelik çözümlerinin anlatıldığı bölüm bu sayede 1000 yıldan uzun süren tarihi boyunca Bizans ordusunun karşılaştığı başlıca sorunlara dair ayrıntılı bir fikir vermektedir. Bir dönem oldukça işe yaramış olan tema sistemi de ayrıntılı bir biçimde yine bu bölümde anlatılmaktadır. *“7. Yüzyılda ordudaki asker sayısı o kadar eksikti ki, İmparator Heraklios acemi askerleri orduya çekebilmek için dâhiyane bir yol buldu. Bu süreç temalar diye bilinir ve önce Doğu sınır bölgelerinde uygulanmaya başlamıştır. Buraların en zayıf bölgeler olmalarına karşın, orduda en az tutulan bölgeler olduğundan en kötü biçimde savunulan bölgelerdi. Bu uzak bölgelerdeki görevleri daha çekici kılmak için Heraklios Anadolulu, Ermeni ya da Opsikion ordularında hizmet eden her askere, kendisinin*

sayacağı ve kendi yararına işleyeceği bir tarım arazisi vaat ediyordu.”⁴⁴ Bununla birlikte ordunun kıyafetlerinden silahlarına, sefer hazırlıklarından aldıkları maaşlara ve dönemlere göre sayılarına kadar birçok bilgi yine bu bölümde bulunabilmektedir.

Donanma da ordu gibi yine bu bölümde anlatılmaktadır. Ancak donanmanın anlatımı daha kısadır. Bunun sebebi Bizans'ta donanma hiçbir zaman kara ordusu kadar önemsenmemiştir. Donanmaya dair anlatılanlar, gemiler ya da donanmanın yapılanmasına nazaran dönem dönem donanmanın sürekli kötüye gidişi üzerinedir. Anlatıldığına göre 1261'den sonra donanmanın sayısı, görevlerinin yalnızca törensel olduğu 20 gemiye kadar dahi indirilmiştir.⁴⁵ Bu dönemde *“Bizans'ın donanma gemileri silahlarından arındırıldı ve yüzlerce denizci kendilerini yaşamlarını kazanmak için başka bir yol bulmak üzere görevlerini bırakmakla Türk donanmasında iş aramak ya da bir korsan gemisine katılmak arasında bir seçim yapma zorunluluğu içinde buldular. Bunlardan birçoğu kendilerinden kendi vatandaşlarına ve Hıristiyanlara karşı silah kullanmalarının istenebilmesi demek olan son iki seçeneği denizi terketmeye yeğlediler.”⁴⁶* Bölüm altı adet görselle desteklenmiştir.

2.1.6. Bölüm 6. Tüccarlar ve Zanaatkârlar

“Bizans'ın ticaret ve sanayiye karşı yaklaşımını devlet denetiminin tümüyle istenir olmasa da gerekli olarak kabul edildiği bugün anlamak, tarihteki

⁴⁴ Rice; a.g.e., s. 107.

⁴⁵ Rice; a.g.e., s. 117.

⁴⁶ Rice; a.g.e., s. 117.

*herhangi bir ara dönemden belki daha kolaydır.*⁴⁷ diyor Tamara Talbot Rice. Bizans'taki üretime ve sanayiye odaklanmış olan bu bölümde, ilk olarak Bizans'ın bir devlet olarak kendi üretimi ile ne kadar ilgili ve iç içe olduğu anlatılmaktadır. Üretimin birçok alanında tekeller kuran ve fabrikalardaki üretimi denetleyen, hatta satılan malların fiyatlarını belirleyen Bizans'ın doğal olarak gücü ile ekonomisinin gidişatı birbiriyle doğru orantılı idi.

Bölümde Bizans ekonomisinin tarihsel süreci anlatılmakla birlikte loncalar, loncaların devletle ilişkileri, lonca kanunları ve Bizans'taki esnafılık üzerine oldukça ayrıntılı bilgi verilmektedir. Loncalara devletin bakış açısı kitapta geçen *“Bunların amaçları pek de üyelerinin ya da yerel halkın varsıllaşmasını sağlamak değil, devletin ekonomisini daha kolay denetlemesini sağlamaktı ve bu nedenlerle ekmek, balık ya da et gibi temel gıda maddeleriyle ilgili loncalar daha büyük bir özenle örgütleniyordu.”*⁴⁸ cümlesinden anlaşılabilir. Bununla birlikte Bizans pazarında satılan malların nitelikleri, üretimleri, hammaddeleri ile bu hammaddelerin temin edilişleri hakkındaki bilgileri de yine bu bölümden öğrenmekteyiz. Bizans için çok önemli olan ipeğin ve ipek üretiminin de anlatılmış olduğu kitabın bu bölümü Bizans ekonomisinin çöküşünün anlatılması ile sona ermektedir. Bölüm dokuz adet görselle desteklenmiştir.

2.1.7. Bölüm 7. Kent Yaşamı

Bu bölüm, Bizans şehirlerindeki yaşamı ele almaktadır. Öncelikle Bizans şehirlerine dair kısa bir tarihçe verdikten sonra, bu şehirleri günlük yaşa-

⁴⁷ Rice; a.g.e., s. 118.

⁴⁸ Rice; a.g.e., s. 119.

mı baz alarak anlatan kitabın yazarı, bize neredeyse o tarihlerdeki yaşamın canlı bir resmini çizmektedir. Bölüm dikkatle okunduğunda, o dönemin şehirleşmesi ile günümüzdeki şehirleşme anlayışı arasında sanıldığından daha fazla benzerlik olduğu göze çarpacaktır. *“Alt katlardaki pencerelere demir çubuklar takılmış olması ve bunların bazılarının daha sonra Osmanlı Türkiye’sinde yaygınlaştığı gibi alt bölümleri dışarıya doğru yuvarlak bir çıkıntı yaparak bir tür oturma yeri oluşturması olası gibi görünmektedir. Üst katlardaki pencerelerin balkonları vardı. Gerçekten de balkonlar o kadar yaygınlaşmıştı ve o kadar çok sayıdaydı ki, İmparator Zenon (479-491) tahta geçtiğinde, sokakların genişliğinin 3.5 m’den, balkonların yerden yüksekliğinin 4.5 m’den ve karşıdaki evden uzaklığının 3 m’den daha az olmasını yasaklayan bir yasa çıkardı. Hiçbir evin, komşusunun ışığını gölgelendirmemesini ya da deniz manzarasını kapatmamasını ve her evin atık su borusu ve olukları olmasını sağlayan sıkı yasalar yürürlükteydi.”*⁴⁹

Yalnızca şehirlerin planını anlatmakla kalmayan yazar, bölümü Konstantinopolis’e odaklanarak yazmış ve o dönemin Konstantinopolis’inin evlerinin odalarına kadar inerek resmi daha da belirginleştirmiştir. Bölümde işçilere kiralanan bloklardan, zenginlerin evlerinin salonlarının kullanımlarına kadar birçok detay okunmayı beklemektedir. Ayrıca şehirlerdeki süslemeler, heykeller ve haçlar gibi ufak ayrıntılara da değinilmektedir. Bununla birlikte çok ünlü yapıların yapıları ve tarihçeleri hakkında da oldukça ilginç ve önemli detaylar bu bölümle birlikte karşımıza çıkmaktadır. Bölüm yirmi adet görselle desteklenmiştir.

⁴⁹ Rice; a.g.e., s. 140.

2.1.8. Bölüm 8. Kırsal Yaşam

Bu bölümde Bizans İmparatorluğu'nun kentleri dışındaki yaşam konu edilmektedir. Ancak Bizans'ın tarihi boyunca köylülerin durumu oldukça zor olduğundan, bu bölümde en çok anlatılan Bizans köylülerinin yaşadıkları zorluklar ve kendilerine konulan vergilerin ağırlığıdır. Bölüm köylülerin çıkardıkları isyanlara ve Bizans yönetiminin köylülerin sorunlarını çözmek için verdiği çabaları anlatmaktadır. Lakin alınan bütün önlemlere rağmen Bizans'ın köylü halkının üzerindeki baskılar kötüye gitmekten alıkonamaz ve yetkililerin yetkilerini kötüye kullanmalarıyla da birlikte kırsal kesimde yaşayan halkın üzerindeki baskılar hiç durmadan artar.

Kitapta yazar bu isyanları şöyle özetler; *“Sık sık içine düştükleri yoksulluk, köylülerin mültezimlerden (vergi memurları) ve toprak beylerinden nefret etmelerine yol açtı. Özellikle geç dönemlerde, sayısız büyük felaketlerinin nedeni olarak ağır vergilendirmeyi görüyorlardı ve onların başkaldırmalarına çoğunlukla yol açan da, açlığa neden olan bu vergilendirmeydi. Bizans'ın en görkemli dönemini yaşadığı kabaca dokuzuncu ve on birinci yüzyıllar arasında sık sık isyanlar oldu. Bu gibi çalkantılar patlak verdiğiinde siyasi ve dinsel çekişmeler bu olayların gerçek bir başkaldırıya dönüşmesini körükliyordu.”*⁵⁰ Ayrıca bölüm on bir adet görselle desteklenmiştir.

2.1.9. Bölüm 9. Okullar, Bilim Adamları ve Müzisyenler

Bu bölümde Bizans'ın bilim ve kültür alanındaki çalışmalarını görmekle birlikte, Bizans'taki eğitim hakkında da oldukça geniş bilgi sahibi olma fırsatı

⁵⁰ Rice; a.g.e., s. 171.

buluyoruz. Bölümde ilk olarak Bizans'ın tıpkı Yunanlılar gibi bilgiye çok değer verdiklerine değinilmektedir. Daha sonrasında Bizans'ın insanlık tarihine yaptığı en büyük hizmetlerden biri olarak eski Yunan eserlerinin korunmasına katkıda bulunmuş oldukları gösterilir. Yazılına göre eğer bu Yunanca eserlerin Bizans'ın elinde transkriptleri olmasa, büyük bir çoğunluğu İskenderiye'deki kütüphaneyle birlikte yanıp kül olacaktı.

Bizans'taki eğitim anlayışı ise şaşırtıcı derecede etkili ve sağlam temellere dayanmak suretiyle sistemlidir. Bölümde Bizans İmparatorluğu'nda doğan bir çocuğun, çocukluğundan itibaren nasıl bir eğitim aldığını ve bu eğitim sonunda seçtiği yollara göre varabileceği farklı noktaları örnekler eşliğinde okumaktayız. Bizans'ın etkili eğitim sistemiyle birlikte o dönem Bizans'ı birçok alanda çok ileriye gitmiş ve büyük düşünürleri tarihe kazandırmıştır. Aynı zamanda sanata da büyük bir önem verilen Bizans'ta sanatsal eğitim de büyük bir özenle sürdürülmüş ve birçok başarılı sanatçı bu şekilde yetiştirilmiştir. Bununla birlikte Bizans İmparatorluğu bünyesinde olan ya da olmayan diğer halkları da eğitmek için çaba harcamıştır. *“Aziz kardeşler Kyril ve Methodios, din değiştiren Slavların kullanması için Kiril alfabesini oluşturuyorlardı.”*⁵¹ cümlesinden bunu net bir biçimde görebiliriz.

Bölümde Bizans imparatorlarının bilime yönelik kişisel katkılarını da okuyabiliyor ve *“II. Theodoros Laskaris birçok iğneleyici nüktenin yazarıdır.”*⁵² cümlesinde olduğu gibi vermiş oldukları eserler hakkında da bilgi sahibi olabiliyoruz. Bölümde anlatım on adet görselle desteklenmiştir.

⁵¹ Rice; a.g.e., s. 192.

⁵² Rice; a.g.e., s. 203.

2.1.10. Bölüm 10. Sanatçılar ve Mimarlar

*“Bir ulusun beğenileri ve düşünce biçimi sanatından daha açık olarak başka hiçbir yerde korunamaz.”*⁵³ diyor Tamara Talbot Rice. Kitabımızın bu son bölümü Bizans’ın görsel eserleri ve yapıtları ile bunların yapımcılarına ayrılmıştır. Bölümde Bizans yapılarında kullanılan malzemelerden, Bizans sanatının çarpıcı örneklerine, eserlerin dönemden döneme veya bölgeden bölgeye değişiminden, bütün hepsinin ortak yanlarına kadar konu hakkında birçok bilgi edinilebilmektedir.

Bu bölümün konusu, arkeolojik kazılar sonucunda gün yüzüne çıkarılan tarih parçaları ile ilgili olduğundan, Bizans hakkında yapılan arkeolojik çalışmalardan da bölümde ayrıntılı bir biçimde söz edilmektedir. Dikkatle okunduğunda, bu bölüm sayesinde okuyucu, Bizans halkının karakter yapısını, günlük zevklerini ve genel ruh hallerini oldukça etkili bir biçimde yazıyı destekleyen görsellerle birlikte bir tanıma fırsatı yakalayabilmektedir. Kitapta şu ana kadar bulunmuş olan eserlerin yerleri ve yapıldıkları dönemler ile birlikte içerdikleri malzemeler de ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Bunun dışında dokuz adet görsel de bu bölümde verilmiştir.

Kitap bu bölümden sonra verilmiş olan bir kronoloji ile son bulmaktadır. Bizi neredeyse Bizans devirlerinin İstanbul’unda yolculuğa çıkaran bu eser, yalnızca tarihçilere değil, bütün kitapseverlere hitap edecek bir kitap olduğunu göstermektedir.

⁵³ Rice; a.g.e., s. 206.

2.2. İskitler⁵⁴

Türk tarihçiliği için de büyük önem taşıyan bir millet olan İskitler, bugün hala haklarında ortaya çıkmamış birçok bilgi olmasına rağmen, sadece ortaya çıkanların vasıtasıyla bile tarihçilerin ilgi odağı olmayı başarmıştır. Tamara Talbot Rice tarafından yazılan ve 1957 yılında Frederick A. Praeger yayınevi tarafından basılan bu kitap, 62 fotoğraf, 65 çizim ve 4 harita içermektedir. Toplamda 255 sayfadan oluşan kitap İskitler hakkında çok önemli bilgilerin toplandığı önemli bir eserdir.

Kitap, ilerleyen sayfalarda anlatılacak olan konulara dair kısa bir giriş bölümü ile başlamaktadır. Bölümde İskitlere yönelik genel bir bakış açısı verilmektedir. Yunanlıların onların tarihin ilk ırkı olduğunu düşünmesi ya da hangi ırka mensup olduklarına dair teoriler gibi ayrıntılardan bahsedilmektedir. Ayrıca sonradan okuyacağımız konulara dair yazar, aklımızda bir fikir oluşturmaktadır. Giriş kısmında bunlardan başka İskitler hakkında dünden bugüne yapılan çalışmalardan ve varılan farklı sonuçlardan kısaca bahsedilmekte, ayrıca göçebe ırkların hayatına yönelik genel bir bakış açısı da sunulmaktadır. Bu bölümde ayrıca İskitler için önemli olan tarihleri ve bu tarihlerde dünyanın başka yerlerinde neler olduğunu gösteren kabaca bir kronik de mevcuttur.⁵⁵

2.2.1. Bölüm 1. Tarihsel Başlangıç

Bu bölüm öncelikle İskitlerin yaşamış olduğu coğrafyaya dair verilen bilgiler ile başlamaktadır. Bölgenin coğrafi yapısı ile birlikte iklimi, ikliminin tarih-

⁵⁴ Tamara Talbot-Rice; *The Scythians*, Frederick A. Praeger, Inc. Publishers, New York 1957.

⁵⁵ Rice; a.g.e., s. 24-25.

sel süreçte geçirmiş olduğu değişimler ve bu değişimlerin burada yaşayanları nasıl etkilediği anlatılmaktadır. Bunlarla birlikte yörede yetişen bitkilerin Latince isimleri listelenmekte, bölgeden çıkan doğal kaynaklar da yerleriyle birlikte anlatılmaktadır. Böylece bölgedeki ticaret hakkında fikir sahibi olunabilmekte, kimlerle ne üzerine ticaret yaptıkları anlaşılabilir. Aynı zamanda bölgenin barındırdığı coğrafi yapılardan ve su kaynaklarından da burada bahsedilmektedir. Bu da o topraklarda yaşamış olan insanların yaşayışları ve göç yolları hakkında bize daha da fazla fikir vermektedir. Daha sonra bu bölgedeki bilinen ilk uygarlıklardan söz edilerek konu İskitlerin tarihine getirilmektedir.

Yazar İskitlerin kökeni hakkında, kendilerinden üç asır kadar önce Anadolu ve Yunanistan'a giren Hint-Avrupalılardan gelmiş olabileceklerini söylemektedir.⁵⁶ Sonrasında bölüm dönemin, İskitlerle temas etmiş olan diğer uygarlıklardan, onların yaşadıkları yerlerden, adetlerinden ve kullandıkları malzemeler gibi özelliklerinden bahsederek devam etmiştir.

Kitapta yazılana göre, hangi ırktan olduğu hala bir tartışma konusu olan İskitlerin araştırmalar sonucunda Moğollarla bazı fiziki ortak özellikler gösterdikleri belirlenmiştir.⁵⁷ Bununla birlikte, kitabın bu bölümü, Yunanlılar ya da Çinliler gibi, İskitlerin ilişki kurmuş oldukları milletlerin de İskitlerin kökeni hakkında geçmişte yazmış oldukları bilgilerden kesitleri içermektedir. Kitaptan anlaşıldığı kadarıyla bu milletlerin de geçmiş zamanlarda İskitlerin yaşadıkları yerlere veya kültürlerine göre hangi kökenden gelmiş olabileceklerine dair belli fikirleri mev-

⁵⁶ Rice; a.g.e., s. 39.

⁵⁷ Rice; a.g.e., s. 39.

cuttu.⁵⁸ Geçmişle birlikte, günümüzde de İskitlerin kim oldukları, ya da tam olarak nerede yaşadıkları ve nerenin İskit yurdu sayılabileceği hakkında farklı milletlerden tarihçilerin farklı görüşleri mevcuttur. Kitapta bu görüşlere de kısmen yer verilmiştir.

Bu tarz tartışmalara değindikten sonra kitap İskitlerin göçlerinden, göç etmelerinin sebepleri ve sonuçlarından, göçlerinin bitiminden sonra kısmen yerleşik hayata geçmelerinden ve bu tarihten sonra yapmış oldukları askeri seferlerden bahsetmek suretiyle İskitlerin tarihine devam etmiştir. Kitapta anlatılanlar arasından, İskitlerin tarih sahnesindeki önemi, birçok milletle kurmuş oldukları ticari ilişkilerden anlaşılabilir gibi, siyasi güç olma anlamındaki konumları da ünlü Pers İmparatoru Darius'un Yunanistan'a saldırmadan önce İskit tehdidini ortadan kaldırmak üzere bu milletin üzerine yürümüş olmasından anlaşılabilir.⁵⁹

Daha sonrasında kitapta İskitlerin tarih sahnesindeki yerine geçecek olan Sarmatlara⁶⁰ da değinilir. Bu göçebe halk ile ilgili de oldukça kilit bilgiler verilir. Örneğin; *“Her iki millet de aynı dili ve neredeyse birbirinin aynı birer yaşam tarzını paylaşmaktaydı. Ancak Sarmat kızlar, erkekleriyle birlikte at sürer, avlanır ve dövüşürken, İskit kadınları, erkeklerinin aktivitelerinde herhangi bir yer almamak suretiyle, tamamen bir tekaüt ve inziva hayatı sürdürmekteydi.”*⁶¹ cümlesinde, amazon kadınlarının genel kanının aksine İskit yerine Sarmatyalı olabileceğine dair bir gönderme yapılmaktadır. İskitlerle akraba olan ve yaşayışları birbirine benzeyen bu bir diğer göçebe ırka da biraz değinildikten sonra bölüm

⁵⁸ Rice; a.g.e., s. 42.

⁵⁹ Rice; a.g.e., s. 46.

⁶⁰ Rice; a.g.e., s. 48.

⁶¹ Rice; a.g.e., s. 48.

İskitlerin yaşayışını, ekonomik önemlerini, adetlerini, tasarladıkları eşyaları ve sanatlarını genel olarak anlattıktan sonra son bulur. Bölüm iki adet figür anlatıma yardımcı olmaktadır.

2.2.2. Bölüm 2. Halk

Bu bölümde İskit halkının yaşayışına yönelik derinlemesine bir bakış açısı sunulmaktadır. İlk olarak bir kabile insanının yaşantısından bahseden yazar, sürekli göç eden bu insanların göç sebeplerine, göçlerde izlenen yol ve yöntemlere, göçlerin neden olduğu çatışmalara değinip, kabile insanların ulus ve görev algısına eğilerek bu konudaki yanlış anlaşılmalara göndermede bulunur.⁶²

Daha sonra İskit halkını anlatmaya başlayan yazar çok ayrıntılı bir şekilde en üst düzey yöneticiden en basit çiftçiye kadar bu toplumun insanlarını inceler. Onların göç yollarını, göç ettikleri yerlerde kimlerle temasa geçtiklerini, kimlerle çatıştıklarını ve ticaret yaptıklarını, bu durumların onların hayatını nasıl etkilediğini anlatır. Halkın yönetim şekli farklı İskit kabileleri karşılaştırılarak anlatılırken, İskit halkının aile yaşantısı ve kadınlara bakış açısı da bu bölümde irdelenir.

Bölümde, İskit halkının nasıl giyindiği, kıyafetlerini hangi malzemelerden yaptığı ve bu malzemeleri nasıl edindiği anlatılmaktadır. ***“Pazırık’tan çıkarılan kadın kıyafetleri erkeklerinkilerden daha şatafatlı idi. Burada büyük bir pelerin çıkarıldı, bir koni şekline sahipti ve kolsuzdu. Ancak kolların çıkabilmesi için delikler açılmıştı.”***⁶³ Ayrıca, İskitlerin yeme-içme alışkanlıkları, yaşadıkları çadırlardan o çadırlardaki süs eşyalarına, sanatlarından inançlarına ve entelektüel

⁶² Rice; a.g.e., s. 57-58.

⁶³ Rice; a.g.e., s. 65.

yapılarına kadar haklarındaki birçok bilgi, o döneme ya da günümüze ait olan diğer kaynaklarda anlatılanlarla karşılaştırılmış ve görsellerle desteklenmiş olarak bu bölümde bulunmaktadır. Bölüm on dört adet görselle desteklenmiştir.

2.2.3. Bölüm 3. Mezarlar

Bu bölüm İskitler için büyük önem taşıyan mezarlarına ayrılmıştır. Yazar bölüme henüz İskit mezarları hakkında öğrenilecek çok fazla şey olduğunu belirterek başlar.⁶⁴

*“Onlara göre naşı toprağa verme töreni aşırı derecede mistik ve yüce bir ritüeldi. Ancak bu ritüel aynı zamanda garip denebilecek kadar da maliyetli bir olaydı. Yalnızca iş gücü, maddiyat ya da dünyevi değerler açısından değil, aynı zamanda hayat açısından da.”*⁶⁵ Bu cümleden de anlaşılacağı gibi, bir defin işleminin İskitlerin hayatındaki önemi oldukça fazladır. Bölüm bu ritüellerin farklı yerlerdeki farklı kabilelerde hangi açılardan değiştiğini de anlatır. Aynı zamanda İskitlerin kendi içinde de kişinin sosyal statüsüne ya da başka farklılıklarına göre cenaze ritüelinde yaşanan değişiklikler de burada anlatılmaktadır. Kitapta bugüne kadar bulunan İskit mezarlarının yerleri haritalarla desteklenerek gösterilmektedir.⁶⁶

Daha sonrasında kitap bulunan İskit mezarlarının nasıl yapılmış olduğunu görsellerle anlatmaktadır.⁶⁷ İnşaat planlarını, mezarın içine konan eşyaları, bulu-

⁶⁴ Rice; a.g.e., s. 92.

⁶⁵ Rice; a.g.e., s. 92.

⁶⁶ Rice; a.g.e., s. 99,104,105.

⁶⁷ Rice; a.g.e., s. 101-103.

nan belli başlı İskit mezarlarının çizimleri burada görüyoruz. **“Önemli bir mezarı inşa etmek çok fazla efor sarf ettiriyordu.”**⁶⁸ Cümlesinden de anlayabileceğimiz üzere, oldukça teferruatlı yapıları bunlar. Yalnızca inşasıyla da bitmiyordu üstelik, **“yapının kendisi tamamlandıktan sonra, dekorasyonu başlardı.”**⁶⁹ Kitap, bölgeden bölgeye fark eden İskit mezarlarını da ayrıntılarıyla incelemekte ve aradaki farkları da belirtmektedir.

Bölümde bütün bunlardan başka defnedilecek olan bedenlerin ne gibi işlemler gördüğünden ve bedenlerin üzerindeki dövme gibi ayrıntılardan da söz edilmiştir.⁷⁰ Bölüm on üç adet görselle desteklenmiştir.

2.2.4. Bölüm 4. Dünyevi Eşyalar

Bu bölüm, öncelikle İskitlerin kullandığı belli başlı aletlerin yapılarını, ne işte kullanıldıklarını, yapımlarında kullanılan malzemeleri ve bu malzemelerin nerelerden elde edilerek, nasıl işlendiklerini anlatarak başlar. Daha sonra bu aletlerin İskitlere yakın coğrafyalarda yaşayan diğer kabilelerin kullandıkları aletlerde aralarındaki benzerliklere ve farklılıklara dikkat çekerek devam eder.

“Avcılar sıklıkla kirışten yapılan bir kement kullanırlarken, savaşçılar genellikle birer kılıç taşırlardı. Bu kılıçlar çoğunlukla İran’a özgü bir şekle sahipti ve kabzaları da karışık bir biçimde İran’a özgü desenlerle süslenirdi. Lakin bu süslemeler sık sık İskit karakterine özgü bir hayvan figürü ya da kafa-

⁶⁸ Rice; a.g.e., s. 95.

⁶⁹ Rice; a.g.e., s. 95.

⁷⁰ Rice; a.g.e., s. 115.

*si ile sonlanırlardı.”*⁷¹ cümlesi, kitapta anlatılan aletlerin ne denli detaylı incelendiğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca bölümde İskitlerin kültüründe çok önemli bir yer tutan eyerlerden⁷² de ayrıntılı bir biçimde söz edilmektedir. Resimlerle desteklenerek farklı yerlerde yaşayan İskitlerin eyerleri birbiriyle karşılaştırılarak farklar göz önüne serilmiştir. Bunlardan başka yazar, İskitlerin tekstil ürünlerinden, süs eşyalarından ve mücevherlerinden de fazlaca bahsetmektedir.

Bölümde tahmin edilebileceği gibi İskitlerin ürettiği bu eşyaların ticaretinden de ayrıntılı bir biçimde söz edilmektedir. İskitlerin eşyalarını nerelere ihraç ettikleri, kimlerden neler ithal ettikleri, bu ticari faaliyetlerin bedelleri haritalarla desteklenmiş bir halde izah edilmiştir. Bölüm yirmi bir adet görselle desteklenmiştir.

2.2.5. Bölüm 5. İskit Dünyasının Sanatı

Bu bölüm, İskit sanatını genel itibariyle inceleyen ve günümüze kalan örneklerden yola çıkarak fikir üretilen bir bölümdür. Yazar bölüme İskit sanatının karakteristik özelliklerine kısa bir değinmeyle giriş yaptıktan sonra genel olarak göçebe halkların sanat anlayışlarını anlatarak devam etmiştir. *“Göçebelerin, tanruların ya da insanların şerefine objeler meydana getirmek için pek az sebepleri vardı. Ancak, bir estetik anlayışları ve kendilerini, hoşlarına giden hayvan figürleri ile çevrelemeye yönelik bir isteklilikleri mevcuttu.”*⁷³ cümlesinde olduğu gibi temel bazı noktalara değindikten sonra yazar, sanatlarındaki bu karakteristik-

⁷¹ Rice; a.g.e., s. 126-127.

⁷² Rice; a.g.e., s. 128-134.

⁷³ Rice; a.g.e., s. 147-148.

leri meydana getiren yaşam şartlarından da bir miktar bahsederek bölüme devam eder.

Bunlardan başka bölümde İskit sanatını etkileyen kültürler ve etmenler ile İskit sanatından etkilenen kültürler, buldukları farklı bölgelere göre ele alınıp irdelenmekte ve aralarındaki farklılıklar açısından karşılaştırılmaktadır. Bu anlatılanlar yine son derece özenle seçilmiş ve aralara bolca serpiştirilmiş görsel öğelerle de desteklenmiştir. Yalnızca İskit sanatından değil bu farklı kültürlerin sanatlarından da bahseden yazar, ayrıca bu konularda çalışmalar yapan sanat tarihçilerinden ve onların görüşlerinden de bahsetmeyi ihmal etmez.

Daha sonra yazar İskit sanatında öne çıkan öğeleri, buldukları yerlere göre örneklerle ve görsel desteklerle ayrıntılı bir biçimde ele alır ve *“İskit sanatındaki en karakteristik tekil motifler, erkek geyiklerden ileri gelenlerdir.”*⁷⁴ şeklinde bir yargıya ulaşır.

Bölüm aynı zamanda, bugün gün yüzüne çıkarılmış bulunan İskit eserlerinin sergilenmekte olduğu yerler⁷⁵ hakkında da bir kaynak niteliğindedir. Bölüm on dört adet görselle desteklenmiştir.

2.2.6. Bölüm 6. İskit Mirası

*“İskitler tarihin sayfalarından en az o sayfalara girdikleri kadar ansızın çıktılar; tıpkı bir anda derin bir kuyunun içine düşmüşler gibi, zira kendileri kaybolsalar da, arkalarında oldukça dikkate değer hareler kaldı.”*⁷⁶ İskitler adlı

⁷⁴ Rice; a.g.e., s. 158.

⁷⁵ Rice; a.g.e., s. 160.

⁷⁶ Rice; a.g.e., s. 178.

kitabın bu son bölümü, İskitler tarih sahnesinden çekildikten sonra arkalarında nelerin kaldığı, onların kayboluşundan sonra nelerin olduğu ve onların bu olanlar üzerinde ne gibi bir etkiye sahip olduğu gibi konulara ayrılmıştır.

Bölümde, İskitlerin yaşadıkları bölgede ve çevresinde ne gibi bir etki yarattıklarını, bu etkinin hangi kültürleri nasıl etkilediğini, ne derece yayıldığını ve nasıl değişimlere yol açtığını görme fırsatı bulmaktayız. Ayrıca İskitlerden günümüze kalan bulguları, buldukları yerlerle birlikte anlatırken, yazar aynı zamanda bu toprakların bugün hangi kültürlere ait bulunduğunu ve onların İskitlere dair hangi izleri taşıdıklarını da görme fırsatını da okuyucuya sunmaktadır. Bölüm beş adet görselle desteklenmiştir.

Kitapta bu bölümlerden sonra, İskitlere ve onlarla akraba olan göçebe halklara ait belli başlı mezarların bir listesi⁷⁷, bir bibliyografya⁷⁸, zengin bir fotoğraf kataloğu (62 adet)⁷⁹ ve bu fotoğraflara ait notlar ile son bulmaktadır. Kitap biçim açısından bizim asıl inceleyeceğimiz kitap olan “The Seljuks in Asia Minor” adlı eser ile bire bir benzeşmektedir.

2.3. Orta Asya'nın Antik Sanatları⁸⁰

Adından da anlaşılacağı gibi Orta Asya'nın sanatının tarihi ile ilgili yazılmış olan bu kitap, birçok farklı kültürü ve onların sanatlarını incelediğinden çok önemli ve eşi az bulunur bir eserdir. Frederick A. Praeger yayınevi tarafından

⁷⁷ Rice; a.g.e., s. 198-200.

⁷⁸ Rice; a.g.e., s. 201-208.

⁷⁹ Rice; a.g.e., s. 209-240.

⁸⁰ Tamara Talbot-Rice; Ancient Arts of Central Asia, Frederick A. Praeger, Inc. Publishers, New York 1965.

1965 yılında basılan bu kitap 287 sayfadan oluşmakta ve 252 adet görselle birlikte 2 adet haritayı da bünyesinde barındırmaktadır. Yazarın en kapsamlı eserlerinden biri olan bu kitap bugün hala geçerliliğini muhafaza etmektedir.

Kitap kısa bir giriş bölümü ile başlar. Bu bölümde yazar, tarihçilerin genellikle çok büyük uygarlıkların üzerinde durma eğiliminden, bu nedenle onlardan etkilenen ve onları etkileyen daha küçük uygarlıkların pek de üzerinde durulmadığından söz eder. Bu uygarlıkların üzerinde durmanın zor bir görev olduğunu, ancak yapıldığı takdirde bize neler kazandıracağını kısaca anlatır.

“Melez akımların ortaya çıkışı ancak bir dizi uygarlığın ve geleneğin bir araya geldiği ve bunları tamamıyla yeni ve orijinal bir şeye dönüşecek şekilde kaynaştırabilecek yeteneğe sahip insanların var olduğu belli başlı periferik toplumlarda mümkündür.”⁸¹

Yazar ayrıca bu giriş bölümünde büyük uygarlıklarla bu “yan” uygarlıklar arasındaki etkilenmenin tarihsel sürecinden ve bu bilgilerin edinilmesini sağlayan bulgular ile bu bulguların nerelerden çıkarıldığından bahseder. Anadolu’daki bulgulardan da burada söz edilmektedir.⁸²

Bunlarla birlikte yazar bu kültürler üzerine yapılan çalışmalar ile kaynak ve tetkik eserlerden, ayrıca bu alanda çalışan tarihçilerden de bahsetmeyi ihmal etmez. Son olarak kitapta anlatılacak konulara dair bölüm bölüm olmak üzere bilgi verir.

⁸¹ Rice; a.g.e., s. 7.

⁸² Rice; a.g.e., s. 8.

2.3.1. Bölüm 1. Transkafkasya ve Orta Asya Göçebelerinin Dünyası

Bu bölüm genel itibariyle başlıktaki bölgede yaşayan halklara, onların tarihleri ve sanatları üzerine odaklanmaktadır. Orta Asya sanatının karakteristik özelliklerine yönelik bir giriş yapılmakla birlikte, bu sanatın önde gelen öğelerine, görsellerle birlikte değinilmektedir. Bu bölgede yaşayan her göçebe halkın sanatlarının farklılıklarına ayrı ayrı değinilmekle birlikte, sanatlarının (örneğin mezarları) nasıl ortaya çıktığı, tarihsel gelişim ve değişimi de tarihler belirtilerek anlatılmıştır. Hangi kaynaklardan nasıl etkilendikleri konusunda da bahsedilmektedir.

Bölümde ayrıca görsellerle birlikte bu halkların sanatlarındaki ince detaylara odaklanılmaktadır. Bunların hangi etkiye bağlı oldukları ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Eserler, buldukları yerler, yapıldıkları çağlar ya da onları yapanlara göre karakteristik sınıflandırmalara tabi tutulur. Bu konuda diğer tarihçilerin çalışmalarından ve fikirlerinden kitapta söz edilir.

Bununla birlikte, çıkarılan kalıntıların da onları yapan milletlerin karakteristik özelliklerine dair bize bilgiler sunmakta olduğundan bahsedilir. ***“Henüz Trialeti halkı hakkında hiçbir şey bilinmemektedir, ancak, mezarlarında neredeyse hiç silah bulunmamış olduğundan, barışçıl bir yaratılışa sahip olmalıdırlar.”***⁸³

Hangi bölgenin hangi materyali işlemede daha ileri gittiğine dair bilgiler de kitapta mevcuttur. Ayrıca Çar Büyük Petro gibi tarihe önem veren bir liderin

⁸³ Rice; a.g.e., s. 18.

kendine nasıl bir koleksiyon oluşturduğu ve bugün bu koleksiyonun nerede sergilendiği gibi bilgiler de eserde bulunabilmektedir.⁸⁴

Bölüm genel olarak içeriğinde bahsi geçen halkların tarihlerine ayrıntılı bir şekilde yer vermektedir. Siyasi tarihler akıcı bir dille, farklı kaynaklar belirtilerek bize sunulmakta, çok önemli bilgiler okuyucuya kazandırılmaktadır. Bölüm kırk bir adet görsel ile desteklenerek anlatım zenginleştirilmiştir.

2.3.2. Bölüm 2. Milattan Önce Birinci Bin Yılda Transkafkasya ve İran Dağları'nın Küçük Krallıkları

Bu bölüm genel itibariyle Asur, Urartu ve Medes Krallıklarının birbirleriyle olan ilişkilerini, günümüz Gürcistan'ından İran'ın batı yarısına kadar olan bölgeyi kapsayan bu topraklarda İskitlerin bölgeye gelişinden sonra olanları ve Kiroş'un isyanı gibi bölgenin tarihini değiştiren önemli olayları konu almaktadır. Bu ilişkilerin onları ve onların etrafındaki diğer halkları nasıl etkilediği, bu etkinin yansımaları ile birlikte akıcı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu uygarlıkların eserlerinin ve etkilerinin hangi topraklara ve halklara kadar ulaşma fırsatı bulduğunu okuyucu kitabın bu bölümünde bulabilmektedir.

Yine bu kültürlere dair yapılan araştırmalar, bulguların yerleri ve sanatlarının temel öğeleri de bölümde görsellerle desteklenmiş bir halde verilmiştir. Bu uygarlıklardan günümüze kalanlar ile onların zamanında kurulmuş şehirlerin bugünkü yerleri veya hala varlıklarını sürdürüyorlarsa adları, bu bölümde bulunabilmektedir. Bu milletlerin yaşayışları ve karakterlerine oldukça açıklayıcı bir bakış açısı sunulmuştur. Milletlerin eserleri ise incelenirken, bazı noktalarda, belli

⁸⁴ Rice; a.g.e., s. 37.

ayrıntlarına, buldukları yerlere ve yapıldıkları materyallere göre gruplandırılmaktadır. Bölümde anlatım yirmi üç adet görsel ile desteklenmiştir.

2.3.3. Bölüm 3. Tarihi İran İmparatorluklarından İslami Zamanlara, Soğdak, Fergana ve Cürcan

Bu bölüm aynı dönemde bir önceki bölümde bahsedilmiş olan bölgenin doğusunda ve güneyinde bulunmakta olan uygarlıkları anlatmaktadır. Bu bölgedeki halkların tarih boyunca etkilendikleri kültürlerden bahsedilerek bölüm başlar. Bu toprakların hangi devletlere nasıl bölündüğü anlatılır. Bölümde odaklanılmış olan bu topraklar, bir dönem Sovyet Türkistan'ı olarak bilinen (kitabın yazıldığı tarihte hala böyledir) bölgede bulunan Soğdak, Harezm ve Fergana uygarlıklarını barındırmaktadır. Bu kültürlerin birbirleriyle ilişkileri ve Tarihi İran İmparatorlukları zamanlarından İslami döneme kadar olan süreçlerinden bahsedilir. Bu süreç boyunca sanatları, sanatlarının nerelerden etkilendikleri, ayırıcı özellikleri ve geçirmiş oldukları değişimler konu edilir.

Arapların “dünyanın diğer tarafı” demiş olduğu bu bölge içerisinde hüküm sürdükleri dönemde Perslerin işleri hiç de kolay olmamıştır ve bu konu hakkında anlatılanlar bölgenin ne denli karışık bir bölge olduğu konusunda okuyucuya bir fikir vermektedir. Ancak bu karmaşık bölgenin halkları hemen hemen aynı yaşam standartlarına ve kültüre sahip oldukları için belli başlı küçük farklar dışında oldukça benzer durumdadır. Coğrafi şartları da anlatılan bölgenin bugün hangi ülkelere ev sahipliği yaptığı da bölümde geçmektedir.

Kitapta bu bölgenin kültüründen diğer uygarlıkların nasıl etkilendikleri de anlatılmaktadır. Bölgenin kültürel açıdan ne derece gelişmiş olduğu kitapta geçen

*“Soğdak daha az talihlidir (burada Cyrus’un fetihlerinden bahsedilmektedir), ancak her ne kadar imparatorluğa dahil edilmiş olsa da, fatihlerini ilk alfabele-riyle tanıştıran da Soğdak’dır, bugün bu alfabe bizim tarafımızdan hala Soğdca olarak bilinmektedir.”*⁸⁵ cümlesinde görülebilmektedir. Aynı şekilde onlar da Perslerden etkilenmişler ve bu da sanatlarına yansımıştır. Ayrıca Cyrus’un mezarında bulunan Soğdaklı resimleri de bu milletin kendilerini fethedenler için ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir.

Ayrıca bölümde anlatılan bölge üzerindeki Yunan etkisi ve bu etkinin sebepleri ile gelişiminden ve bölgedeki diğer siyasi değişimlerden de bahsedilmektedir. Bölgenin sanatı da bu anlatılanlara paralel bir biçimde anlatılmaya devam etmektedir. Mimariden küçük süs eşyalarına birçok esere yönelik, etkisi görülen kültürlerden de bahsedilerek görsellerin eşliğinde detaylı bir anlatım yapılmaktadır. Anlatılan dönemde bölgedeki şehirleşme oldukça ileri olduğundan mimari olarak anlatılan birçok şey vardır.

Ticaretten de bahsedilen bu bölümde, İpek Yolu’nun başlangıcı ve bu bölgede gözlemlenen etkileri anlatılmaktadır. Din de sanat üzerinde önemli bir etmendir ve bölgenin dinleri ve sanat ile yaşam üzerindeki etkilerinden de bahsedilerek bu konularda aydınlatıcı bilgiler verilmektedir.

Bölümde anlatılan çalışmalar ve kazılar, bu bölgenin halklarının kökenleri ve sanatları hakkında gün geçtikçe daha fazla bilgi vermektedir. Bölümde ayrıca, Balbal adı verilen Türklere özgü heykelciklerin, savaşta öldürdükleri herhangi bir millettten askerleri değil spesifik olarak öldürdükleri Soğdaklıların temsil etmiş

⁸⁵ Rice; a.g.e., s. 80.

olabilecekleri gibi önemli önermeler de mevcuttur. ⁸⁶ Bölüm, kırk üç adet görsele sahiptir.

2.3.4. Bölüm 4. Tarihi İran İmparatorlukları Döneminden İslamiyet Zamanına Kadar Baktriya ve Kuzebatı Hindistan

Bu bölümde de öncelikle anlatılacak bölgenin sınırları çizilir ve bölge kültürünün, bir önceki bölümde anlatılan kendisine komşu kültürlerle olan benzerliklerine dikkat çekilir. Ayrıca bir önceki bölümde bahsi geçen tarihi olayların bu bölge üzerindeki etkilerinden de söz edilir.

Bu bölgenin de o dönemde ne denli yüksek yaşam standardına ve gelişmiş bir topluma sahip olduğundan söz edilerek, buradaki kültürden kalan binalar ve eserler örneklenerek anlatılır. Ayrıca o dönem Orta Asya'nın büyük bölümünde hakim olan göçebe kültürünün burada neden çok fazla hakim olmadığına sebep-leri de kitapta verilmiştir.

Ayrıca bölümde Büyük İskender'in seferleri neticesinde bölgeye yerleşmiş olan Yunanlıların ve İskender'in çok uluslu politikasının bölge sanatı üzerindeki etkilerinden de söz edilmektedir. Bu çok uluslu politikaya İskender'in katkısını *“Yeni bölgeleri göçebelere korumak buraya yerleşenlerin görevi idi. Birçoğu yerel kızlarla evlenmiş olmalıdır. Bunu yaparak da kesinlikle kendisine ikinci eş olarak ünlü Roxana'yı seçtiğinde İskender'in teşkil etmiş olduğu örneği izlemişlerdir.”*⁸⁷ cümlesinden de görebiliriz. Bölümde bölgenin tarihinin üzerine oldukça ayrıntılı yaklaşmıştır ve bölgeye ait olan eserler de yine önceki bölümler-

⁸⁶ Rice; a.g.e., s. 101.

⁸⁷ Rice; a.g.e., s. 124.

deki teknikle, görsellerle desteklenerek açıklayıcı bir biçimde aktarılmaktadır. Bölgenin yaşamında çok önemli yer tutan dini hususlar da kitapta yer alır.

Bu bölgeye dair dikkat çekici olan şeylerden biri Yunan etkisinin burada ne denli net görüldüğüdür. Bölge üzerinde yapılan tarihi çalışmalar, yapılan kazılar ve yerleri, bulguların bugün nerede sergilendikleri gibi bilgiler de yine bu bölümde de diğerlerinde olduğu gibi okuyucuya aksettirilmektedir. Dönem dönem ticari ilişkileri (örneğin Çinlilerle) ve anlatılan süreç boyunca kültürlerinin ve sanatlarının evrimi de yine bu bölümde konu edilmektedir.

Bölümde verilmiş olan etkileyici görsellerde yoğun bir Yunan ve Budizm etkisi sezilmektedir. Bölümde toplamda elli iki adet görsel bulunmaktadır.

2.3.5. Bölüm 5. Roma ve Budist Dönemlerde Doğu Türkistan

Bölüm, kitapta anlatılan dönemlerde Çin ticaretinin Batı'ya olan ihracatlarından farklı olarak bu bölgede yoğunlaştığı daha erken dönemleri anlatarak başlar. İpek yolunun temelini teşkil eden bu ilk ticaret yolu birçok tehlikeler barındırdığından MÖ 2. yüzyılda Çin Seddi'nin inşası vuku bulur.⁸⁸

Daha sonra Çinli kuvvetlerin seferlerinden ve bölümde konu alınacak olan bölgeyi ele geçirişlerinden söz edilir. Bu bölgeden de daha batıya doğru ilerleyişlerine devam eden Çinlilerin kültürünün Batı'da hangi noktalara kadar ulaştığı hakkında fikir verilir: *“Aynı dönemlerde Çin etkisi, Çince bir yazıtın bulunmuş olduğu M.S. ilk yüzyıla ait olan bir harabenin bulunmuş olduğu Abakhan'a*

⁸⁸ Rice; a.g.e., s. 173.

*kadar uzanarak batıya doğru ilerlemiştir.*⁸⁹ Bundan da sonra Çinlilerin Doğu Türkistan'a yerleşmeleri ve bu yerleşmenin etkisiyle Sinkiang sanat ekolünün başlayışı anlatılır.

Talas Savaşı gibi bu bölgeyi ve bölgedeki Çin hakimiyetini derinden etkileyen bir savaştan da bu kitapta söz etmek ihmal edilmemiştir.⁹⁰ Bölgeye gelen Çinlilerin burada nasıl bir kültürel alış-verişte bulunduğu ve zaman içerisinde kültürlerin nasıl değişimler ve kaynaşmalar gösterdiği kitapta akıcı bir dille sunulmaktadır. Bölgedeki diğer sanat akımlarından da söz edilmektedir. Bunlarla birlikte hayatın her alanını etkileyen bir konu olan inanç konusu da bölümde işlenmiştir. Buna örnek olarak ise Budizmin Çinliler ve bölgenin bazı diğer halkları arasında yayılışı ve bu durumun yaratmış olduğu etkilerin kitapta irdelenmiş olması gösterilebilir.⁹¹

Bölgedeki sanat akımlarının hepsine dair ayrıntılar ve örnekler kitapta tıpkı diğer bölümlerde yapılmış olduğu gibi incelenmektedir. Örneğin Sinkiang ekolünün ortaya nasıl çıktığı ve bu konuda araştırmalar yapan tarihçilerin isimleri ve belli bazı görüşleri kitap içerisinde mevcuttur.

Bölüm bu bölgedeki yaşayışı, sanatı ve kültürü etkileyen diğer tarihi olayları anlatarak devam eder. Örneğin bir dönem Çinliler ile Uygurlar arasında yapılmış olan yardımlaşmadan, kültürel ve dini alışverişten, daha sonrasında ise Çinlilerin arasında Konfüçyanizmin yayılmasından dolayı Çinlilerin Uygurlar ile ayrı düşmesi süreçleri bölümde bulunabilmektedir.

⁸⁹ Rice; a.g.e., s. 175.

⁹⁰ Rice; a.g.e., s. 176.

⁹¹ Rice; a.g.e., s. 177.

Uygurlar da bu bölümde bahsi geçen bölge içerisinde hüküm sürmüştür ve bölüm onların ileri entelektüel düzeyleri ile onlardan kalan bazı yazılı eserlerden söz etmeyi ihmal etmemektedir.⁹² Bölümde ayrıca elli adet görsel bulunmaktadır.

2.3.6. Bölüm 6. Erken Hristiyanlık Döneminde Ermenistan, Gürcistan ve Kafkas Albanyası

Kitabın bu son bölümü, doğuda Budizmin yayılmakta olduğu tarihlerde, Hristiyanlığın yayıldığı Ermenistan, Gürcistan ve Kafkas Albanyası krallıklarının bulunduğu, günümüzde ise Türkiye, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan tarafından paylaşılmakta olan bölgenin halklarına ayrılmıştır. Bölüm bu üç krallığı bir önem sırasına koymakta ve yazarın en önemlisi olarak gördüğü Ermenistan Krallığı ile başlamaktadır. Daha sonra ise Gürcistan ve Kafkas Albanyası krallıkları anlatılmaktadır. Kitabın diğer bölümlerinde olduğu gibi bu bölümde de bu halkların tarihine bir bakış sunulmakta, halklarının öncelikli uğraşları ve ileri oldukları yönler belirtilmekte, onların hayatlarını etkileyen önemli olaylardan söz edilmekte ve bu bilgilerin ışığında sanatları ve mimarileri incelenmektedir.

Bu bölgede de diğer Hristiyan bölgelerde olduğu gibi kilise mimarisi özellikle dikkat çekmektedir. Genellikle günümüze kalan eserlerin mimari eserler olduğu bu bölgedeki önemli eserler kitapta görsellerle birlikte ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Örneğin kitapta bugün Kars'ta bulunan Ani şehrinin ünlü yapılarından olan Aziz Gregory Kilisesi'nin dışarıdan çekilmiş fotoğrafı görseller arasında

⁹² Rice; a.g.e., s. 194.

bulunmaktadır.⁹³ Bununla birlikte günlük kullandıkları eşyalardan daha küçük çaplı eserlerine, mezar taşlarından önemli mezar yapılarına dair bu halklardan günümüze kalan birçok esere dair önemli bilgiler bu kitapta bulunabilmektedir. Son olarak bu bölüm kırk dört adet görsele sahiptir.

Kitap bu bölümden de sonra bibliyografya, incelenen bölgelerin önemli şehirlerini de gösteren bir harita, bir adet kronolojik tablo ve kitapta geçen görseller üzerine yazılmış olan notlarla sona ermektedir.

2.4. Rus Sanatının Kısa Tarihi⁹⁴

Bu kitap üzerinde birçok çalışma yapılmasına rağmen hala bulunacak şeylerin bitmediği Rus sanatı üzerine yazılmıştır. Kitap 1963 yılında Thames and Hudson yayınevi tarafından basılmış olup, yazarın kitap yazma açısından en verimli döneminde basılan kitaplarından biridir. 288 sayfadan oluşan kitapta 251 adet görsel bulunmaktadır. Sanat tarihi ile ilgili bir kitap yazıldığı zaman seçilen görsellerin önemini bilen Tamara Talbot Rice'in bu konuda çok başarılı bir iş çıkardığı kitaba bakarak söylenebilmektedir. Kitabı konuları işleyiş bakımından da düzenli bir sıra takip etmekte ve okuyucuyu sıkmadan, kolay bir dille birçok bilgiyi kısa bir kitabın içerisinde başarılı bir şekilde sığdırmaktadır. Bu açıdan, uzun konuları özetleme konusunda oldukça yetenekli olduğu diğer kitaplarında da görülebilen Tamara Talbot Rice'in bu yeteneğini bu kitabında da fazlasıyla kullandığı söylenebilir. Kitap, her biri Rus sanatçılığının farklı bir dönemini ya da bölgesini anlatan 7 adet bölümden meydana gelmektedir.

⁹³ Rice; a.g.e., s. 236.

⁹⁴ Tamara Talbot-Rice; "A Concise History of Russian Art", Thames and Hudson London 1963.

2.4.1 Moğol İstilasından Önce Rusya

Bu bölüm Rusya topraklarında sanatsal faaliyetlerin başladığı bilinen ilk tarihlere değindikten sonra, Rusya'nın Hristiyanlaşmasının başlangıcını ve bunun etkilerini anlatır. Rusya da Hristiyanlıktan fazlaca etkilenmiştir, örneğin mimari alanında bu durumu kitaptaki *“Gerçekten de, kelimenin tam anlamıyla anıtsal sanat anlayışı bu tarihten önce görülmemektedir, zira Ruslar kiliselere yönelik bir ihtiyaç duymaya başlayana kadar içlerindeki mimari dehayı keşfetmemişlerdir. Eğer Büyük Peter’i onsekizinci yüzyılda St.Petersburg’u kurarak Rusya’ya Batı’ya doğru bakan bir pencere tedarik etmiş olarak görecekssek; Kiev Rusya’sının 978 yılından 1015 yılına kadar Büyük Dükası olan Vladimir de, farkında olmadan, Hristiyanlığı hem kendi hem de halkının dini olarak kabul ettiğinde, Rusları görsel ve spiritüel yaratıcılığın yepyeni bir dünyasına götüren kapıyı sonuna kadar açmış oldu.”*⁹⁵ cümlelerinden anlayabiliriz. Politik açıdan çok önemli olan bu durum Bizans İmparatorluğu’nun siyasetini de derinden etkilemiştir.

Kitap o dönemin Rusya’sındaki siyasi durumu ve kültürel yaşamı da gözlerimizin önüne sermektedir. Bugün Rusya olan topraklarda yaşayan halkın o dönemde kimlerden etkilendiği, o topraklarda önde gelen üretimin neler üzerine olduğu ve üretilen bu sanatsal ya da işlevsel öğelerin üzerinde hangi kültürlerin etkilerinin olduğundan bahseder. Rusların Hristiyanlık öncesi inançları ve bu inançlarının o dönemdeki sanatlarının üzerindeki etkisinden söz edilir.

Bölümde o dönem Rus halkını içte ve dışta derinden etkileyen önemli olaylara paralel olarak mimarileri ve sanatları üzerindeki değişimler de irdelenir.

⁹⁵ Rice; a.g.e., s. 7.

Mimarileri ayrıntılarıyla incelenirken bazı binaların resimleri ve krokileri de kitapta verilmiştir. Sanatlarına dair örnekler de mevcut olmakla birlikte eserlerden de ayrıntılı şekilde söz edilmektedir. Motiflerin üzerine neredeyse tek tek eğilir. Bölüm Moğol akınlarıyla birlikte bu bölgede bir devrin sona erişiyile birlikte biter. Bölümde anlatımı zenginleştiren 37 adet görsel bulunmaktadır.

2.4.2. Novgorod Dönemi

Bu bölüm Novgorod şehrinin Rus tarihindeki önemini ve kitapta anlatılmakta olan dönemde ne kadar büyük bir şehir olduğunu anlatarak başlar. Daha sonra Novgorod'un onuncu yüzyıl kadar erken tarihlerden itibaren politik öneminden, tarihindeki önemli olaylardan ve yönetim şekllinden söz eder. Bölümde Novgorod mimarisi örneklerle birlikte ayrıntılı şekilde incelenmektedir. Mimaride gözlemlenen dış etmenlerden söz edilir. Karakteristik özellikleri sıralanır. Çok büyük önem arz eden kilise yapılarının üzerine özellikle eğilindiği dikkat çekmektedir. Bu kiliselerin içlerinde bulunan sanat eserleri de görseller eşliğinde incelenmektedir.

Kiliseler içerisindeki ikonalar üzerine de aynı şekilde eğilinmiş, görseller eşliğinde üzerlerinde detaylı bir çalışma yapılmıştır. Hangi ekollere göre yapıldıkları detaylarla belirtilmiştir. İkonaları yapmış olan sanatçıların da isimleri kitapta geçmektedir. Bölümde gerçekten Novgorod'daki ikona kültürüne ve bu kültürün öncüleri olan sanatçılara dair çok önemli bilgiler okuyucu tarafından bulunabilmektedir. Bölüm 22 adet görselle desteklenmiştir.

2.4.3. Mimari ve Yardımcı Sanatların Üzerindeki Yerel Etkiler

Bu bölümde Rus mimarisi ve sanatı üzerinde öne çıkan yerel etmenlerden söz edilmekte, bununla birlikte Hristiyanlık öncesine, MÖ 2000'lere kadar geri gidilmektedir.

Öncelikte tahtanın bu yörede ne denli bol olduğunu ve bunun yörede yapılan eserlere nasıl yansıdığı üzerine eğilinmektedir. Ancak Rusya'nın hava şartlarından dolayı bu eserlerden çok azı bizim günümüze kalabilmiştir. Kitapta bu tahta yapıların Rus mimarisinin ileriki dönemlerine yapmış oldukları katkılardan da söz edilmektedir. *“Yine de bu tahta kiliselerin büyük değerleri tamamen yerine getirmiş oldukları dini role, hatta sunmuş oldukları estetik zevke dahi dayalı değildi. Daha çok Moskova tarzı taş ve tuğla mimarisinin gelişimine yapmış oldukları katkıdan dolayı idi. Zira Moskova'nın hayal gücünü ateşleyen, şehre Rus mimarisinin tarihinin en çok tam anlamıyla Rus olduğu dönemini ortaya çıkarması için gerekli olan ilhamı veren onların çeşitli stillerindeki yerel öğelerdi.”*⁹⁶

Rus mimarisinin tahta yapılarının (örneğin kiliselerin) yapıları da kitapta açık bir şekilde anlatılmaktadır. Bunlar şekillerine, kökenlerine ya da dönemlerine göre ayrılmaktadır. Onları ayıran değişikliklerin sebeplerinin altı çizilmektedir. Dönem dönem bu yörenin halkını etkileyen olaylar ve bu olayların mimari yansımaları bölümde bulunabilmektedir. Mimari üzerinde etki bırakan İskit gibi kültürlerden de bahsedilmektedir. Halkın zengin ve fakir kesimlerinin kullandıkları evlerden, büyük prenslerin saraylarına kadar birçok mimari örnek ayrıntılarıyla, yapılış süreçlerinden başlanılarak incelenmektedir.

⁹⁶ Rice; a.g.e., s. 82.

Bölümde Rusya için özellikle önemli olan bazı yapıların da üzerine eğilinmiştir. Bu yapılardan çıkarılan önemli eşya ve dekoratif öğelere yönelik incelemeler de mevcuttur. Bölümde anlatım 32 görselle zenginleştirilmiştir.

2.4.4. Moskova Dönemi

Bu bölüm Rus sanatı ve mimarisi söz konusu olduğunda en önemli dönemlerden birini teşkil etmekte olan Moskova Prensiği dönemine ayrılmıştır. Bölümde Moskova şehrinin tarihinin üzerine kısaca eğilindikten sonra, Moskova mimarisi üzerindeki Vladimir Dönemi etkisinden bahsedilir ve bazı örnekler verilir. Tarihteki önemli olayların, önem arz eden süreçlerin ve bunların mimari ve sanat üzerindeki etkilerinin altı çizilir.

Moğolların Rusya üzerindeki fiili hâkimiyetine son veren Kulikovo Zaferi'nden⁹⁷ sonra Rusya'da oluşan sanatsal ekoller üzerine ayrıntılı bir inceleme söz konusudur. Bu ekollerin ortaya çıkmasında pay sahibi olan ya da önemli ölçüde etkileyen sanatçıların isimleri ve belli başlı eserleri kitapta geçmektedir. Andrei Rublev⁹⁸ gibi derin iz bırakan önemli sanatçıların yaşamları, bununla birlikte görseller eşliğinde eserleri incelenir ve bunların Rus tarihindeki önemleri irdelenir. Sanatçılar üzerinde etki sahibi olan etmenlerden bahsedilir. Bunlarla birlikte bu bölgenin yöneticilerinin yaptırmış oldukları eserler ve bunlar için anlaşmış oldukları mimarlar da kitapta konu edilmektedir.

Dönemin önemli mimari eserleri incelenirken kitapta neredeyse her birine dair birer görsele rastlamak mümkündür.

⁹⁷ Rice; a.g.e., s. 116.

⁹⁸ Rice; a.g.e., s. 120.

Bölümde Moskova şehrinde yaşanan 1547 yangını gibi şehrin yaşamında ciddi izler bırakan büyük olaylardan, iz bırakan liderler ya da önemli figürlerden ve bunların mimaride yaratmış oldukları değişimlerden bahsedilir. Farklı olaylara bağlı olarak ortaya çıkan farklı akımlardan türeyen eserler, yalnızca birer bina olarak değil, beraberinde dekoratif öğeleriyle birlikte incelenmektedir.

Bu bölgede de mimari üzerinde dinin etkisi özellikle büyüktür ve bu konunun üzerine ayrıntılı bir şekilde eğilinmektedir. İkonalara dair ayrıntılı incelemeler ve birçok görsel örnek mevcuttur.

Bölümde Moskova şehrine yönelik genel bir bakış açısı da sunulmakta ve şehrin tamamının teşkil ettiği manzara gözlerimizin önünde canlandırılmaktadır. Zamanla birlikte Moskova şehrinin de geçirmiş olduğu değişimler okuyucuya sunulmaktadır. Moskova'daki sanatsal dönemler sırasıyla açıklanmaktadır. İrili ufaklı birçok sanat eseri yapıldıkları malzemelere ve ayrıntılarına göre incelenmektedir. Bölümde bu anlatılanlara eşlik eden 55 adet görsel mevcuttur.

2.4.5. Petersburg Mimarisi

Bu bölümde yazar I. Peter'in ve hanedanın Rusya'daki batılılaşma hareketini başlatmasını anlatarak konuya bir giriş yapar. Bu hareketin hangi olaylar neticesinde başladığını ve nasıl sürdürüldüğünü konu ederek devam eder ve mimari açıdan durumu özetler. *“Mimarlığı ilgilendirdiği kadarıyla, batılılaşma hareketi kilise yapımının ikincil bir öneme indirgenirken, yönetim bürolarının inşasının,*

o döneme ait karaktere sahip sarayların ve daha küçük boyutta evlerin yapımının öne çıkarılmış olmasından sorumludur.”⁹⁹

Peter’in etkilenmiş olduğu dış kaynaklar; örneğin, kendi gezmiş olduğu Fransa ve Hollanda gibi ülkelerin üzerinde bırakmış olduğu etki ve bu etkilerin yansımaları kitapta geçer. Daha sonra bölüm St. Petersburg şehrindeki önemli binaları ve şehrin yapısını anlatarak devam eder. Bu binaların mimarlarından, binalar yapılırken etki gösteren ekollerden ve farklı kişilerin şehre yaptıkları farklı katkılardan, tarihlerini belirterek söz eder. Anlatılanlar görsellerle desteklenmektedir. Bu görsellerin sayısı 22 adettir.

Peter’in devrinde vuku bulan önemli olaylardan ve bunların şehirde bıraktıkları izlerden de bahsedilmekte olan bölüm, Peter’in soyundan gelenlerin de şehre katkılarından aynı şekilde bahsederek son bulur.

2.4.6. Heykeltçilik ve Küçük Sanatlar

Bu bölüm Rus sanatında önemli bir yer tutan heykeltçilik ve küçük çaptaki sanat eseri örneklerini incelemektedir. Bölüm, Rusya’da bu alanda verilen eserlerin etkileyciliğini anlatarak başlar. Bu alandaki önemli bazı sanatçıların isimleri bölümde geçmektedir.

Dönemlere göre bu sanat dallarında göze çarpan değişimlere kitapta değinilmekte ve bu değişimler üzerindeki etkiler irdelenmektedir. Bu alanda verilmiş en iyi örnekler görseller eşliğinde anlatılmaktadır. Yapımlarında kullanılan mal-

⁹⁹ Rice; a.g.e., s. 163.

zemelere dikkat çekilmekte, Rus sanatçıların hangi materyalleri işlemekte en ileri seviyede olduğu anlatılmaktadır.

“İngiliz Bahçesi Rusların dikkatini çekmişti. Bu yüzden kısa süre sonra ağaçsız alanlar egzotik keşiş kulübeleri ve birçok köşk barındırmaya başlarken bitişiklerindeki Fransız kökenli dar yollar, İtalyan heykellere ve girift tasarlanmış çeşmelerden akan suların oluklarına bir temel olma özelliklerini sürdürüyordu.”¹⁰⁰ Bu cümleden de anlaşılacağı üzere Rusya’daki sanat akımları batı dünyasından çok etkilenmiştir. Ayrıca çok önemli sanatçılar bu topraklara gelerek çok önemli eserler vermişler ve bu alanda çok önemli sanatçılar yetiştirmişlerdir.

Batılılaşan Rusya’da sanat akımları da bu durumdan fazlaca etkilenmiş, kullanılan malzemelerde dahi değişiklikler vuku bulmuştur.

Rusya’da kullanılmış olan mobilyalar üzerine de kitapta geniş bilgi mevcuttur. Bunlarla birlikte metal işçilikleri, mücevherat, ev eşyaları süslemeleri ile ilgili olarak da oldukça detaylı incelemeler yapılmaktadır. Cam işçiliği ve kilimcilığe dair örnekler de yine bölümde bulunabilmektedir. Bölümde anlatım 30 adet görselle desteklenmiştir.

2.4.7. Petersburg Ressamlığı

Bu bölüm Rusya’daki ressamlık sanatı üzerinedir. Bölüm, dinin resim sanatı üzerindeki etkisini anlatarak başlar. Rusya’da bu sanat dalı da batıdan gelen sanatçılar eşliğinde büyük değişimlere uğramıştır ve bu değişimi yaratan

¹⁰⁰ Rice; a.g.e., s. 197.

ressamların eserlerinden örnekler kitaptaki görsellere dâhil edilmiştir. Bölüm Rusya’da öne çıkan resim türlerine ve bu türlerin hangi dönemde öne çıktıklarına dair geniş bir bilgi sunmaktadır.

Kitapta Rus sanatında iz bırakan Rus ressamların da isimleri geçmekte ve görsel örneklerle resimleri irdelenmektedir. Rusya’da yetişen önemli sanatçılar ve onların tarzları ile bu sanata olan katkıları oldukça ayrıntılı bir şekilde yazar tarafından incelenmiş ve okuyucuya sunulmuştur. Bölümde, genel itibariyle kullanılan resim teknikleri incelenmiş ve en ince detaylarına kadar taşıdıkları özellikler gözler önüne serilmiştir.

Bütün bunlarla birlikte Rusya’nın hükümdarlarının bu sanat türüne bakış açıları ve katkıları da bölümde geniş yer tutmaktadır. Ünlü sanat akımlarının ve önemli tarihi olayların Rus ressamlığı üzerindeki etkisini de bu kitapta bulabilmek mümkündür. Bölümde 53 adet görsel vardır.

Bu bölümlerden sonra kitap, önemli tarihlerin verildiği bir liste, geniş bir bibliyografya ve kitaptaki görsellerin bir listesi ile sona ermektedir. Her sanat tarihçisinin bulundurması gereken bu kitap, diğer sanat tarihi çalışmaları için de bir örnek niteliğindedir.

2.5. Tamara: St. Petersburg, Paris, Oxford ve Bizantion’dan Hatıralar¹⁰¹

Tamara Talbot Rice’in kendi hayatı ile ilgili yazdıklarından derlenen bu kitap, yazarın ölümünden sonra kızı Elizabeth Talbot Rice tarafından düzenlenmiş ve yayına sunulmuştur. Kitapta kızının eklediği bölümler, yazarın bölümlerinin

¹⁰¹ Rice; a.g.e., 1996.

aralarında birer açıklayıcı niteliğinde bulunmakta ve günümüz okuyucusunun Tamara Talbot Rice'in yaşadığı dönemi ve içinde bulunduğu durumları daha iyi anlamasını sağlamaktadır. Kitap bir önsöz ve bir teşekkür bölümünden sonra Elizabeth Talbot Rice tarafından yazılan bir bölümle başlamaktadır.

2.5.1. Ailesi Hakkında

Bu bölüm Tamara Talbot Rice'in kızı tarafından Tamara'nın kökeni hakkında bilgi vermek üzere yazılmıştır. Öncelikle Rusya'daki o dönemki yaşam şartlarından ve sosyal sınıflardan bahseden yazar daha sonra çok ileri düzeyde bir tüccar olan ve halk içerisinde oldukça yüksek bir sosyal sınıfa dâhil olan Tamara Talbot Rice'in babasından bahseder. Rice'in annesi de oldukça önemli bir aileden gelmektedir ve bölümün kalanı daha çok annesinin ailesi olan Vilenkin ailesi üzerine yazılmıştır. Rusya'da çok köklü bir diğer Yahudi ailesi olan Vilenkin ailesi, birçok önemli kişiyi bünyesinde barındırmış, ancak Rusya'daki devrimden sağ kalan çok az sayıdaki Vilenkin'in çoğu da Nazilerin elinde can vermiştir. Bölümde ayrıca Vilenkin ailesine ait bir soy ağacı da mevcuttur.¹⁰²

2.5.2. Bölüm 1. Bir Rus Çocukluğu

Bu bölüm Tamara Talbot Rice tarafından Rusya'da geçen çocukluğuna dair yazılmıştır. Çok zengin bir tüccar ailesinde doğan Tamara'nın Volodia adında bir erkek kardeşi vardır ve çocukluğu çoğunlukla dadılar eşliğinde geçmiştir. Katı kuralların olduğu bir ailede büyüyen Tamara'nın yaşamından o dönemin Rus-

¹⁰² Rice; a.g.e., s. 4-5.

ya'sına dair izler bulmak mümkündür. Bölümün büyük bir çoğunluğunda farklı ülkelerden gelen dadılarından bahsedilse de Rusya'nın daha kırsal kesimlerinden gelmiş olan hizmetkârlarından bahsedilen kısımlar vasıtası ile şehirde yaşayan daha zengin Ruslar ile köylerde yaşayan Rus halkı arasındaki derin farklar bu bölümde bir çocuğun gözlerinden önümüze serilmektedir. Aynı şekilde başkentte yaşadığı için yazarın anılarından bu dönemde Rus Çarlığı'nın geçirmekte olduğu değişimler ve batılılaşma çabaları da yine okuyucunun gözleri önüne serilmektedir. Tamara Talbot Rice geleneklerine bağlı bir aileden geldiği için özel günlerin kutlanışına da çok önem verilmiş ve bu yazarın satırlarına yansımıştır.

Eğitimine ilk olarak Tagantzeva Kızlar Okulu'nda bir ekstern öğrenci olarak başlamıştır.¹⁰³ Bu öğrenciler eğitimlerini evde görmekte ve okulda sınavlara katılarak sınıf atlamaktadırlar. Yahudilerin bu dönemde Rusya'da kanun gereği okula gitmeleri ile ilgili sınırlamalar mevcuttur ve Tamara Talbot Rice da bu yüzden böyle bir statüye sahiptir. Çalışkan bir öğrenci olmadığı henüz çocuk yaşlarda ortaya çıkan Tamara Talbot Rice'ın tarihe ve arkeolojiye olan ilgisi de, yazdıklarından anlaşıldığı üzere yine bu dönemde ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴

2.5.3. Bölüm 2. Farklılıklar Zenginliği

Bu bölümde Tamara Talbot Rice'ın çocukluğunun geçtiği farklı atmosferlere tanıklık etmekteyiz. Öncelikle ailesinin Ostrogovitza ve Volgovo'da bulunan kır evlerinde geçirmiş oldukları zamanlardan bahseden yazarımız, köy halkı ile şehir halkının yaşayışları arasındaki farklılıkları, bu kez daha derinden olmak üzere

¹⁰³ Rice; a.g.e., s.14.

¹⁰⁴ Rice; a.g.e., s.16.

re yeniden gözlerimizin önüne sermektedir. Buradaki zamanlarından oldukça mutlu bir şekilde bahseden yazarın buradaki yaşamı belki de şehirdeki yaşamdan daha çok sevdiğine dair okuyucuda bir his uyanmaktadır.

Bölümün kalanında ise ailesi ile birlikte yaptığı yurtdışı gezilerine dair anılarını aktaran Tamara Talbot Rice, Avrupa'nın en önemli şehirlerinden bazılarında bulunmuş ve bunları iyice tanıma fırsatı edinmiştir. Farklı kültürlerle tanışmanın kişiliği üzerinde bırakmış olduğu etkileri ilerleyen bölümlerde daha iyi görme fırsatı edineceğiz, ancak yazarın seyahat tutkusunun çocukluğunda yapmış olduğu bu gezilerden ileri geldiği kesindir. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte bu geziler bir sona ermek durumunda kalmıştır.

2.5.4. Birinci Dünya Savaşı

Bu bölümde yazar Tamara Talbot Rice'in kızıdır. Bölüm Rusya'nın da içinde yer almış olduğu Birinci Dünya Savaşı'nı anlatmaktadır.¹⁰⁵ Rus tarihinde büyük bir öneme sahip olan ve sonlarına doğru bir devrimle Bolşeviklerin başa geçmesinin fitilini ateşlemiş olan bu savaşı anlatmaya Elizabeth Talbot Rice sayısal verilerle, Rusya'nın düşmanları karşısındaki zayıf durumunu anlatarak başlar.¹⁰⁶ Daha sonrasında savaşta olan önemli olaylardan ve verilen kayıplardan bahseden yazar, bölümde asıl olarak Rusya'nın o dönemde yaşadığı politik sorunlara odaklanmıştır.

Rusya'da savaştan yaklaşık on yıl öncesinden itibaren, ülke birçok farklı kesimden çeşitli halk hareketine ve ayaklanmalara sahne olmuştur. Savaşla birlik-

¹⁰⁵ Rice; a.g.e., s.41.

¹⁰⁶ Rice; a.g.e., s.41-43.

te ülkenin geldiği durumu ve Bolşeviklerin başa geçişini kısaca anlatan Elizabeth Talbot Rice, oldukça ilginç bir karakter olan Rasputin'in yaşamına ve öldürülüşüne de yer vermeyi ihmal etmemiştir.¹⁰⁷ Rusya'da hakkında fazlaca söylenti çıkan ve kimileri tarafından ahlaksız olarak addedilirken kimilerine göre kutsal bir adam olan Rasputin, asıl şöhretine Çar'ın hasta oğlunu iyileştirmeyi başarınca kavuşmuştur. Ancak 30 Aralık 1916 günü, Prens Felix Yasupov'un planladığı bir suikast sonucu, önce zehirlenmeye çalışılmış, zehir etki göstermediğinde de bizzat Prens ve yandaşları tarafından vurularak öldürülmüştür.¹⁰⁸ Son olarak, Elizabeth Talbot Rice, annesi Tamara'nın anne tarafından en küçük amcası olan ve savaşta birçok madalya ile ödüllendirilmiş Alexander Vilenkin'in hikayesini de bizlerle paylaşmaktadır.¹⁰⁹

2.5.5. Bölüm 3. Savaş ve İhtilal

Yazarımız bu bölümde yeniden Tamara Talbot Rice olup, Rusya'daki savaş ve savaş sonrası dönemini, ihtilalı ve sonrasında yaşananları bu kez subjektif olarak, birinci ağızdan kendi yaşadıkları vasıtasıyla okumaktayız. Bize adeta o dönemin Rusya'sının havasını solutan yazarımız insanların yaşadıkları zorlukları, acıları, Rus halkının umutlarını ve inandıkları değerleri olanca samimiyetiyle anılarına dâhil etmiştir.

Rusya'da vuku bulan devrim üzerine oldukça kıymetli bilgiler veren yazarımıza göre; 'Kansız Devrim' olarak anılan bu devrime başlangıcından itibaren

¹⁰⁷ Rice; a.g.e., s.46.

¹⁰⁸ Rice; a.g.e., s.46.

¹⁰⁹ Rice; a.g.e., s.46-47.

ciddi seviyede şiddet eylemleri damgasını vurmuştur.¹¹⁰ Birçok kişi öldürülmüş, dövülmüş ya da yaralanmıştır. Rasputin ile ilgili de ilginç bir ayrıntı bu bölümde mevcuttur. Yazarımızın anlattığına göre bir gün dadısı ile yürüyüş yapmakta iken önlerinden arkasında tabut olan bir araba geçer. Sonrasında bu arabayı takip eden başka bir arabadakilerle o arabadakiler arasında çatışma çıkar, sonucunda tabut araçla birlikte ateşe verilir. Küçük Tamara'ya bunun, cesedinin başkalarının eline geçmesini istemedikleri için Rasputin'in kendi taraftarlarınca yapıldığı söylenir. Doğruluğundan emin olmadığı bu olay yazarımızı derinden etkilemiştir.¹¹¹

Böyle karışık bir dönemde Rusya'nın farklı yerlerine seyahat eden yazarımız bölümde, Kırım'da iken karşılaşmış olduğu Tatarlarla Türkleri kıyaslamakta, Tatarların geleneklerine değinmektedir. Daha sonrasında Bolşevik saldırılarının olduğu dönemde Moskova'da bulunan yazarımız burada yaşadıklarını da ayrıntılarıyla bize anlatır. Yazarımız ve ailesi çatışmanın tam ortasında kalan bir evde bir süre sığınmış ve burada çok zor zamanlar geçirmişlerdir. Evde iken kitaplar okumaya başlayan yazarın Henri Barbusse'nin "Under Fire" adlı kitabı hakkında söylemiş olduğu cümle gerçekten manidardır: ***"Batı Cephesi'nin siper savaşlarının dehşeti, kapının önünde vuku bulmakta olan savaşın dehşetini bastırmaktaydı."***¹¹²

Moskova'da yine bu dönemde vuku bulmuş olan anarşist hareketten ve bu dönemde yazarın başına gelen maceralardan da bahseden bölüm, son olarak Ta-

¹¹⁰ Rice; a.g.e., s.51.

¹¹¹ Rice; a.g.e., s.52.

¹¹² Rice; a.g.e., s.59.

marı Talbot Rice'ın bu dönemde Bolşeviklerce idam edilmiş olan amcası Alexander Vilenkin'in başına gelenleri anlatarak son bulur.¹¹³

2.5.6. Devletsizlik

Yazarın kızı tarafından yazılmış olan bu bölümde Tamara Talbot Rice'ın ailesiyle (bir kısmıyla) birlikte Rusya'yı terk etmesi ve sonrasında yaşamış oldukları zorluklar konu edilmektedir. Özellikle 1920'lerin ilk yarısında ülkelerin artan ulusçu politikaları sebebiyle Tamara Talbot Rice'ın ve ailesinin yaşamları oldukça zorlaşmıştır. Kitapta o dönem, aralarında monarşistlerin, sosyal demokratların, finans, endüstri ve ekonomi patronlarının, akademi ve başka mesleklerden liberalerin, bilim adamlarının, sanatçıların ve yüksek rütbeli subayların da bulunduğu yaklaşık iki milyon kişinin Rusya'yı terk ederek başka ülkelere doğru yola çıktıkları ifade edilmektedir.¹¹⁴

2.5.7. Bölüm 4. Bir İngiliz Molası

Bu bölüm, Rusya'dan çıktıktan sonra Tamara Talbot Rice ve ailesinin önce kısa bir süre kaldıkları İsveç günlerini, sonrasında Norveç üzerinden İngiltere'ye geçişlerini ve İngiltere'de yerleşmeye, yeni bir hayat kurmaya çabalamalarını, İngiltere'ye alışma süreçlerini konu etmektedir. İngiltere'de bir süre bir otelde ikamet ettikten sonra yeni dairelerine yerleşen ve yeni bir hayat kurmaya çalışan

¹¹³ Rice; a.g.e., s.63-74.

¹¹⁴ Rice; a.g.e., s.77.

bu ailenin yaşamı, yeni dairelerine yerleştikten ve az çok yeni bir düzen kurduktan sonra, Tamara'ya göre eski yaşamlarının biraz daha seyreltilmiş bir hali idi.¹¹⁵

Kısa bir süre sonra aile yeni yaşamına alışmış ve hatta Tamara ailesiyle birlikte yurt dışı seyahatlerine yeniden başlamıştır. Daha sonra eğitimine devam etmek durumunda olan yazarımız, özel piyano dersleri almaya ve 1919 yılından 1932 yılına kadar faaliyet göstermiş olan 133 Queen's Gate adresli Miss Spalding ve Mademoiselle Griboval Kızlar Okulu'na gitmeye başlamıştır.¹¹⁶ Okula uyum sağlayamayan Tamara Talbot Rice derslerinde pek de başarı gösterememiş, bir tek İngiliz edebiyatı ve Sanat Tarihi derslerini çok sevmiştir. Yine de üniversite sınavında başarılı olan ve Oxford Üniversitesi'ne kabul edilen yazarımızın hayatıyla ilgili olan kitabın bu bölümü, Tamara Talbot Rice'ın Londra'daki yaşamına ve zevklerine yönelik bilgilerle devam etmektedir. Son olarak bölüm, Tamara'nın hem Oxford'a kabul edildiğini, hem babasının Rusya'dan kaçabildiğini, hem de abisi Volodia'nın İran'a varmak üzere olduğunu ve oradan da Batı Avrupa'ya geleceğini neredeyse aynı anda öğrenmesiyle birlikte sona erer. Ancak ailesi bundan sonra fakirlikten dolayı Paris'e taşınmaya karar vermiş ve orada bütün aile daha küçük bir daire ve daha sade bir yaşam tarzı etrafında tekrar bir araya gelmiştir.

2.5.8. Oxford

Elizabeth Talbot Rice tarafından yazılmış olan bu bölüm, o dönem Oxford'da var olan kurallardan, erkek ve kız öğrencilere uygulanan farklılıklardan

¹¹⁵ Rice; a.g.e., s.80.

¹¹⁶ Rice; a.g.e., s.82.

ve Tamara Talbot Rice'in girdiği yıllarda Oxford'un genel durumundan bahsederek bir giriş yapmaktadır. Öğrencilerin giderlerinden yurtlarda uygulanan kararlara kadar Oxford hakkında birçok bilgiyi içeren bölüm, Tamara'nın üniversite hayatı ile devam eder.

Tamara Talbot Rice'in üniversite yıllarını anlatan bölümde, öncelikle Oxford'a girerken kendisinin tabi tutulmuş olduğu sınavlardan bahsetmektedir. Sonrasında, kızının öğrenebildiği bilgiler ışığında Tamara'nın üniversite yıllarını aydınlatan bölüm, Tamara'nın nasıl bir öğrenci olduğu konusunda bize bir fikir vermektedir. Çok başarılı bir öğrenci olmayan ve kurallara uymakta sürekli olarak zorluk çeken Tamara Talbot Rice, hocaları tarafından çok zeki bulunan ve defalarca yeni şans tanınan bir öğrenci olmuştur.

2.5.9. Bölüm 5. Yanlış Umutlar

Bu bölüm Tamara Talbot Rice'in Oxford'daki üniversite eğitimine başlaması ve buradaki hayatla tanışması üzerine kendisi tarafından yazılmıştır. Oxford'un o dönemki kuralları oldukça katıdır ve kültürel olarak bu kurallara alışkın olmayan Tamara, bu kurallara uyma konusunda oldukça güçlük çekmiş, kimi zaman okulu bırakmayı dahi düşünmüş, ancak okulda kalmak üzere ikna edilmiştir.

Oxford'un eğitim sisteminden de bahseden yazar bu sistemden hoşnut kaldığından bahsetmektedir.¹¹⁷ Derslerinde de kimi zaman problemler yaşamış olan yazarımız, derslerinde kurallara uyma konusunda gösterdiği başarıdan daha yüksek bir başarı göstermiştir.

¹¹⁷ Rice; a.g.e., s.102.

Bunların yanında Oxford’da birçok yeni insanla tanışan Tamara Talbot Rice, kimileri daha sonradan tanınmış kişiler haline gelen bu insanlardan da anılarında bahsetmektedir. Öğrenci kulüpleri dâhil olmak üzere Tamara Talbot Rice’in anılarından o dönemdeki Oxford öğrencilerinin yaşamı hakkında oldukça detaylı bilgiler edinebilmekteyiz. Ekonomik problemler dair birçok probleme rağmen hem tanıştığı insanların hem de hocalarının desteği ile okulda kalmaya devam eden yazarımızın oldukça ilginç bir üniversite yaşantısı olmuştur.

2.5.10. Bölüm 6. Genişleyen Çevreler

Kitabın bu bölümü Tamara Talbot Rice’in üniversite hayatı boyunca tanışmış olduğu arkadaşlarına ayrılmıştır. Okulun ilerleyen safhalarında eğitimine evci çıkmış bir öğrenci olarak devam eden Tamara Talbot Rice, Oxford’un içinde ve dışında birçok ilginç insanla arkadaşlık kurmuştur. Bu insanların birçoğuna daha sonraları neler olduğu da kitapta mevcuttur. Kimileri sanatçı, kimileri akademisyen olan, aralarında soyluların da bulunduğu Tamara’nın arkadaş çevresi, onu üniversite hayatı boyunca birçok serüvene sürüklemiş, birçok yeni şey öğrenmesini ve birçok açıdan kendisini geliştirmesini sağlamıştır. Kitabın okuyucuları da bu sürece tanıklık edebilmektedir.

Sonradan eşi olan David Talbot Rice ile tanışmasını da bu bölümde anlatan Tamara’nın onu ilk tanıdığı zaman hakkında düşünmüş olduklarını da bu kitaptan öğrenebilmekteyiz.¹¹⁸ Ayrıca köpeği Ghost’u da yine bu dönemde sahiplenen Tamara Talbot Rice, bu durum hakkında şöyle söylemektedir: *“Oxford’da kendimi yalnız hissediyorken bir köpek yavrusu sahiplendim, küçük, çok güzel,*

¹¹⁸ Rice; a.g.e., s.116.

koyu renkli, tüyleri dümdüz, büyük patileri gelecekteki simasının bir habercisi olan, Ghost (hayalet) isimli bir Alsas çoban köpeği.”¹¹⁹

Bu bölümde, okuyucu, kimileri hayatlarının sonuna kadar Tamara Talbot Rice ile arkadaş olarak kalan; bazıları talihsiz bir sona sahip olurken, bazıları Birleşik Krallık’ın tarihinde izler bırakan insanların gençlik serüvenlerini okuyabilmekte, belki de farklı şekillerde tanıdığı figürlerin bilmediği bir yanına şahit olabilmektedir.

2.5.11. Paris ve Sonrası

Bu bölümde kalemi yeniden yazarın kızı ele almakta, Paris’in o dönemdeki durumunu anlatmaktadır. Paris’e göç eden Ruslar hakkında sayısal veriler de geçen bölümde¹²⁰, Rus göçmenlerinin Paris’teki yaşamlarına, ekonomik durumlarına, birbirleriyle ve Fransız halkıyla olan ilişkilerine, en çok hangi işlerde çalıştıklarına dair olmak üzere birçok bilgiyi edinme fırsatı bulmaktayız.

2.5.12. Bölüm 7. Göçmen Yaşamı

Bu bölüm Tamara Talbot Rice’in okulunu bitirip Paris’e ailesinin yanına döndükten sonra başından geçenleri konu almaktadır. Oxford’u bitiren Tamara’nın hayata atıldıktan sonra karşılaştığı durum hiç de beklediği gibi olmamıştır. İş bulma konusunda büyük sıkıntılar yaşayan Tamara’nın ailesinin de ekonomik durumu oldukça kötüleşmiş ve Tamara’nın bir an önce iş bulması gerekmiştir.

¹¹⁹ Rice; a.g.e., s.117.

¹²⁰ Rice; a.g.e., s.125-127.

Köpeğini de beraberinde götüren Tamara'nın köpeğine de bakması oldukça zorlaşmıştır zira yazarın söylemiş olduğuna göre köpeğin diyeti ailenin diyetinden daha pahalıya mal olmaktadır.¹²¹ Burada Oxford'u bitirmenin de işine yaramadığını gören yazarımız, filmlerde figüranlık yaparak para kazanmaya başlamıştır. Bu iş çok uzun sürememiş, ardından kötü bir iş tecrübesinden daha sonra Tamara Talbot Rice, arkadaşlarının da desteği ve yönlendirmesi ile moda sektörüne giriş yapmıştır.¹²² Bu sektörde başarı yakalayan Tamara'nın hayatına, bu sektörle birlikte çok fazla şey girmiş, yazar birçok yeni insan ve çevreyle tanışmış, yaşamında büyük değişiklikler vuku bulmuştur. Bu esnada yazarımız Paris'te yaşayan Rus göçmenlerin yaşamlarına da ışık tutmakta, bize birbirleriyle olan ilişkileri konusunda bir fikir vermektedir. Ayrıca Paris'te tanışmış olduğu diğer ilginç insanlardan da yazarımız bu bölümde bahsetmektedir.

Daha sonra moda sektöründen de ayrılarak New York Columbia Üniversitesi'nden Prof. Carlton Hayes'in ekibine katılan yazarımız bir projede yer almıştır: I. Dünya Savaşı'na katılan ülkelerdeki durumu araştırmak.¹²³ Böylece yazarımız Fransa'yı köy köy, kasaba kasaba gezmiş ve veri toplamıştır. Amacı bu verileri basıp herkesin okumasını sağlayarak yeni bir savaşı önlemek olan bu projede yer almak yazarımız için oldukça güzel bir deneyim olmuştur.

Bölüm, yazarın Oxford'da tanıştığı arkadaşları ile Paris'te de görüşmeye devam ettiğini anlatması ve onlarla çıktığı bir tatilden bahsetmesi ile son bulmaktadır.

¹²¹ Rice; a.g.e., s.128.

¹²² Rice; a.g.e., s.136.

¹²³ Rice; a.g.e., s.146.

2.5.13. Bölüm 8. Evlilik

Bu bölüm Tamara Talbot Rice'in Oxford'da tanıştığı David Talbot Rice ile yapmış olduğu evlilik üzerine yazılmıştır. Bölüme önce David Talbot Rice'tan bahsederek başlayan yazar, onun Irak'ta katıldığı kazılardan ve yol üzerinde gördüğü İstanbul'dan çok etkilenip Bizans tarihi üzerine çalışmaya başlamasından söz etmektedir. David'in ailesinden de bahseden yazarımız, önceleri David'in ailesinin evliliğe karşı çıkmasından korkmuş, kendisini David karşısında “çulsuz bir yabancı” olarak görmüştür.¹²⁴ Ancak David'in ailesi sandığı üzere kendisine oğullarının parasının peşinde olan bir kadın olarak bakmamış, çok samimi bir dostlukları olmuştur. David'in ailesiyle olan ilişkilerinden de bahseden yazar aile üyelerini de anılarında tanıtmaktadır.

Evlenmeleri için birçok bürokratik engelin üstesinden gelen ve biri resmi biri dini olmak üzere iki evlilik yapan çiftimiz balaylarını İstanbul'da geçirmeye karar vermiştir. Tamara ayrıca arkadaşlarından ve ailesinden birçok evlilik hediyesi almıştır.

Balayları için İstanbul'a giderken geçtikleri ülkelerden bahseden yazarın bu yazdıkları o ülkelerin o yıllardaki durumuna dair okuyucuya bir fikir vermektedir. Öncelikle daha yola çıkmadan birçok bürokratik işlem gerektiren köpeği Ghost, geçtikleri neredeyse bütün ülkelerde sorun teşkil etmiştir. En büyük sorun Fransa'dan yola çıktıktan sonra ilk vardıkları ülke olan İtalya'da vuku bulmuş, Ghost neredeyse uyutulmanın eşiğine gelmiştir.¹²⁵ Bununla birlikte yazarın Faşist İtalya hakkındaki görüşleri genel itibariyle hiç olumlu değildir. Roma'dan deniz

¹²⁴ Rice; a.g.e., s.153.

¹²⁵ Rice; a.g.e., s.159.

yoluyla geçtikleri Yunanistan hakkındaki görüşleri daha ılımlı olan yazarımızın eşiyle birlikte bir sonraki durağı ise yine bir deniz yolculuğundan sonra İstanbul olmuştur. Şehirden ne denli etkilendiğini satırlarına yansıtan yazarımızın İstanbul'un manzarasını tasvir edişi okumaya değerdir.¹²⁶

2.5.14. Bölüm 9. İstanbul

Bu bölüm yazarımızın eşi ile İstanbul'da geçirmiş olduğu ilk zamanı ve bu zaman süresince yapmış oldukları arkeolojik kazıyı konu almaktadır. Öncelikle İstanbul'a geldikleri zaman ilk olarak tanıştıkları iki kişiden bahseder yazarımız. Eski bir Osmanlı soylusu olan ve Atatürk'e ve inkılaplarına yürekten bağlı olan, İstanbul Arkeoloji Müzesi kurucularından ve o dönem müzenin yöneticisi olan Halil Bey ile onun yardımcısı Rum kökenli bir İstanbullu olan Macridi Bey.¹²⁷ Ayrıca yazarımız İstanbul'un detaylı tasvirlerini de sunmaktadır.

Daha sonra eşi ve ekipleri ile birlikte bir eve yerleşen Tamara Talbot Rice bir ev hanımı olmaya alışma konusunda çekmiş olduğu güçlükleri de anılarına aktarmıştır. Evde yardımcıları ile birçok sorun yaşayan Tamara sonunda bu sorunu Yunan bir aile ile çözmüştür.¹²⁸

Daha sonra yazarımız üzerinde çalışmış oldukları kazılara dair anılarını bizimle paylaşmaktadır. İzin çıkmaması nedeniyle kazdıkları yerleri işleri bittikten sonra kapatmakla yükümlenen kazı ekibinin yaşadığı zorlukları, başlarından geçen ilginç olayları ve yerli ekiple olan (kazıda işçi olarak müebbet hapis

¹²⁶ Rice; a.g.e., s.161-162.

¹²⁷ Rice; a.g.e., s.164-165.

¹²⁸ Rice; a.g.e., s.167.

mahkûmları para karşılığında çalıştırılmıştır¹²⁹) alışma süreçlerini bu kitapta okuyabilmekteyiz.

Bunlarla birlikte yazarımız İstanbul'da birçok ilginç şahsiyete denk gelmiş ve birçok arkadaş edinmiştir. O dönem henüz çok genç bir öğrenci olan Cyril Mango'dan bahsetmekte ve onun hocası ile kazılar sırasında tanıştığını anlatmaktadır.¹³⁰ Bununla birlikte o dönem Türkiye'deki üniversitelerde hizmet vermiş birçok yabancı akademisyenin de ismi kitapta geçmektedir. Bunlardan başka yazar o dönemde İngiltere'nin Türkiye büyükelçiliğine atanan Sir George Clerk ve eşiyle olan tanışıklıklarından da söz etmeyi ihmal etmemiştir.¹³¹ Ayrıca Ankara'da da bir süre konaklayan yazarımız ve eşi burada Ruşen Eşref ve Edip Bey gibi Atatürk'ün de çevresinde bulunan önemli Türk şahsiyetleriyle tanışmış ve anılarda bu kişilerden bahsetmiştir.¹³²

2.5.15. Bölüm 10. Türklerin İç Dünyası

Bu bölümde yazar Türkiye'ye yeniden gelişini anlatmaktadır. Öncelikle ünlü "Doğu Ekspresi" ile yapmış olduğu yolculuğu anlatır. Daha sonra İstanbul'da kısa bir süre konaklayan Tamara Talbot Rice, eşi ve köpeği ile birlikte deniz yolu ile Trabzon'a geçmiştir. Burada bir İsviçreli ile evli bir Rum'un işlettiği¹³³ (evliliği dolayısıyla Türkiye'de kalmasına izin verilmiştir) bir pansiyonda kalan yazarımız bu pansiyondan ve orada tanışmış oldukları insanlardan bahseder.

¹²⁹ Rice; a.g.e., s.167.

¹³⁰ Rice; a.g.e., s.168.

¹³¹ Rice; a.g.e., s.172.

¹³² Rice; a.g.e., s.175-176.

¹³³ Rice; a.g.e., s.185.

Bu bölgede yapılan önemli çalışmalardan ve o çalışmaları yapan kişilerden söz eden tarihçi, bölgede eşiyle birlikte yapmış oldukları çalışmaları da ayrıntılı bir biçimde anlatır. Kitapta, o dönemde bu bölgede bulunan insanların yaşayışına ve hayata bakış açılarına dair çok önemli bilgiler okuyucuya sunulmaktadır. Ayrıca burada bulunan önemli Bizans ve Osmanlı eserlerine dair ayrıntılı bilgiler de yine yazarın ağzından kitapta sunulmaktadır. Yazarın kitapta iddia etmiş olduğuna göre 1957 yılında eşiyle birlikte yapmış olduğu çalışmalar *“Trabzon’un turist haritalarına eklenmesini sağlamıştır”*¹³⁴ Yazar Trabzon’da eşiyle birlikte iki defa çalışmış ve en uzun süreli çalışmalarını 1957 yılında yapmıştır. Bölümde bu yıldan itibaren yaptıkları çalışmalara da geniş yer verilmiş, bu çalışmalar sırasında başlarından geçen ilginç olaylar da tarihçi tarafından kitaba aktarılmıştır. Kitapta yazarı etkileyen ve Türklerin sözlerine ne kadar sadık olduğunu gösteren iki adet olayın hikâyesi de yer almaktadır.¹³⁵

2.5.16. Bölüm 11. Çoğunlukla Sergiler Hakkında

Bu bölüm Tamara ile eşinin Paris’e yerleşmesinin anlatılması ile başlamaktadır. Genel olarak buradaki yaşantıları ve arkadaşlarından söz edilmektedir. Arkadaş çevreleri çok geniş olan Talbot Rice çiftinin, neredeyse her kesimden ve meslek grubundan arkadaşları olmuş ve bu durum bu sosyal çiftin hayatını oldukça ilginç kılmıştır.

¹³⁴ Rice; a.g.e., s.182.

¹³⁵ Rice; a.g.e., s.189-190.

Çift Paris’te bir apartman dairesi kiralamış, ancak daha sonra David Talbot Rice’in babası çifte İngiltere’de büyük bir ev almaya karar vermiştir. Ghost’un ölmesinin ardından çift İngiltere’deki bu eve taşınmıştır.

Talbot Rice çifti burada da çok farklı arkadaşlıklar kurmuş ve aralarında dönemin ünlü bilim ve devlet adamları bulunan geniş bir çevreye sahip olmuşlardır. Daha sonra David Talbot Rice bazı sergilerde çalışmaya başlamış ve bu meslek de çifti aralarında Charlie Chaplin ve Kral George ile Kraliçe Mary çifti gibi birçok önemli insan ile tanışma fırsatı vermiştir.¹³⁶

2.5.17. Bölüm 12. Edinburgh Arkadaşlıkları

Kitabın bu bölümünde yazarımızın eşi David Talbot Rice’in üniversitelerde hocalık yapmaya başlaması anlatılmaktadır. Farklı üniversitelerde görev yapmış olan David Talbot Rice, daha sonra bir üniversiteden teklif alması sonucunda eşi Tamara ile İskoçya’da bulunan Edinburgh şehrine yerleşmiştir. Bölümde yazarımızın burada başından geçenler, alışma süreci ve İskoç toplumu hakkında bilgiler verilmektedir. Burada edinmiş olduğu arkadaşlarına dair ayrıntılı bir bilgi vermektedir yazarımız.

2.5.18. Bölüm 13. Toplanan Kara Bulutlar

Bu bölümde savaş öncesi Avrupa’nın durumu Tamara Talbot Rice’in gözlemlerinden okuyucuya aktarılmaktadır. Arkadaşları olan Geoffrey Knox adlı önemli bir diplomat ile birlikte bazı bölgelere giden Tamara ve eşi David, burada duru-

¹³⁶ Rice; a.g.e., s.205.

mun vahametini gözlemlemiş, ancak Knox'un uyarıları İngiliz otoriteleri tarafından ciddiye alınmamıştır.¹³⁷ Tamara Talbot Rice yazmış olduğu bu bölümde İngiliz politikalarını ciddi bir biçimde eleştirmektedir. Bölümün daha sonrasında ise David ve kendisinin savaşın hemen öncesinde ve savaş sırasında gönüllü olarak yaptıkları işlerden bahsetmiştir. Aynı zamanda Londra'daki bombardımanlar sırasında şahit olduklarını da bizimle paylaşmıştır. Eşi David ise, orduya gönüllü olarak katılmış, ancak isteğinin aksine "Welsh Guards" (Galler Muhafızları) adlı birlik yerine istihbaratta görevlendirilmiştir.¹³⁸

2.5.19. İkinci Dünya Savaşı

Bu bölüm yine Tamara'nın kızı tarafından yazılmış olup, genel itibariyle Tamara Talbot Rice'in savaş sırasındaki faaliyetlerden bahsetmektedir. Öncelikle sansür uygulaması ile ilgili bir görevde çalışan Tamara, daha sonra Enformasyon Bakanlığının dışişleri bölümünde başvurusu üzerine görev almıştır. İlk olarak Orta Doğu konusunda daha genel bir göreve sahip olan yazarımız, daha sonrasında özel olarak Türkiye ile ilgili bir uzmanlık pozisyonuna getirilmiş ve bu dönem Birleşik Krallık-Türkiye ilişkileri konusunda önemli faaliyetlerde bulunmuştur. 1941 ve 1943 yıllarında İzmir'de düzenlenmiş olan uluslararası ticaret fuarlarında önemli roller üstlenmiştir.¹³⁹ Bu bölümde hem Tamara Talbot Rice'in bu ağır görevlerine yönelik, hem de Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca yürütmüş olduğu politikalara yönelik önemli bilgiler bulunabilmektedir.

¹³⁷ Rice; a.g.e., s.230-231.

¹³⁸ Rice; a.g.e., s.233.

¹³⁹ Rice; a.g.e., s.237-238.

2.5.20. Bölüm 14. Çoğunlukla David İle İlgili

Bu bölüm Tamara Talbot Rice tarafından, çoğunlukla David ile geçirdikleri savaş sonrası yıllarında vuku bulan olaylar üzerine yazılmıştır. Eşine çok bağlı olan yazar, onun hem savaş sırasında hem de sonrasında yapmış olduğu hizmetlerden övgü ile bahsetmektedir. Savaş sonrasında akademik çalışmalarına devam eden David Talbot Rice, sanat tarihi konusunda oldukça önemli çalışmalarda bulunmuş, ölümünün hemen ardından ise Edinburgh'da çabalarıyla kurulmuş olan sanat galerisine dostları onun adını vermişlerdir.¹⁴⁰ Bugün Talbot Rice Sanat galerisi Edinburgh şehrinde hala faaliyet göstermektedir.

2.5.21. Son

Bu bölüm kızı tarafından, ağırlıklı olarak Tamara Talbot Rice'in, eşi David Talbot Rice'in ölümünden sonra yaşadıkları ve çalışmaları üzerine yazılmıştır. Elizabeth Talbot Rice'in kendi gözlemlerine de dayanarak yazmış olduğu bu bölüm, ünlü Tarihçi Tamara Talbot Rice'in geç yaşamı üzerine oldukça önemli bilgiler içermektedir.

Kitap bu bölümlerden sonra bir bibliyografya ve bir dizin bölümü ile sona ermektedir. Neredeyse birçok filmde daha çalkantılı ve dolu bir yaşama sahip olmuş olan Tamara Talbot Rice'in anılarının yazılmış olduğu bu kitap, sanatla ya da tarihle ilgisi olsun ya da olmasın, birçok farklı zevklere sahip okuyucuya hitap edebilecek, neredeyse roman kıvamında denilebilecek dolu dolu bir kitaptır.

¹⁴⁰ Rice; a.g.e., s.247.

2.6. Küçük Asya Selçukluları¹⁴¹

Tamara Talbot Rice tarafından Ancient Peoples and Places serisi kapsamında yazılmış olan ve tezimizin asıl konusunu teşkil eden bu kitap, 280 sayfadan oluşmakta ve 80 adet fotoğraf, 56 adet el çizimi ve 2 adet de harita içermektedir. Kitap Anadolu Selçuklu Devleti tarihine ışık tutmakta, sanat tarihine ağırlık vermek suretiyle bu devletin tarihini yapılabilecek en iyi özetlerden biri şeklinde okuyucuya sunmaktadır. Kitap Londra’da Thames and Hudson yayınevi tarafından Dr. Glyn Daniel’ın editörlüğü altında 1961 yılında basılmıştır. İçerdiği bilgilere bakılacak olursa, bu kitabın bugün hala dünya tarihçileri için önemli bir boşluğu dolduran, Selçuklu sanatını en iyi anlatan eserler arasında olan ve değerinden yıllar içerisinde hiçbir şey kaybetmemiş olan bir kitaptır. Aşağıda kitabın bölümlerinin detaylı bir incelemesi sunulacaktır.

Kitap içerisinde barındırdığı ilüstrasyonların bir listesinin ardından yazarın Anadolu Selçuklu Devleti tarihini incelemenin kendisinde uyandırdığı hislere değindiği bir giriş bölümü ile başlamaktadır. Daha sonra kitabın teşekkür bölümünde, özellikle yazarın teşekkür ettiği Emel Esin, Serare Yetkin, ... Koyunoğlu, Celal Esad Arseven, Oktay Aslanapa, Tahsin Özgüç gibi isimler dikkat çekmektedir. Yazarın Türk tarihçilerle de ne kadar bağlantı içinde olduğu bu şekilde gözler önüne serilmektedir. Kitapta bundan da sonra Selçuklu tarihinin önemli bazı tarihlerinin bir listesi ve tarih boyunca boy göstermiş olan Selçuklu hanedanlarının bir listesi verilmiştir. Bundan da sonra ise kitabın, Anadolu Selçuklularının ataları olan Büyük Selçuklulardan kısaca bahsettiği “Başlangıç” bölümü başlamaktadır.

¹⁴¹ Tamara Talbot Rice; “The Seljuks in Asia Minor”, Thames&Hudson, Londra 1961.

2.6.1. Bölüm 1. Başlangıç

Bu bölümde Selçuklu hanedanının kurucusu olan Selçuk Bey'in yaşam öyküsü kısaca anlatılmakta, daha sonrasında ise Oğuzların o dönemdeki dini üzerine kısaca eğilinmekte ve daha sonrasında Selçuk Bey'in oğulları tek tek anlatılmaktadır. Daha sonrasında ise Alp Arslan'ın hikayesi diğerlerine nazaran daha uzun bir şekilde anlatılmakta ve Malazgirt Savaşı'nın hikayesinden sonra bölüm sona ermektedir. Bölümde bulunan bir adet Büyük Selçuklu Devleti haritası anlatıma destek olmaktadır.

2.6.2. Bölüm 2. Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi

Bu bölüm Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi tarihine ayrılmış, yaklaşık 40 sayfalık bir bölümdür. Bölüm, Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarihini kurucusu Süleyman Şah'tan, devletin son sultanı olan III. Keyhüsrev'in ölümü ile devletin son bulunduğu tarihe kadar, her bir sultanın dönemini ayrı ayrı incelemek suretiyle anlatılmaktadır. Anadolu Selçuklularının tarihi düşünüldüğünde bunu 40 sayfa ile anlatmak, çok kısa ve derli toplu bir özet yapmayı gerektirmektedir ve yazarın bu zorlu görevin altından başarıyla kalktığı dikkati çekmektedir. Oldukça kısa ve öz bir biçimde hem her sultan hakkında tek tek bilgi veren, hem de 200 yıldan uzun süren Anadolu Selçuklu Devleti'nde vuku bulan olayları deyim yerindeyse bir "hap" gibi anlatan bu bölümde, yazar anlatımını bir adet harita ile desteklemektedir.

2.6.3. Bölüm 3. Selçukluların Yaşam Tarzı

Bu bölüm Selçuklu halkının günlük yaşamına, örf ve adetlerine ayrılmıştır. Bölümde Büyük Selçukluların zamanından itibaren Selçuklu halkının yaşayı-

şına eğilinmiş, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yaşam tarzına, ordudan hükümdarlık kademesine, devletin çeşitli kademelerindeki görevlilerden divan yapısına, fethedilen topraklarda uygulanan politikalardan gizli polis teşkilatına, taç giyme törenlerinden geleneksel festivallere, saray çevrelerinden Selçuklu kadınlarına, cenaze törenlerinden kuşçuluğa, saraylardan mimariye, sosyal hizmetlerden kervansaraylar ve ticarete, deniz taşımacılığında korsanlık hareketlerine, vergilendirmeden köylülere, basılan Selçuklu sikkelerinden Anadolu Selçuklu Devleti içerisindeki dini inançlara kadar, bir devletin günlük yaşamına dair merak edilecek neredeyse her konu yazar tarafından derin araştırmalar neticesinde yazıya dökülmüştür. Böylece okuyucunun neredeyse Anadolu Selçuklu Devleti'nin kentlerinden birinde yaşanan herhangi bir günü gözlerinin önünde net bir şekilde canlandırabilmesi sağlanmıştır. Bölüm okunduğunda, yazarın Anadolu Selçuklu tarihini gerçekten idrak edebildiği sezilenilmektedir. Bu denli çeşitli bilgiyi yine oldukça başarılı bir özet halinde 34 sayfada anlatmış olması da yazarın yeteneğini yeniden gözler önüne sermektedir. Bölümde anlatım el çizimleri de dahil olmak üzere 8 adet görsel ile desteklenmiştir.

2.6.4. Bölüm 4. Dini ve Seküler Düşünce ile Edebiyat

Bu bölüm Selçuklu halkının dini düşüncelerinin hayatlarını etkilemiş biçimini, ve edebi etkinliklerini anlatmaya ayrılmıştır. Bölümde yalnızca Anadolu topraklarından değil, Selçukluların etkilendiği bütün coğrafyalardan bahsedilmektedir. Ayrıca Orhun Yazıtları gibi daha önceki dönemlere ait Türk yazılı eserlerinden de kitapta bahsedilmektedir. Türklerdeki edebi etkinliklere dair genel bir bilgiyi okuyucu bu kitaptan edinebilmektedir. Bunlardan öte önemli Türk kültür

merkezlerinden de kitapta bahsedilmektedir. Nasreddin Hoca gibi önemli Türk hikayeciliği örneklerine dair bilgiler kitapta verilmektedir.

Bununla da kalmayan yazar, Nizam'ül-Mülk ve Mevlana Celaleddin Rumi gibi bugün hala Türk kültürü üzerinde büyük önem sahibi olan ve o dönemde önemli edebi eserler vermiş olan kişilerden de bahsetmekte, bu kişilerin hayatını özetleyerek okuyucuya sunmaktadır. Mevlevi dervişlerinin tarikatından da söz eden bölüm, onların kültürel anlamdaki önemine de değinmekten geri kalmamıştır. Bölümde son olarak ise, daha sonra Osmanlılarda da büyük öneme sahip bir araç olacak olan, ama bundan öte her bir örneği önemli birer sanat eseri olan Tuğra'nın da kökenine inerek bu konuda bilgiler vermeyi ihmal etmemiştir. Bölüm 14 sayfadan oluşurken, anlatımı destekleyecek bir görsele bu bölümde yer verilmemiştir.

2.6.5. Bölüm 5. Günlük Sanatlar

Kitabın bundan sonraki iki bölümü de Selçuklu sanatının farklı örneklerine ayrılmıştır. Bu ilk bölüm ise çoğunlukla mimari üzerine yazılmış olup günlük hayatın her alanında bu türevin örnekleri bulunduğu için “günlük sanatlar” adını almıştır. Yazar bu bölümde Anadolu Selçuklu Devleti süresince inşa edilen her türden binaya örnekler vererek her bir yapıyı ayrıntılarıyla incelemiş, onları yapılarına, yapımlarında kullanılan ayrıntılara, malzemelere ve zamanlara göre sınıflandırmıştır. Bölümde Selçuklu mimarisinin ne denli geliştiği ve Selçukluların ellerindeki toprakları inşa ettikleri binalarla nasıl zenginleştirdikleri açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Kitabın bu bölümünde, Selçukluların sosyal hizmetler anlamında ne kadar gelişmiş olduğunun anlatılması, Türklerin yalnızca

fetheden ve yıkan bir toplum olduğunu savunan Avrupalı tarihçilere bir cevap niteliğindedir. Bunun yine Avrupalı bir yazarın kaleminden çıkmış olması da büyük önem teşkil eder.

Bölümde Anadolu Selçuklu Devleti tarafından inşa edilen camilerin, kervansarayların, hastanelerin, yetimhanelerin, şehir aksesuarlarının, savunma tahkimatlarının, köşk ve saraylarının en güzel örnekleri üzerinden geneli incelenmiş ve her bir örneğin krokisi el çizimi halinde okuyucu ile paylaşılmıştır. Görselin çok sayıda bulunduğu bu 26 sayfalık bölümde anlatım tam 15 adet görsel ile desteklenmiştir.

2.6.6. Bölüm 6. Küçük Sanatlar

Bu bölümde ise Selçuklu dekorasyon anlayışı mercek altına yatırılmıştır. Selçukluların binalarının duvarlarına yaptıkları süslemeleri, heykelleri, vazoları ve başka sanat eserleri bu bölümde ayrıntılarıyla incelenmekte ve Selçukluların ne denli şahane bir estetik anlayışına sahip olduğu hemen anlaşılabilir. Bu süslemeler bölümde dönemlere ayrılmış, her bir tür süsleme ayrı ayrı incelenmiş, üzerlerindeki figürler anlamlarıyla incelenmiş, yapımlarında kullanılan malzemeler bölge bölge anlatılmıştır. Selçukluların tarihinde çok önemli bir karakteristik nokta olan bu alan, bu kitapta hakkıyla incelenmiş denilebilir. Yazarın bu konu üzerine ne denli eğilmiş olduğu, kendisinin de Selçuklu sanatından derinden etkilendiği şeklinde yorumlanabilir. Bölüm, kitabın en çok görsel ögeye sahip bölümüdür ve yazar elde edebildiği her türden sanatsal örneği kitabının sayfalarına serpiştirmeyi ihmal etmemiştir. Bazıları bizzat kendi el çizimi olan bu çizimlerde belki de yazı ile anlatılamayacak birçok kompozisyon, görsellerin yerleştiril-

liş biçimi ile okuyucuya sunulmuştur. Özellikle Selçuklu çiniciliği bu kitaptan okumaya değerdir.

Toplamda 31 sayfadan oluşan bu bölümde yazar, 32 adet özenle seçilmiş görsel öğeyi okuyucu ile paylaşmakta, sanat tarihinin anlatımında görsel öğelerin ne denli önemli olduğunu da bu şekilde bizlere tekrar kanıtlamaktadır.

Kitap bu bölümlerden sonra, Selçuklu tarihi için yine çok önemli olan iki farklı konuya değinen iki farklı ‘appendix’ bölümü ile sona ermektedir. Bunlardan ilki, dört farklı dini mezhep olan Sünniliği, Şiiliği, İsmaililiği ve Haşhaşiliği birbiriyle karşılaştırarak ve kökenlerine inerek incelemiştir. Bu alana yabancı olan bir tarihçinin bu konuya eğilmesi oldukça cesaret gerektiren bir husustur ancak yazarın bunun altından kalkmayı başardığı, ayrıca yine birçok bilgiyi kısaca özetleyerek okuyucuya kısa zamanda aktarma yeteneğini konuşturduğu bölüm okunduğunda görülebilmektedir.

İki kısımdan oluşan ikinci ek bölümde ise Selçukluların kökeni açısından büyük önem taşıyan iki farklı kültürün üzerine eğilinmiştir. Bir tanesi Samanoğulları ve Gazneliler, diğeri ise Harezmi krallığını anlatan bu iki kısımda da yazar yine yazma konusundaki ustalığını konuşturmuş, bilgiler konusunda ise oldukça başarılı bir iş çıkarmıştır.

Bu ek bölümlerden de sonra yazar, özellikle sanat tarihçilerinin çok ilgisini çekecek bir listeyi kitabına eklemiştir. Listede önemli Selçuklu yapıları belli özelliklere göre sınıflandırılarak geniş bir liste halinde okuyucuya sunulmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti’ne ait olan ve önem arzeden neredeyse her yapının ismini burada görmek mümkündür.

Bu üçüncü ek bölümünden de sonra kitap, bir adet bibliyografya ve yine güzel seçilmiş görsellerden oluşan geniş bir görsel katalogu ve bu katalogda bulunan resimlerin her birinin açıklamasının verildiği bir başka liste ile son bulmaktadır. En fazla özetleyici olması açısından başarılı olan bu kitap, Türk okuyucusuna kazandırıldığı takdirde yıllarca okunacak olduğunu söylemek mümkündür.

BÖLÜM 3

YAZARIN KİTAPLARI ÜZERİNE YAZILAN ELEŞTİRİ YAZILARI

3.1. The Scythians (İskitler)¹⁴²

Bu kitap, Asya tarihinin en köklü ancak hakkında en az bilgi bulunan uygarlığı olan İskitler hakkında yazılmıştır. Bu kitap Türk tarihi açısından da son derece önemlidir. Bugün birçok tarihçi İskitler'i Türk kavimlerinden biri olarak saymakta bir sakınca görmemektedir. İslam öncesi Türk toplum yaşantısıyla büyük benzerlikler gösteren bu uygarlığın tarihinin Türk okuyucular tarafından bilinmesi açısından önemli bir eserdir. Aşağıda, değişik yazarların bu kitap hakkındaki eleştirileri çeşitli dergilerden toplanmıştır.

3.1.1. Annals of the American Academy of Political and Social Science¹⁴³

Yazar: Tamara Talbot Rice

İnceleyen: Samuel Noah Kramer

Bu kitap hakkında bir eleştiri niteliğinde olan bu yazı bir Asuriyolog Profesör olan Amerikalı Samuel Noah Kramer tarafından yazılmıştır. Yazısında öncelikle İskitlerden, onların tarihlerinden ve bu alanda yapılan diğer çalışmalardan

¹⁴² Rice; a.g.e., 1957.

¹⁴³ Samuel Noah Kramer; American Academy of Political and Social Science işbirliği ile Sage Yayınları Ltd. Şti., Cilt: 318, Asia and Future World Leadership, Temmuz 1958, s. 154.

söz eden yazar, daha sonra Talbot Rice'in kitabının yazılış şekline ve bölüm bölüm kitabın söz ettiği konulara değinir. Son olarak da Tamara Talbot Rice'in tarihi kişiliğine ve vermiş olduğu diğer eserlere yönelik bakış açılarını da okuyucu ile paylaşır.

3.1.2. Man¹⁴⁴

Yazar: Tamara Talbot Rice

Eleştiren: T. Burton-Brown

T. Burton- Brown bu kitap hakkındaki yazısına İskitler konusunda daha önce yapılmış çalışmalardan bahsederek başlamıştır. Tamara Talbot Rice'in daha önce yapılan çalışmalarla farklarını anlatarak yazısına devam eden eleştirmen, daha sonra kitabın eleştirdiği yönlerine geçmiştir. Kitapla ilgili düşüncelerini sade ve anlaşılır bir dille aktaran yazar, yazısına İskitler üzerine çalışmanın zorluğuna dikkat çekerek son vermiştir.

3.2. Elizabeth: Empress of Russia (Elizabeth: Rusya'nın İmparatoriçesi)¹⁴⁵

Tamara Talbot Rice'in bu kitabı, Rusya tarihinde önemli izleri bulunan İmparatoriçe Elizabeth'in hayatı hakkında yazılmıştır.

¹⁴⁴ T. Burton-Brown; Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Cilt: 58, Mart 1958, s. 48-49.

¹⁴⁵ Tamara Talbot Rice; Elizabeth: Empress of Russia, Praeger Yayıncılık Ltd. Şti., New York, 1970.

3.2.1. The American Historical Review¹⁴⁶

Yazar: Tamara Talbot Rice

İnceleyen: John T. Alexander (University of Kansas)

Tamara Talbot Rice'in bu kitabı, Rusya tarihinde önemli izleri bulunan İmparatoriçe Elizabeth'in hayatı hakkında yazılmıştır. Kansas Üniversitesinde görevli John T. Alexander, incelediği bu kitapta, kitabın niteliklerinden söz ettikten sonra kitabı oldukça ağır bir dille eleştirmektedir. Kitabın yazarının değinmiş olması gerektiğini düşündüğü bazı kaynakların adlarını verir. Yazının kalanında ise kitabı bölüm bölüm inceleyerek gördüğü eksiklikleri okuyucu ile paylaşır.

3.2.2. Eighteenth-Century Studies¹⁴⁷

Yazar: Tamara Talbot Rice

Eleştiren: Thomas Louis Mann (Northwestern University)

Mann, Tamara Talbot Rice'in kitabı hakkındaki bu yazısına İmparatoriçe Elizabeth hakkında kısa bir bilgi vererek başlamıştır. Daha sonra kitabın nasıl bir yol izlenerek yazıldığı hakkında bilgi veren eleştirmen, kitabı eleştirmeye geçmiştir. Genel itibariyle kitabın anlatım şeklinden bahseden yazar, genel itibariyle Elizabeth'in hayatına dair odaklanılan noktalara dikkat çekmiş, kitabın Elizabeth'in tarihi ve politikayı ilgilendiren yaşamından çok hakkındaki dedikodulara ve özel

¹⁴⁶ John T. Alexander; American Historical Association adına Oxford University Yayınları, Cilt: 76, no: 2, Nisan 1971, s. 527-528.

¹⁴⁷ Thomas Louis Mann; The Johns Hopkins University Press, Cilt: 5, no: 1, Güz 1971, s. 195-196.

yaşamına odaklandığını öne sürmüştür. Kitabın bölümlerini de eleştiren yazar, yazısını kitapta çok beğendiği bazı noktaları belirterek sonlandırmıştır.

3.3. The Roman Empire and Its Neighbours (Roma İmparatorluğu ve Komşuları)¹⁴⁸

Bu kitapta yazarlar, tarihin büyük imparatorluklarından ve modern hayatın kurucusu olarak kabul edilen Roma İmparatorluğu'nun tarihini anlatılmaktadırlar. Kitap MS 14 yılından 284 yılına kadar siyasi gelişmelerle birlikte Roma'da vukuu bulan kültürel ve sosyal değişimleri, yönetim şekillerinde gerçekleşen gelişmeleri, devletin merkezinin doğuya kaymasının nedenlerini, ülkenin nasıl bir Hristiyan imparatorluğu haline geldiğini anlatmaktadır.

3.3.1. Phoenix¹⁴⁹

Yazar(lar): Fergus Millar, D. Berçiu, Richard N. Frye, Georg Kossack,
Tamara Talbot Rice

Eleştiren: C.M. Wells (University of Ottawa)

Bu yazı Ottawa Üniversitesinde görev yapan C.M. Wells tarafından bir komisyon tarafından yazılmış olan bu kitaba yönelik bir eleştiri niteliğindedir. Fergus Millar'ın önderliğinde yazılmış olan bu kitabı bölüm bölüm inceleyen Wells, Millar'ın yazmış olduğu ve yanlış olduğunu düşündüğü bazı bilgileri yazı-

¹⁴⁸ Komisyon; The Roman Empire and Its Neighbours, Londra, Weidenfeld and Nicholson; New York, Delacorte Yayınları (Delacorte Dünya Tarihi 8), 1967.

¹⁴⁹ C.M. Wells; Classical Association of Canada, Cilt: 25, no: 4, Kış 1971, s. 395-398.

sında vermekte ve bununla birlikte diğeryazarların yazmış oldukları bölümleri de incelemiştir. Bu bölümler hakkında iyi ve kötü bulduğu noktaları da açık bir dille belirtmiş, eksik gördüğü yerlerin altını çizmiştir.

3.3.2. The Classical Journal¹⁵⁰

Yazar(lar): Fergus Millar, D. Berçiu, Richard N. Frye, Georg Kossack,
Tamara Talbot Rice

Eleştiren: Paul MacKendrick

Bu yazar, kitabı inceleyen diğertarihçilerin de adlarını vererek, onlara nazaran daha genel bir incelemede bulunmuştur. Kitabın bölümlerinden tek tek bahsedeyazar, bazı ayrıntılar üzerinde de kendi görüşlerini öne sürmüştür.

3.3.3. The Classical Review¹⁵¹

Yazar(lar): Fergus Millar, D. Berçiu, Richard N. Frye, Georg Kossack,
Tamara Talbot Rice

Eleştiren: M.A.R. Colledge

Bu yazar da kitabı baştan sona inceleyerek, bölüm bölüm neler anlatıldığından ve nasıl anlatıldığından söz etmektedir. Daha sonra kitap hakkında kendi

¹⁵⁰ Paul MacKendrick; The Classical Association of the Middle West and South, Cilt: 78, no: 4, Nisan-Mayıs 1983, s. 360.

¹⁵¹ M.A.R. Colledge; The Classical Association adına Cambridge University Yayınları, Yeni Seri, Cilt: 19, no: 1, Mart 1969, s. 80-83.

görüşlerini sunan yazar, gerekli gördüğü yerlerde sade bir dil ile eleştirilerini belli etmiştir.

Bu kitabın eleştirileri konusunda dikkati çeken, genel olarak kitabın içeriğinin beğenildiği ancak işlenişin beğenilmediğidir.

3.4. Icons and Their History (İkonalar ve Tarihçeleri)¹⁵²

Bu kitap, Hristiyan Ortodoks Kilisesi için büyük önem arz eden İkonaların tarihi gelişimi ve önemli İkonalar hakkında bilgiler vermektedir.

3.4.1. Slavic Review¹⁵³

Yazar(lar): David Talbot Rice, Tamara Talbot Rice

Eleştiren: Slobodan Curcic (University of Illinois)

Kitap hakkındaki görüşlerini bildirirken Slobodan Curcic öncelikle Tamara ve David Talbot Rice çiftinin bu alandaki önemlerinden ve kitaplarının bu alandaki değerinden söz eder. Yazarların bu kitabı yazmaktaki amaçlarını da onları alıntılıyarak anlatan yazar, kendi görüşleri ışığında kitap hakkında detaylı bir inceleme sunmaktadır. David ve Tamara Talbot Rice çiftine göre, bu kitap ‘Herhangi bir kesinlikte tarihlendirilebilen neredeyse bütün ikonaları kopyalayıp üzerlerinde çalışarak ikonaların kronolojisi hakkında bir çerçeve çıkarmak¹⁵⁴ için yazılmıştır.

¹⁵² David Talbot Rice, Tamara Talbot Rice; Icons and Their History, Basım: The Overlook Press, Woodstock, New York, 1974. Yayın: The Viking Press.

¹⁵³ Slobodan Curcic; Slavic Review, Cilt: 35, no: 2, Haziran 1976, s. 392-393.

¹⁵⁴ Curcic; a.g.m.

3.5. Ancient Arts of Central Asia (Orta Asya'nın Antik Sanatları)¹⁵⁵

Bu kitap, Orta Asya topraklarında yaşamış olan farklı kavimlerin yaşayışları, siyasi olayları, kültürel gelişimleri ve bütün bu gelişmelerin sanatları üzerinde yapmış olduğu değişimleri oldukça özet ve toplu bir şekilde anlatmaktadır.

3.5.1. Pacific Affairs¹⁵⁶

Yazar: Tamara Talbot Rice

Eleştiren: George Woodcock

Bu eleştiride yazar, kitap hakkındaki görüşlerine oldukça olumlu başlamış, lakin yazının sonunda Tamara Talbot Rice'ı oldukça ağır bir biçimde eleştirmiştir.

Öncelikle kitabın incelemekte olduğu konunun sınırlarını belirten yazar, kitabın ne denli ilgi çekici olduğuna ve birçok farklı alanla ilgilenen okuyucunun merakını uyandıracakını öne sürmektedir. Yazının diğer kısmında ise yazarın kitabı yazarken yapmış olduğu hataları belirten eleştirmen, yazarın bazı bilgilerinin zamanının gerisinde kaldığını ve *“Rice'in şöhretine sahip birinin yapması affedilemeyecek hatalar yaptığını”*¹⁵⁷ söyleyerek yazısını bitirmiştir.

¹⁵⁵ Rice; a.g.e., 1965.

¹⁵⁶ George Woodcock; Pacific Affairs, University of British Columbia, Cilt: 39, no: 1,2, Bahar- Yaz 1966, s. 176-177.

¹⁵⁷ George Woodcock; a.g.m.

3.5.2. *Artibus Asiae*¹⁵⁸

Yazar: Tamara Talbot Rice

Eleştiren: Richard N. Frye

Rice'in kitabı üzerine yazılmış olan bu eleştiride, Richard N. Frye öncelikle yazarı tanıtmakta, onun geldiği kökenden ve eşinden bahsetmektedir. Sonrasında kitabı anlatmaya geçen yazar, Rice'in kitabını ağır bir dille eleştirirken, kitabın yayına sürülmeye hazır olmadığını ima etmekte ve *“yayıncıyı memnun etmek için mi bu kadar hızlı yazdığı”*¹⁵⁹ sorusunu yöneltmektedir. Kitapta birçok yanlış olduğunu belirterek devam eden Frye, gözüne çarpan yanlışları yazısında belirtmekte ve bu ağır eleştirisini “Bu kitabı tavsiye edemem, ayrıca bu eleştiri yazısına da devam etmekte lüzum görmüyorum.” sözleri ile oldukça ağır bir biçimde bitirmektedir.

3.5.3. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies,* *University of London*¹⁶⁰

Yazar: Tamara Talbot Rice

Eleştiren: A.D.H. Bivar

Bu yazar, eleştirisine öncelikle kitabın kapsadığı alanı ve dönemi belirterek başlar. Kitabın bölümlerini ve bunların içerdiği konuları bir bir anlattıktan sonra ise Bivar, kitapta hatalı bulunduğu yönleri eleştirmeye başlar. Bivar'a göre de

¹⁵⁸ Richard N. Frye; *Artibus Asiae Publishers*, Cilt: 28, no: 4, 1966, s. 324.

¹⁵⁹ Richard N. Frye; a.g.m.

¹⁶⁰ A:D:H: Bivar; *School of Oriental and African Studies* adına Cambridge University Press, Cilt: 29, no: 2, 1966, s. 396-397.

kitapta fazlaca yanlışlık yapılmıştır ancak Bivar'ın daha yumuşak bir dil kullandığı göze çarpmaktadır. Ayrıca Frye'ye göre daha fazla yanlışlık tespit ettiği görülen yazar, kitapta kullanılan resimlerde de bazı yanlışlıklar keşfetmiştir. Ancak bütün bu eleştirilerden sonra, Bivar kitabı çok geniş bir konunun güzel bir özeti olarak görmüş ve bu şekilde tavsiye etmiştir.

3.6. Icons and Their Dating: A Comprehensive Study of Their Chronology and Provenance (İkonalar ve Onların Tarihlendirilmesi: Kronolojilerinin ve Kökenlerinin Kapsamlı Bir Çalışması)¹⁶¹

Bu kitap, Bizans'taki başlangıcından geldiği son noktaya kadar "İkona" kavramına geniş çaplı bir tanımlama getirmekte, farklı kültürlere ait farklı tarihlerden kalan ikonaların kökenleri ve tarihleri üzerine kapsamlı bir çalışma yapmaktadır.

3.6.1. The Burlington Magazine¹⁶²

Yazar: David- Tamara Talbot Rice

Eleştiren: Paul Hertherington

Kitap hakkındaki yazısına öncelikle ikona konusunda kısa bir bilgi vererek başlamıştır yazar. Daha sonra kitabın bölümlerini bir bir inceleyerek her bir bö-

¹⁶¹ David Talbot Rice, Tamara Talbot Rice; Icons and Their Dating: A Comprehensive Study of Their Chronology and Provenance, Thames&Hudson.

¹⁶² Paul Hertherington; The Burlington Magazine Yayınları Ltd. Şti., Cilt:118, no: 875, Şubat 1976, s. 107.

lümde anlatılan konuları, okuyucunun kitabı okurken neler bulacağını gözler önüne sermektedir.

3.7. A Concise History of Russian Art (Rus Sanatının Kısa Tarihi)¹⁶³ -

Yazarın en iddialı çalışmalarından biri olan bu kitap, Rus sanatına adanmış ve bu sanatın ilk zamanlarından günümüz zamanlarına kadar geçirmiş olduğu yolculuğu ve değişimleri açıklama girişiminde bulunmuştur. Özellikle 18.-19. ve 20. yüzyıllardaki gelişimi, siyasi gelişmelerin paralelinde vererek sanatçı-toplum ilişkisini son derece güzel yansıtmıştır.

3.7.1. The Slavic And East European Journal¹⁶⁴

Yazar: Tamara Talbot Rice

Eleştiren: Ira Eppler

Yazarın bu kitabı, Rus sanatının tarihsel süreçlerini, geçirdiği değişimleri ve farklı örnekleri üzerine yazılmıştır. Ira Eppler yazısına öncelikle kitabı konu ve işleyiş bakımından betimleyerek başlar. Daha sonra kitabı kapağından içeriğine kadar her açıdan inceleyen yazar, kitapta bulmuş olduğu hatalara dikkat çeker. Bu ayrıntılı incelemenin sonunda ise, kitabın, hatalarına rağmen bu alanda çok faydalı bir kitap olduğunu söyleyerek kitabı okuyuculara önerir.

¹⁶³ Rice; a.g.e., 1963.

¹⁶⁴ Ira Eppler; American Association of Teachers of Slavic and East European Languages, Cilt: 8, no: 4, Kış 1964, s. 472-473.

3.7.2. Russian Review¹⁶⁵

Yazar: Tamara Talbot Rice

Eleştiren: Nicholas Britsky (University of Illinois)

Illinois Üniversitesi'nden bu eleştirmen ise yazarın bu kitabını eleştirmeye öncelikle bu alanda yapılan çalışmalara kısaca değinerek başlar. Daha sonra kitap hakkında genel bir bilgi veren yazarın kitaba dair olumsuz eleştirdiği yön ise kitabın kısalığından dolayı incelediği sanatsal konuların ruhunu pek yansıtamamış olmasıdır. Eleştirmen, kitabın birçok bilginin çok kısa bir kitaba sığdırılmasından dolayı içerilen sanat alanlarının ruhsuzca irdelendiği kanaatinde dir.

3.7.3. Slavic Review¹⁶⁶

Yazar: Tamara Talbot Rice

Eleştiren: Albert J. Schmidt

Schmidt bu eleştiri yazısına öncelikle Rus sanatı hakkında yapılan çalışmalardan bahsederek giriş yapmış, bu alanda önemli eserler veren bazı diğer tarihçilerin adlarını burada zikretmiştir. Daha sonra Tamara Talbot Rice'in kitabını anlatmaya geçen yazar, bu kitabın sınıflarda kullanılmasının faydalı olacağını savunmuştur. Yazarın kişiliğinden de bahseden eleştirmen kitabı da sade bir dille anlatmış ve ne kadar beğendiğini dile getirmiştir. Genel itibariyle olumlu olan bu eleştiri yazısında eleştirmen, yanlış bulduğu bazı noktaları ya-

¹⁶⁵ Nicholas Britsky; The Editors and Board Trustees of The Russian Review adına Wiley, Cilt: 23, no: 2, Nisan 1964, s. 200.

¹⁶⁶ Albert J. Schmidt; Russian Review, Cilt: 23, no: 3, Eylül 1964, s. 601-602.

zısında öne sürse de bu noktaların kitabın değerine gölge düşürmemesi gerektiğinin altını çizerek yazısına son vermiştir.

3.8. The Seljuks in Asia Minor (Küçük Asya (Anadolu) Selçukluları)

Tamara Talbot Rice'in en önemli eseri olan ve tezimizin ana konusunu teşkil eden bu kitap, daha önce de belirtildiği gibi 280 sayfadan oluşmakta ve 80 fotoğraf, 56 el çizimi ve 2 adet de harita içermekte olup, Thames&Hudson Yayınevi tarafından 1961 tarihinde Londra'da basılmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti tarihinin başarılı bir özeti niteliğinde olan kitap daha çok devletin sanat tarihine odaklanmıştır.

3.8.1. Vakıflar Dergisi¹⁶⁷

Yazar: Tamara Talbot Rice

Eleştiren: Emel Esin

Tezin en başından da anlaşılabilceği gibi Sn. Emel Esin bu kitabı yazarken Bn. Tamara Talbot Rice'a fazlaca yardım etmiş, Emel Esin'in bu kitaptan daha yazılma aşamasındayken haberi olmuş ve katkılarda bulunmuştur. Sn. Emel Esin, bu kitap hakkındaki eleştiri yazısına öncelikle yazarın kişiliğinden ve diğer çalışmalarından bahsederek başlamıştır. Eşiyle birlikte Türk tarihi ile ilgili çalışmalarının önemine de değinmeyi ihmal etmeyen Esin, daha sonrasında kitap hakkında bazı detaylı bilgiler vermektedir. Daha da sonrasında ise, kitabın eksik gör-

¹⁶⁷ Emel Esin; Vakıflar Dergisi, Sayı: 5, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1962.

düğü yönlerini bir bir okuyucuyla paylaşan Esin, çok detaylı bir kitap incelemesine imza atmıştır. (Bu noktalar tezin ilerleyen bölümlerinde verilecektir.)

Kitabın çoğunlukla sanat tarihine odaklandığını da belirten Esin, kitabın bu bölümlerinde de gördüğü eksikliklerle ilgili fikrini belirttikten sonra, yazısını toparlarken genel itibariyle kitabın ne denli değerli bir çalışma olduğunun altını çizmiş, yazarın gelecek kitaplarını sabırsızlıkla beklediğini de belirtmiştir.

BÖLÜM 4

KÜÇÜK ASYA (ANADOLU) SELÇUKLULARI ADLI KİTABIN ANADOLU SELÇUKLU TARİHİ BAKIMINDAN ÖNE ÇIKAN KISIMLARI

Merkezden uzak bölgelere de meliklikler veya emirlikler kurarak yakın erkek akrabalarını atamak Büyük Selçukluların –göçebe atalarından almış oldukları- adetleridir. Bu siyasi yapıda bunlar sultanı hükümdar olarak gördükleri ve dışişlerinde onun kararlarına uymayı kabul ettikleri takdirde içişlerinde bir miktar özgür olabiliyorlardı. Bu prensibe bağlı olarak Büyük Selçuklu hükümdarları vasal olmayı kabul ettikleri takdirde bazı mağlup olan kralların da tahtlarında kalmalarına izin veriyorlardı. Bu imtiyazlar, savaşlarda büyük başarı gösteren kumandanları da içermek üzere oldukça genişletilmişti. Ancak daha sonraları Nizam'ül- Mülk, savaş alanındaki kahramanlıklar için para ödülleri verme sisteminin yeniden hayata geçmesi için tavsiyede bulunmuştur. Bu önerinin hayata geçmesi konusunda başarılı olamayınca da bir tımar ödülünün, sahibine yerel halkı kölesi olarak görme ve onlardan belli bir miktardan daha fazla para toplama hakkını vermesi anlamına gelmediğini belirtmek için ciddi uğraşlar vermiştir. Sistem bir bütün olarak tahta yönelik olabilecek herhangi bir iddianın yüksek bir başarıya ulaşmadan idari meselelerle uğraştırılarak meşgul tutulması üzerine düzenlenmiş olsa da, kendince belli dezavantajları bulunmaktaydı. Göçebe şefler, sürekli olarak kıskançlık ve dalavereye meyilliydiler ve yöneticilik müessesesinin içinde barındırdığı güçler, sultanlığa karşı duyulan sorumluluk duygusu hırslarını bastıramadığında; onların bu eğilimlerini güdebilmelerini sağlamaktaydı. Buna bağlı olarak

da, hükümdarlarının kendilerine bahsettiği bölgeleri yönetiyor olmanın, kendilerini yeterince memnun ediyor olması gereken melikler arasında sık sık sadakatsizlik hareketleri görülmeye devam ediyordu. Bu sebepten dolayı da, sultanlar sürekli olarak tetikte olmak ve geniş imparatorluklarının en uzak uçlarına dahi düzeni sağlamak üzere harekete geçmeye hazır bulunmak durumunda kalıyorlardı. Sonuç olarak da, Büyük Selçuklu hükümdarlarının güçleri imparatorlukları büyüdükçe azalıyor; hanedana mensup meliklerin ve hizmetkârlarının büyük bir kısmı Arap veya İranlı olmasına istinaden çoğunluğu Türk kökenli olan yerel emirlerin tahttaki liderlerine sözde bir bağlılıktan daha fazlasını vermemek için en ufak bir boşluğu suiistimal etmeleri de oldukça çabuk olabiliyordu. Adım adım, buna bağlı olarak, imparatorluğun uzak kesimleri ana devletten kopuyordu.

4.1. Süleyman 1077-1086 (s.43)

Alp Arslan'ın Malazgirt'teki zaferi Selçukluların Küçük Asya'ya girebilmeleri için yolu açmıştı, ancak Sultan bu avantajlı durumun üzerine gitmek yerine Harezm Şahı üzerine bir sefer düzenlemeye karar verince, batı cephesindeki işleri idare etmek üzere seçilecek kumandanın kim olacağı meselesi büyük önem kazandı. Sultanlık hanedanının genç bir şehzadesi olan Süleyman'ın, bu göreve nasıl seçildiği bir merak konusudur. Zira Süleyman Alp Arslan'ın birinci dereceden bir kuzeni olmasına rağmen, Tuğrul'a sadık olsa da bu hükümdarın ölümü üzerine ortaya çıkan boşlukta tahtı ele geçirmeye çalışan ve bu uğurda savaşıırken Rey şehrinde ölen Kutalmış'ın oğlu idi. Yine de, Alp Arslan'ın kararına göre, kuzeydoğudaki meselelerin kontrolünü ele alacak kişi Süleyman'dı. Bu görev kolay bir iş değildi, göreve getirilen kişinin ciddi yeteneklere sahip olması gerekiyordu; zira Selçukluların düşüncesine göre İmparator Romanos'un ölümü Malazgirt Sava-

şı'ndan sonra imzalanan barış antlaşmasını geçersiz kılıyordu. Süleyman'ın görevinin bir bölümü de, Bizans'la olan düşmanlığın sürdürülmesine yönelik olarak hazırlık yapmanın yanında; fethedilen bu bölgeyi yöneterek, buranın Selçuklulara hizmet eden Türk şefler ve Türkmen göçebeler için verimli hale getirmektir. İstanbul'da ise; pasif bir kişiliğe sahip ve kitaplara düşkün olan İmparator Mihael, Bizans'ı doğu sınırından tehdit eden bu tehlikeden ciddi biçimde korkuyordu. Tedirginliğinden, yardım için Papa VII. Gregory'ye heyecanlı yardım çağrılarında bulunmuştu. Papa da bunun karşılığında, biraz isteksiz bir şekilde Hristiyan dünyasını Doğu Kilisesi'ne yardım etmeye çağırdı. Bu sırada da, Batı dünyası çağrılarına cevap verme işini ağırdan aldığı için ne yapacağına karar veremeyen Mihael; büyük bir hızla önüne çıkan bütün paralı askerleri toplayarak bir ordu toplamaya gayret ediyordu. Bu ruh hali içerisindeyken Mihael'in karşılaştığı subaylardan biri de Norman Bailleul'lu Roussel'di. Bu Norman, İstanbul'a, iki dünyanın birden zenginliklerine sahip olmak ve bu zenginlik arayışı sırasında Doğu Akdeniz zenginliklerinin bir kısmını da ele geçirmek için gelmiş olan; ayrıca Haçlı Seferi etkinliği ile ruhunu kurtarmak umudu taşıyan batılı baronların muhtemelen en açgözlü ve de en az güvenilir olanı idi.

Roussel Mihael'in güvenini kazanmaya başlamıştı ki, çok kritik bir anda bu hain Norman Bizans ordusunu kaderine terk edip, etmiş olduğu bağlılık yemine açık açık hıyanette bulunarak, Anadolu'da kendisine yönetecek bir toprak elde etmek arayışına koyuldu. Ancak alçaklığının tamamı bununla da sınırlı değildi; zira bu hain komponun sonunda amacına ulaşmak konusunda kendine güvenmediğinden, Bizans İmparatoru'nun en büyük düşmanı olan Süleyman'a yardım çağrısında bulunmaktan da çekinmemişti. Böyle bir ittifakın sağlayacağı avantajların farkında olarak, Süleyman bu isyancı Hristiyan'la birleşmeyi mem-

nuniyetle kabul etti ve birlikte bu iki lider çok az zorlanarak İmparatorluk ordusunu Armorium (bugünkü Sivrihisar'ın yaklaşık 50 km kadar batısında)'da yenmeye muvaffak oldular. Ordunun kumandanı Johannes Dukas esir alındı ve bu Norman tarafından İzmit'te imparator ilan edildi.

Johannes Dukas'ın imparator ilan edilmesi, bütün Bizans'ta olaydan sonraki yirmi yıllık sürecin büyük bir kısmı boyunca devam edecek ve zaman zaman da neredeyse iç savaş karakterine bürünecek seviyeye gelecek olan rahatsızlıklara sebebiyet verdi. Büyük Selçuklu tahtına geçen Melik Şah ise, bu olayları dikkatle izleyerek Süleyman'ın askeri alanda olduğu kadar diplomatik konulardaki başarısını da gözden geçiriyordu, ta ki, onu Rum (Anadolu) Valisi yapmanın yerinde bir karar olduğu sonucuna vardığı 1077/78 yılına kadar. Bu terfi, hala Norman müttefikinin ihanetinin yarattığı şokun etkisinden kurtulamamış olan Mihael'in; Roussel'in diğer başkaldıranlara yönelik olarak yüzünü Süleyman'a dönmek suretiyle yardım isteyerek teşkil etmiş olduğu örneği izlemeye karar vermesine sebep olmuş olabilir. Bir cevap yollamadan önce Süleyman, hükümdarı Melik Şah'a danışmıştır; Sultan da, bu anlaşmanın sağlayabileceği yararların fazlasıyla farkında olduğundan dolayı antlaşmayı kabul etmekte gecikmemiştir.

Böylece Süleyman, Bizans topraklarına, bu imrenilen topraklara, hükümdarının müttefiki olarak hatırı sayılır bir ordunun başında at sürerek girme imkânına sahip olmuştur. Ve şans bu Selçuklu'nun yanında olmuştur. Zira kendisi Roussel'i yakalama görevinde başarılı olmuştu, ancak; dürüst davranmayarak, bu Norman'ı karşılığında yüklü bir miktar fidye almadan imparatora teslim etmeyi reddetmiştir. Bizanslılar bu isteği yerine getirerek Roussel'i kısa bir süre için esir olarak tutmaya muvaffak oldular, ta ki 1078 senesinde bir anda ortaya taht üzerin-

de hak iddia eden iki rakibinin daha ortaya çıkışı İmparator'u bulabileceği bütün müttefikleri toplamaya mecbur edene dek. Bunun üzerine Roussel, yasal imparatoru koruma sözü ile serbest bırakıldı.

Tahtta hak iddia eden bu iki kişi neredeyse aynı zamanda imparatorluğun iki farklı yerinden ortaya çıktılar. İlki, Nicephorus Botaniates, batıdan gelerek Edirne'ye ulaştığında kendini imparator ilan etmiş ve İstanbul'a hareket etmişti. Diğer isyancı, yani Nicephorus Briennius ise, Malazgirt'ten kaçan Rum mültecileri ordusunda toplayarak Küçük Asya'da boy göstermekteydi, ancak davası o kadar az destek gördü ve ordusu o kadar küçük kaldı ki o da yardım için Süleyman'a başvurmaya karar verdi. Bu Selçuklu'da yalnızca, bir Hristiyana daha yardım ederek bu topraklarda hüküm süren kafa karışıklığını bir miktar daha artırıyor olmanın keyfini çıkarıyordu. Böylece isyancı Rumların ve işgalci Selçukluların müttefik orduları birlikte, önce Kzikos'u ve ondan sonra da tahtta hak iddia eden kişinin imparator ilan edildiği İznik'i işgal ederek batıya doğru ilerlediler. Beraber ilerlemeye devam ederek, iki ordu birlikte İzmit'e girdiler, buradan Marmara'nın Asya kıyısında uzanan bir şehir olan Chrysopolis (bugünkü Kadıköy)'e hücum etmek üzere Kalkedon'a ilerlediler. Burada ayrıldılar; Bizanslı kumandan, İstanbul'a ulaşip bütün gücü elinde topladıktan sonra imparatoru devirmek üzere denizi aşarken, Selçuklu da Hristiyanlığın kalbine, imparatorluğun gücünün merkezine doğru denizi gözetlemek üzere Asya kıyısında mevzilendi.

Nicephorus Briennius'un 1078'de iktidara ulaşması Küçük Asya Rumları arasında yeni bir isyanın çıkmasına sebep oldu. Bu başkaldırış, artık bu bölgenin Hristiyan asileri için resmen rutin bir davranış haline gelen Süleyman'dan yardım isteme eylemini kendisi de yerine getirmiş bir general olan Nicephorus Melisse-

nus tarafından yönetiliyordu. Bir kez daha Selçuklular yardım isteğini kabul ettiler ve yine bir kez daha bir Müslüman ve bir Hristiyan kuvveti yan yana Bursa ve Güney Marmara'ya girdiler. Burada, çoğunluğu Türk paralı askerlerden oluşan Bizans garnizonları mevzilerini terk ederek akrabaları saydıkları Selçuklulara katıldılar. Sonuç olarak Melissenus kuvvetlerinin ciddi biçimde azaldığını gördü ve İstanbul'a ilerleme fikrinden vazgeçmek zorunda kaldı. Bunun yerine Bursa'da mevzilenmeye ve müttelikinden oradan çekilmesini rica etmeye karar verdi. Ancak bu sefer Süleyman, Bizanslıların isteğini yerine getirmedi, ayrıca General de bu isteğini zorla yerine getirebilecek bir güce sahip değildi; böylece Süleyman, bu durumdan yararlanarak Manisa ve yöresi ile Aydın yöresini topraklarına katarak burada Anadolu topraklarındaki ilk Selçuklu melikliğini kurma fırsatını buldu. 1078'de İznik'i başkenti yaparak kendisini de Sultan ilan etti.

4.2. Başkent Olarak İznik (s.46)

Artık Süleyman duraklama ve durumu değerlendirme fırsatı elde etmişti. Durum gerçekten de, bir kısım Türk beylikleri yanı başında bitip bunlardan bazıları kendilerini hatırı sayılır seviyelerde özerk hükümdarlar olarak ilan etmiş olsalar dahi, Selçuklular, birçok önemli şehri kontrol ettikleri büyük çaplı bir toprak parçasını elde etmişlerdi. Hakikaten de, fethedilen alan Ermenistan'ın büyük bölümünü içerdiğinden ve Küçük Asya boyunca, neredeyse, güneydoğusunda eskiden Halep Emiri'ne bağlı bulunmakta olan birçok bölgeyi de barındırmak suretiyle Gelibolu'ya kadar uzandığından, oldukça sağlam bir sultanlık meydana getiriyordu. Toprakların batı kesiminde İzmir'in hemen dışında yer alan bir bölgede güçlü Türk Emiri Çaka Bey'e ait bir tımar kuruldu; burası hem Selçukluların hem de Bizanslıların girmeye çekindiği tarafsız bir bölge konumuna geldi. Bizanslılar

hem Anadolu'yu hem de Suriye'yi yönetmek için oldukça elverişli bir konumda kılıyordu.

Süleyman İznik'i başkenti ilan ettiği zaman Anadolu'nun yerli halkında panik denilebilecek derecede büyük tepkiler görüldü. Göçebe Türkmen mültecileri Selçuklu kudretinin ulaşamadığı yerlere iltica etmeye çalışan korkmuş Hristiyanlara karıştı, Ermenilerin çoğu da Toroslar ve kendilerinin 'Küçük Ermenistan' olarak bildiği anti-Toroslar'daki tımarlara kaçıyorlardı. Bu olayın Hristiyanlık üzerindeki etkisinin büyüklüğü bir noktaya kadar, o dönemde Batı Avrupa'da çok popüler olan şövalyelik hikâyelerindeki Süleyman'a yönelik birçok atıftan anlaşılabilir.

İstanbul'da 1081 yılında yeni bir imparator; Aleksios tahta çıktı. Bu yeni imparator, önce başkentinde ve batı topraklarında düzeni tekrar sağlamadan Asya'da kontrol altına almayı ümit edemeyeceği bir durumla karşılaştı. Bu gerekliliğin yerine getirilmesi beş yıl sürse de 1083 kadar erken bir tarihte dikkatini doğuya yöneltme fırsatı buldu. Asya'daki topraklarını geri almaya kararlı bir biçimde Marmara'yı geçerek Süleyman'ın üzerine yürüdü. Bu Selçuklu da, bir yandan göçebelerin kullandığı bir yöntem olan ekinleri yakma taktiğini uygulayarak geri çekildi. Çok fazla ilerlerse kıtlığa maruz kalacağından korkan Aleksios Konya veya Akşehir'e saldırma konusunda kararsız kaldı. Kızının rivayetine göre Aleksios bu sorunu iki şehrin ismini de birer kâğıda yazarak ve gece boyunca dua ederek çözdü; daha sonra, şafakta, 'herkesin huzurunda' bir rahip katlanmış kâğıt parçalarından birini aldı ve Akşehir'in ismini okudu. Bunun üzerine İmparator bu şehre yürüdü ve düşmanı savaşa zorladı. Savaş oldukça uzun sürdü. Çatışmada, İmparator'un oğlu Andronikos Porphrogenitos öldürülmüştü, ancak, her şey

rağmen, Süleyman Bizans'ın İzmit'ı tekrar ele geçirmesinin önüne geçememiş ve bunun ardından yapılan barış görüşmelerinde de bir çeşit vasal hükümdar olmayı kabul etmek durumunda kalmıştır. Ancak kendi açısından da, İmparator belli bölgeleri Selçuklulara terk etmek durumunda kaldı. Kendisini bu duruma yönelik tepkilerden kurtarmak için ise o bölgeleri Süleyman'a koloni maiyetinde bağışlamış gibi yaptı.

Böylece ortaya çıkan *status quo* (belirsizlik Ç.N.) Süleyman'ın düşüncelerinin yeniden doğruya doğru kaymasına sebep oldu. 1085'te karısı ve çocuklarını İznik'te bırakarak, ani bir saldırı ile şehri zaptetmek ümidi ile Antakya'ya doğru yola koyuldu. Ancak şehrin savunması yarılama ve Süleyman şehrin surlarının dışında kamp kurmak durumunda kaldı. Antakya valisi Philaretos adında bir Ermeni idi. Kuşatma sırasında ya kendisi ya da oğlu hain çıkmış ve Selçuklulara yardım ederek şehre gizlice girmelerini ve onu zaptetmelerini sağlamıştır. Antakya'nın düşüşü Süleyman'ın Büyük Selçuklu Devleti'nden bağımsızlığını ilan edebilmesini sağlamış ve bu ilan kendilerini bir anda Süleyman'ın komşuları olarak bulan Suriye'li Müslüman emirlerin korkularını harekete geçirmiştir. Bu emirler kendi aralarında bir koalisyon kurarak Süleyman'ın üzerine müttefik kuvvetler yolladılar. Selçuklu'da bu tehdide Halep üzerine ilerleyerek cevap verdi. Şehrin valisi panik içerisinde yardım için Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah'ın kardeşi olan Suriye Melik'i Tutuş'a başvurdu. Tutuş'un da kıskançlık duygusu harekete geçmiş olduğundan memnuniyetle tehdit edilen şehrin yardımına koştu. İki düşman ordu 1086'da, neredeyse Halep ile Antakya'nın tam ortasına denk gelen bir noktada karşılaştılar.

Çatışma oldukça şiddetli ve uzun süreli oldu. Ancak savaşın sonucu, bir kez daha Anna Komnena'nın eserinde geçtiği üzere, artık çatışmanın göğüs göğüse bir kavgaya döndüğü noktada Süleyman'ın adamlarının bir anda saflarını terk edip kaçmalarına kadar belirsiz olarak kaldı. Ortaya çıkan paniği önlemenin imkansız olduğunu fark eden Sultan kaçmaya başladı ve Bizans prensesinin sözleri ile; 'artık güvenli bir noktaya eriştiğini düşündüğünde kalkanını yere koydu ve üzerine oturdu. Tutuş'un kendisini görmek istediğini söyleyen bir gözlemcisi tarafından takip edilmişti. Bunun üzerine Süleyman hızla kılıcını kınından çekti ve onu kendi karnına derince sapladı. Böylece bu talihsiz kişi talihsiz bir biçimde öldü.'

Süleyman'ın beklenmeyen ölümü ve aldığı yenilginin etkisi Anadolu'daki istikrarı bozdu ve hızla Anadolu'daki beylikler arasında boş olan tahtı ele geçirmek için çatışmalar başladı. Büyük Selçuklu hükümdarı Melik Şah, kendisi de Süleyman'ın göz kamaştırıcı yükselişini ciddi bir dikkatle izliyor olduğundan bu karışıklığa katılarak kendisine kâr sağladı. Anadolu'da yetkiyi tekrar ele alarak iki komutanını Anadolu (Rum) valileri tayin etti ve Süleyman'ın ikinci oğlunu, hâlihazırda Irak'ta esir olarak tutulmakta olan ilk oğlunun yerine rehin olarak alarak İsfahan'a döndü. Melik Şah'ın 1092'deki ölümü üzerine tahta Berkiyaruk geçti. Bu yeni hükümdar babasından daha zayıf ve kibar bir adamdı ve tahta geçmez yaptığı ilk şeylerden biri de Süleyman'ın oğlunu salıvermek oldu. Bu oğul, aynı yıl içerisinde kendisini I. Kılıçarslan adı altında Anadolu Selçuklu Sultanı ilan etmeye muvaffak oldu.

4.3. I. Kılıçarslan (1092- 1107) (s.50)

İznik'e dönüşünde Kılıçarslan kontrolü yeniden ele almakta oldukça zorlandı zira Süleyman'ın ölümü üzerine Ebu'l Kasım adında bir Türk asisi kendisini

başkente yerleştirmiş ve sultanlığı ciddi bir kaosa sürüklemişti. Bizans İmparatoru da bu karışıklığa neredeyse savaşımaya varacak kadar, elinden gelen bütün yöntemlerle katkıda bulunmakta gecikmemişti. 1096 yılına gelindiğinde ise, görünen o ki, yürüttüğü propagandalar neredeyse kendiliklerinden Küçük Asya'daki Selçuklu hâkimiyetine son veriyordu. Gerçekten de, durum ciddi anlamda Bizanslıların lehine görünüyordu zira Haçlılar İmparator'u, Müslümanları Küçük Asya'dan atarak Kutsal Topraklar'a giden hacıyolunu tekrar açmak çabalarında kendilerine katılmaya teşvik ediyorlardı. Plana göre I. Haçlı Seferi'nin birlikleri Walter the Penniless (çulsuz Ç.N)'un liderliği altında İznik'ten yola çıkmışlar, ancak bu kuvvetler disiplinsiz olduklarından ve de iyi yönetilmediklerinden, savaşa hazırlanmak için yeterli vakti bulamamış olmasına rağmen Kılıçarslan tarafından çok az bir zorlukla mağlup edildiler. Savaşı kazanırken yaşadığı bu kolaylık ona uzun vadede zarar verecekti, zira bu galibiyetten sonra Kılıçarslan, Hristiyan ordularının savaşıma kabiliyetlerini oldukça hafife alacaktı.

4.4. Danişmentliler (s.51)

Eğer ki Kılıçarslan Hristiyan tehdidini bu denli hafife almış olmasaydı, yüksek ihtimalle o noktada başkentini terk ederek doğuya doğru, Sivas-Kayseri bölgesinde bulunan ve Bizanslıların teşviki ile Malatya'ya doğru ilerlemekte olan Danişmentliler ile savaşımaya gitmeyi tercih etmezdi. Selçuklular gibi Danişmentliler de Türk kökenliydi. Hanedanın kurucusu olan Taulu muhtemelen bir öğretmen olabilmesine yetecek kadar yazılı Farsça ve Arapça biliyordu ve ailesinin de adını onun meslek konusundaki bu seçimi sonucunda aldığına şüphe yoktur. Anadolu'ya Selçukluların peşinden ilk gelişlerinin üzerinden geçen yirmi yılda, Danişmentliler kendilerini Tokat, Niksar, Elbistan ve Malatya'yı içeren, kuzeyba-

tısında bir zamanlar Bizans'ın Komnene hanedanının beşiği olan Kastamonu'ya kadar genişleyen bir bölgenin emirleri yapmayı başarmışlardı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde, reisleri Gümüştekin Melik Gazi'nin komutası altında, zenginliklerinin doruğuna ulaştılar ve Kilikya'ya bile girdiler. Büyük Selçuklular bu başarıları Gümüştekin'e, Abbasilerin kendi emirleri altındaki özerk vasal reislere verdikleri bir otorite sembolü olan siyah sancağı vererek ödüllendirdiler. Bu onurlandırma Danişmentlileri Kılıçarslan'dan daha yüksek bir seviyeye getiriyordu -kendisinin görmezden gelmemeye ve acısını çıkarmaya kararlı olduğu bir ayırım.

4.5. İznik Kuşatması (s.52)

Kılıçarslan, kötü bir şeyler olacağına dair sezgilerine aldirmaksızın, hanesini ve hazinesinin büyük bir bölümünü güvende tutacakmış gibi görünen İznik'te bırakarak doğuya, Danişmentlilerin üzerine yürüdü. Ancak kendisi ayrıldıktan kısa bir süre sonra, Robert Gusicard'ın oğlu Antakyalı Raymond ile birlikte Loren Dükü Bouillionlu Godfrey, Bohemond ve Tancred tarafından yönetilen bir Haçlı ordusu şehre doğru ilerledi. 6 Mayıs 1097'de Hristiyanlar İznik'e vardılar, yaklaşık yedi km uzunluğundaki yüksek duvarlar ve bunları destekleyen iki yüz elli adet devasa kule Haçlıları şehre hızlı bir saldırı düzenlemekten vaz geçirmeye yetecek hatırı sayılır bir engel oluşturuyordu. Şehre saldırmak yerine hemen dışında bir kamp kurdular ve Fatih William'ın oğlu ve İngiltere Kralı'nın kardeşi olan Normandiyalı Robert'ın Bloisli Stephen ile birlikte getireceği destek birlikleri beklemeye koyuldular. Bizans İmparatoru da, bir Roma ordusunun başında, İzmit Körfezi'nin kıyısında bulunan Maltepe'de kamp kurdu. Kuşatmanın haberleri Kılıçarslan'a sefer sırasında geldi. O da hemen geri dönerek başkentini savunmak için yola koyuldu.

Kılıçarslan İznik'e 21 Mayıs'ta vardığında şehri düşman tarafından sarılmış olarak buldu. Bir karşı saldırıda bulunmakta gecikmedi, ancak askerleri ne kadar kahramanca savaşırlarsa da şehri kurtarmaya muvaffak olamadı ve eğer Bizans İmparatoru gemileri İzmit'de karadan geçirerek İznik Gölü'nde suya indirme fikrini ortaya atmamış olsa, durum ciddi bir açmazda kalacaktı.¹⁸ Düşmanları yegâne savunmasız noktasından şehrin içlerine akarken Selçuklular bu operasyonu müdahale etmekten aciz bir biçimde etraftaki tepelerden izlediler. İznik 26 Temmuz'da ele geçirildi ve Aleksis Maltepe'den şehrin yönetimini ele almak için geldi. Yönetimi ele aldıktan sonra centilmenliğe aykırı bir davranışta bulunmayacağını gösterdi ve şehirdeki bütün önde gelen Müslüman kişilerin özgürlüklerini satın almalarına izin verdi, ayrıca Sultan'ın eşini, çocuklarını ve hane halkını da İstanbul'a sultanlık konumlarına yakışır bir biçimde yolladı.

4.6. Çaka Bey (s.53)

Sultan'ın eşi, İzmir'e ek olarak, Ege kıyılarının büyük bölümüne ve Midilli, Sakız, Sisam ve hatta Rodos'un bazı bölgelerini kontrol eden Çaka Bey'in en büyük kızıydı. Aleksios İznik'in kurtarılışını Çaka Bey ve oğlunun İzmir'den çıkarılması ile izlemeyi düşünüyordu. Kendisinin Küçük Asya'da kalması gerekiyor olsa da, Aleksios başkumandanı İoannes Dukas'ı İznik'in kurtarılışının haberini yaymak ve gerekirse zaferin bir kanıtı olarak Sultan'ın eşini ve çocuklarını sergilemek amacı ile yolladı. Aynı zamanda kendisi de Lapseki'den Edremit'e doğru Çanakkale boyunca bir ordunun başında gitmekteydi. Dukas İzmir'i geri alırken çok az zorlukla karşılaştı. Şehre girerken burada oluşan yıkımdan dolayı öylesine kızmıştı ki Çaka Bey'in adamlarını, intikamını onlardan son derece vahşi bir biçimde aldığı Ulubad'a kadar takip etti. Buradaki ölümlerin sayısı öyle büyüktü ki

hayatta kalan Türkler bir yas işareti olarak karalar giydiler ve ‘bu giysiler ile herkesi kendilerine acındırıp onları intikamlarını almak için ayaklandılar’. Artık ele geçirilen Sultan’ın eşine ihtiyacı kalmayan Aleksios, onu ve çocuklarını, serbest bırakılmaları için hiçbir fideye talep etmeden Kılıçarslan’a iade etti.

Bizanslılar Çaka Bey’i cezalandırmakla meşgulken, Haçlılar da Antakya’ya ve Kutsal Topraklar’a giden yürüyüşlerine devam ediyorlardı. İznik’ten Göksu’ya geçen ve orada Küçük Asya’yı boydan boya kat eden iki yola açılan bir yol ayırımının karşısına çıkacağı Eskişehir’e doğru devam eden eski askeri yolu kullanıyorlardı. İki grup halinde hareket ediyorlardı; bunlardan Bohemond tarafından yönetilen küçük olanı Boullion’lu Godfrey, St.Gilles’li Raymond ve Clermont’lu Hugh tarafından yönetilen geriye kalanların önünden ilerliyordu. Bu sırada Kılıçarslan da hızla doğuya doğru ilerliyor, Danişmentlileri barış yapmaya ve aralarındaki çatışmayı unutup Hristiyanlara karşı birlikte direnmeye ikna etmek istiyordu. Akrabalık bağları Danişmentlilerin ikna edilmesine yardımcı olmuş olabilir, ayrıca politikanın değişimi de durumu onlar için daha kolay yapmış olmalıdır. Zira Kılıçarslan onlardan bir noktaya kadar koruyucuları olarak görüp saygı duydukları Bizanslılara karşı değil Haçlılara karşı savaşmalarını istiyordu. Ancak Selçuklular bu kadar kolay müttefik bulma konusunda yalnız değildiler, zira Haçlılar da, Selçukluların ezeli düşmanları olan Fatımilerin, Mardin- Hasankeyf bölgesinin Artuklu hükümdarlarını Kılıçarslan’a karşı direnmeleri için desteklemeleri sonucu beklemedikleri bir destek bulmuşlardır.

Artuklular da Oğuz kökeninden gelen Türklerdi. İktidara gelişlerini, 1086’da Kudüs’ü almasının ardından, iki yıl kadar öncesinde Büyük Selçuklu Sultanına Diyarbakır’ı kuşatırken yardımcı olarak savaşta gösterdiği kahramanlık-

ların bir ödülü olarak Artuklu Urtuk bin Eksük'e Kudüs'ün valiliğini vermesi sonucu Şam hâkimi Tutuş'a borçluydular. Artuk'un 1094'teki ölümü üzerine bu görevini oğulları Sökmen ve İlgazi devraldı. Ancak 1104/5'te, kardeşlerden büyüğü olan Sökmen, Mardin'i de topraklarına ekleyerek bağımsız bir yönetimin gücüne sahip olmayı başardı.

4.7. Eskişehir Savaşı (s.54)

Müttefik olduktan sonra, Selçuklular ve Danişmentliler Haçlıların peşine düşmek üzere yola çıkmakta gecikmediler. Onları hızla takip ederek, 1097'nin bir temmuz akşamında Bohemond'un kuvvetlerini Eskişehir açıklarında kamp kurmuş bir halde yakalamayı başardılar. Ateşlerin etrafında toplanan kalabalığın Hristiyan kuvvetlerinin tamamını teşkil ettiğini düşünen Müslümanlar ertesi günün şafağında saldırıya geçtiler. Türkler üç bağımsız grup halinde ilerlemekteydiler. Böylece hangi grup çatışmaya ilk önce girmeyi başarabilirse, diğer ikisi, Anna Komnena'nın sözleriyle 'hortumlar gibi dönerek karşılarındakileri şaşkınlığa itebileceklerdi.' Askerler nadiren mızrak kullandılar ve onun yerine, düşmanı kuşatmalarını sağlayan manevra kabiliyetlerine güvendiler ve sonrasında da bir mesafeden düşmana ok atmak üzere, başarılı dalgalar halinde okçular ileri sürdüler. 'Bir Türk bir Bizanslıyı takip ettiğinde', diye acı bir biçimde özetliyor Bizans prensesi, 'düşmanını bir hamlede yakalar; takip edildiğinde ise, oklarla düşmanını yener; geriye doğru bir ok atar ve uçan ok da askeri veya atı, karşılaştığı bütün engelleri delerek vurur.'

Başlangıçta Eskişehir'de şans Selçuklulardan yana olmuştu, ancak öğle vakti güçlü Haçlı destek kuvvetleri geldi ve Müslümanları kanattan vurdu. Akşam

boyunca da, Müslümanlar, askerleri aniden ambarlarını, çadırlarını ve değerli eşyalarını geride bırakarak düzensiz bir biçimde kaçmaya başlayana kadar güç kaybetmeye devam ettiler. Bu ağır bir yenilgiydi ve Selçukluların yirmi yıl kadar önce Malazgirt Zaferi ile elde ettiği avantajlı konumu dengeleme konusunda önemli bir etken oldu; ancak askerleri öyle kahramanca savaşmıştı ki *Haçlı Kroniği (Latin)* 'nde bile daha sonrasında onların bu yiğitliğine ithafta bulunuldu.

Hristiyanlar da bu savaşta ciddi kayıplar verdiler ve Kutsal Topraklar'a giden yolculuklarına tek grup halinde devam etmeye karar verdiler. Karşılarına çıkacak zorluklardan bihaber, Akşehir'den Konya'ya giden daha kısa yolu tercih ettiler. Sultan Dağı'nı geçmek, birçok yaralı ve sayısız ganimetin ağırlığı altında ezilen yorgun adamlara korkunç zorluklar yaşattı. Atların çoğu ve yaya askerlerin birçoğu, yolculuk sırasında telef oldu. Bunun üzerine Haçlılar karşılaştıkları her türden yaratığı yük hayvanı olarak kullanmak üzere ele geçirmek durumunda kaldılar. Sadece köpekleri ve keçileri değil, domuzları bile yük hayvanı olarak kullandılar. Sonuç olarak bu muzaffer ordunun kalanları Konya'ya ulaştılar ve kısa bir istirahatten sonra, hayatta kalanlar yollarına devam edebildiler.

Eskişehir Savaşı Selçukluların durumu için bir dönüm noktası teşkil etti, zira Türklerin hem adam hem de para yönündeki kayıpları o denli büyüktü ki akıllarında bulunan her türlü imparatorluk fikrine veda etmek durumunda kaldılar. Bu olayla Konya, Ereğli ve Kayseri ellerinden çıkarken, Urfa'da Baldwin'in, Filistin'de de Boullion'lu Godfrey'in krallıklarının kurulması doğuya yönelik genişlemelerine de bir sınır koydu. Akdeniz kıyısı boyunca ortaya çıkan Norman asker topluluğu onları güney sahilinden de men etmişti. Eğer ki Selçuklular varlıklarını sürdürmek istiyorlarsa kendilerini Anadolu'nun efendileri haline getirmeleri onlar

için hayati önem taşıyordu. Onların devlet adamlığı konusunda doğuştan gelen yetenekleri bunu kolayca anlamalarını sağlamıştı. Kartlar tamamen onların aleyhine dönmemişti, zira müttefikleri Danişmentliler, başkentleri Sivas olmak üzere ciddi biçimde kuvvetlenmişlerdi. Selçuklular kendileri de Anadolu'ya artan sayılarda giren Türkmen göçebeleri orduya almak suretiyle asker sayılarını ani bir biçimde artıracak pozisyondaydılar. Bundan da öte, Selçuklular Müslüman kuvvetlerinin 1100 yılında Malatya yakınındaki tepelerde ele geçirmeyi başardıkları Bohemond ve kuzeni Salerno'lu Richard gibi önemli şahsiyetleri elde tutmak gibi bir koza da sahiplerdi. Haçlılar Bohemond'un salınması için ısrarla görüşmelere başladılarsa da 1101 yılına gelindiğinde, istenilen çok büyük miktardaki fidyeyi ödemeye yanaşmamalarından dolayı Bohemond hala bir esirdi.

Fidye konusundaki pazarlıklar süredursun, bu sırada St. Gilles'li Raymond İstanbul'a dönmüş ve burada Avrupa'dan Kont Biandrate'nin komutasında gelmiş olan yeni bir Haçlı birliği ile buluşmuştu. Daha yaşlı ve daha tecrübeli bir adam olan Raymond sonuçta sayıları neredeyse yüz elli bin kişiye varan bu müttefik kuvvetin başına geçirildi; ancak Kutsal Topraklar'a gitmek yerine, bu yeni gelenler, salıverilmesini sağlamak için Bohemond'un esir tutulduğu Niksar'a doğru götürülmeyi talep ettiler. Birlikte ilerleyen iki kumandan Selçuklulardan kolayca Ankara'yı aldı, Kızılırmak'ı geçti ve ardından doğuya Niksar'a doğru döndü. Ancak bundan sonrasında Selçuklular onların önünden ekinleri telef ederek ve geçecekleri bölgelerdeki ambarları imha ederek ilerlemeye başladı.

Şiddetli yaz sıcaklığıyla birlikte işgalcilerin ızdırabı kısa zamanda vahim hale geldi; durumun daha da kötüye gitmesinden korkan Hristiyan kumandanlar Bohemond'u kurtarma fikrinden vazgeçerek önce döndüler. Ancak kısa

zamanda bu fikirden de vazgeçmeye zorlandılar, zira askerler yolun zorluğundan, sıcaktan, yiyecek ve su kıtlığından ve hepsinden öte Selçuklu akıncılarının yıpratıcı taktiklerinden dolayı bitap hale geldiler. Selçuklular Lombard birliklerine saldırdılar, piyadeleri katlettiler ve süvarileri de kaçmaya zorladılar. Raymond'ın bütün tavsiyelerine rağmen moral yönünden çökmüş olan hayatta kalanlar yine de doğuya yönelmekte ısrar ettiler. Amasya'ya doğru gidip Danişmentlilerin arasında güvende olmayı planlıyorlardı.

Onlar menzillerine varırken Conrad ve onun Alman birlikleri pusuya düşürülerek imha edildiler. Raymond hayatta kalan bütün herkesi 5 Ağustos'ta vuku bulan Müslüman saldırısının gücüne karşı koyabilmek için toplamak durumunda kaldı. Askerler bütün gün boyunca azimli bir şekilde direndiler. Gece olup da savaşa ara verilmesi gerektiğinde Selçuklular çok iyi bir netice elde etmiş gibi görünüyordular, ertesi günün şafağında savaşa devam etmek için hiç vakit kaybetmediler. Geleneksel taktiklerini bir kenara bırakarak çekilmiş kılıçları ile hızla göğüs göğüse bir saldırıya geçtiler. Raymond'ın adamları ilk çözülenler oldu, ancak Raymond etrafı muhafızlarıyla sarılı bir biçimde kurtulup Karadeniz kıyısında Sinop'a yakın bir liman olan Bafra'ya kaçmaya muvaffak oldu. Buradan da kendisi ve adamları Bizans'a doğru yelken açarak Normanları yok edilmeyeterk ettiler. Katliamdan kurtulmayı başaran birkaçı, acı içinde, bölgenin zengin Ermenileri tarafından dostça karşılanan Baldwin ve Tancred'e katıldıkları Kilikya'ya vardılar. Bu sırada Latinler de Bohemond'un salınması için pazarlıklara yeniden başladılar.

Bu defa önlerine sürülen şartları kabul ettiler ve 1103 yılında, zengin Ermeni ahalisinin de katkılarıyla, talep edilen muazzam fidye Danişmentlilere öden-

di ve mahkum serbest bırakıldı. Ancak bu durum bu vakanın sonu değildi, zira Melik Gazi Danişment fidye parasından o denli büyülenmişti ki onu müttefiki olan Selçuklularla paylaşmayı reddetti. Sonuç olarak ortaya çıkan şiddetli münakaşa sırasında Melik, Bizans İmparatoru'nu yardıma çağırmaktan çekinmedi. Eski müttefikler arasındaki savaş kaçınılmaz hale geldi, savaş ancak Melik'in 1105/6'daki vakitsiz ölümü sonucunda engellenebildi. Yine de, Selçuklular Danişmentlilerin hıyanetini asla affetmediler ve onlara olan nefretleri, sonunda bu daha küçük hanedanı yok etmeyi başardıkları 1175 yılına kadar devam etti.

Fidye parası üzerindeki çatışma Selçukluları Haçlılarla savaşmaya devam etmekten alıkoymadı ve savaş, zaferin kimi zaman bir tarafa, kimi zaman da diğer tarafa gitmesi ile devam etti. Her şeye rağmen Selçuklular pozisyonlarını devamlı olarak pekiştirmeye ve Küçük Asya'daki topraklarına tutunabilmeye muvaffak oldular. 1104'ün sonbaharının başında büyük bir başarıya imza atarak Ereğli'de Nevers'li William ve Politiers'li William'ın Fransa'dan getirdikleri destek kuvvetlerini tamamen yok etmeye nail oldular. Bundan kısa bir süre sonra da, bu defa Fransızlardan, Almanlardan ve diğer batılılardan oluşan ve durumu kurtarmak için Avrupa'dan acele ile getirilen bir başka büyük asker topluluğuna saldırlılar ve bunu da tamamen yok etmeyi başardılar. Bu başarılar Selçuklu devletinin durumunu, kendisini yönetenlerin dikkatlerinin bir kısmını istikrarlı bir güç için hayati olan yönetim kademelerini oluşturmaya vermelerine imkân sağlayacak kadar sağlama aldı.

Bir zafer elde ettiğinde sadece bunun meyvelerinden faydalanmayı düşünen vasat bir kabile reislerinin aksine, Selçuklular ülkelerini güçlü bir ekonomi ile donatmayı ve özenle hazırlanmış ayrıntılı sosyal hizmetler sağlamayı hedeflemiş-

lerdi. Bu göreve kendilerini o kadar ciddi bir biçimde adadılar ki bu zaferlerin alındığı birkaç yıl içinde Küçük Asya insanları için gerçek bir bolluk dönemi başladı. Bu durum, 13. yüzyılda Moğollar tekrardan ülkeye kaos ve yoksulluk getirene kadar da böyle devam etti.

Kılıçarslan maalesef bu yeni alınan tedbirleri hayata geçirmekten daha fazlasını yapabilecek bir konumda değildi, zira kendisi kişisel dikkatini bu yeni devletin sınırlarını sürekli olarak kolağan etmeye vermek durumundaydı. Bu düşünce ile 1106'da Malatya'yı ve Silvan'ı zaptetti. 1107'de de Musul'a girerek Büyük Selçuklular yerine kendi adına hutbe okutulması konusunda ısrar etti. Bu olaylar süresince bir yandan da Gürcülerle savaşan Türk göçebelere destek yollayarak yardımcı oldu. Ancak dikkati bu savaş sahnesinden Artuklu beylerinin kendilerini Küçük Asya'nın güneydoğu köşesinde çok ciddi öneme sahip bir pozisyona getirmelerini sağlayan kurnaz politikaları sebebiyle çekilmişti. Kılıçarslan, Gürcü Kralını kendi ülkesini yönetmekte serbest bırakarak Artuklu yayılmacılığına karşı onlardan erken davranıp hükümdarları Sökmen'i tahrik ederek savaşı kendi istediği bir zamanda kendi istediği bir yerde yapmayı daha akıllıca buldu. Buna bağlı olarak da, 1107 sonbaharında, iki Oğuz kumandanının orduları Musul yöresinde karşı karşıya geldi. Bu olayda şans Kılıçarslan'ın yanında olmadı ve kendisi savaş sırasında Habur Nehri'ni geçerken boğularak can verdi.

Kılıçarslan'ın ölümü hem Bizans İmparatoru'na hem de Büyük Selçuklu Sultanı'na müjdeli bir haber olarak gitti. Zira iki hükümdar da bu muhteşem kumandan uzun ve saldırıya açık sınırlarının civarında oraya buraya saldırıyorken kendilerini güvende hissedemiyorlardı. Steven Runciman²¹ bu ölüm üzerine şunu dahi söyleyecek kadar ileri gitmiştir: 'bu ölüm Bizans için çok kritik bir noktada

potansiyel bir tehlikeyi ortadan kaldırmıştır... ve İran'ın Selçuklu Sultanlığının neredeyse bir yüzyıl daha dayanmasına olanak sağlamıştır.' Ölümünün etkileri kendi halkı üzerinde çok daha ciddi bir tesire sahip olmuştur, zira iki büyük oğlunun da esir alınmasıyla aynı zamana denk gelmiştir. Biri –Arap- İran'da tutsaktı; diğeri –Rüküneddin Mesud- de Danişment sarayında esir tutulmaktaydı. Dul bıraktığı eşi, yani St. Egidier'li Raymond'ın kızkardeşlerinden biri olan Isabella, her şeye rağmen, çabuk davranarak, en küçük oğlu olan Tuğrul'u Malatya'nın ve doğu eyaletlerinin hükümdarı yapmayı başardı.

4.8. Melik 1107- 1116 ve Kardeşi I. Mesud 1116- 1156 (s.59-60)

Bu acil durumda son hükümdarın erkek kardeşi Melik, kontrolü ele aldı ve ülkeyi Konya'dan I. Melik Şah olarak yönetmeye başladı. Ancak, 1116'da, bir Danişment sultanı ile evlenen Mesud, aynı zamanda gardiyanı olan kayınpederini kendisini serbest bırakmaya ve tahtı geri alırken ona destek vermeye ikna etti. Onların bu yöndeki ortak çabaları başarıya ulaştı ve Mesud, her ne kadar kardeşi halen Malatya'yı tutmakta ve kayınpederi II. Danişment Gazi de Kızılırmak'tan Fırat'a kadar olan bölgeyi yönetmekte olsa da, Sakarya'dan Toros'a kadar uzanan bir bölgenin kontrolünü ele almış oluyordu. Mesud akıllıca davranarak tahttaki yerini sağlamlaştırmaya ve etrafındaki Türk beyliklerini ele geçirerek sınırlarını genişletmeye odaklandı. Mesud, ilk başta kendisini Küçük Asya'nın yegâne hükümdarı olarak görmek isteyen ve buna yönelik olarak da Artuklu hükümdarının 1124'teki ölümünden yararlanarak topraklarının bir kısmını ele geçiren kayınpederinin desteğine güvenebiliyordu. Ancak daha sonradan bu durum kayınpederini öyle bir temayüle sevk etti ki ele geçirdiği bu toprakları damadına vermeyi reddetti.

Ancak tam bu zamanda Mesud da kardeşi Arap'la bir çatışmanın içine çekilmişti. Arap 1125 yılında Büyük Selçuklular tarafından salıverilmiş; sonrasında tahtını ele geçirmek için hızlıca Anadolu'ya gelerek Mesud'u kolayca tahttan indirmişti. Tahttan indirilen hükümdar da mülteci olarak İstanbul'a gitmişti. Burada İmparator tarafından oldukça iyi karşılandı ve aralarında diplomatik konuşmalar geçti. Bu konuşmalar sonunda da Mesud, bir kez daha Danişmentli kayınpederi tarafından da desteklenerek, tahtını geri almak için yola ıktı. Mesud'un, sıra kendisine geldiğinde kendisi de İstanbul'a iltica eden ve İmparator tarafından oldukça iyi karşılanan Arap'ı tahttan indirmesi çok uzun sürmedi. Arap Bizans başkentindeki yaşamı öylesine beğendi ki gidişinden yıllar sonraki ölümüne kadar bu şehirde kaldı. Diğer yandan Mesud da, ankırı ve Ankara ile birlikte II. Danişment Gazi'nin ölümüyle birlikte Selçukluların eline geçen Konya'ya, İznik yerine burayı Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti yapmak üzere yerleşti.

Mesud İstanbul'da kendisine gösterilen nezaketi asla unutmadı. 1147'de de, İmparatorun bilgisi ve hatta muhtemelen onayı dahilinde ordusunu II. Conrad'ın ordusu ile savaşa soktu. Savaş, Mesud'un atalarının çok ciddi bir yenilgi yaşadıkları Eskişehir yakınında vuku buldu. Bu sefer yok edilen ordu Hristiyanlarinki idi. Bir sonraki yıl Mesud Fransa Kralı VII. Louis'in kuvvetlerine de aynı derecede ciddi bir yenilgi yaşattı. Kral ile maiyeti Antalya'ya kaçıp canlarını kurtarabilmek için adamlarını terk etmek durumunda kaldılar. Buradan da denize açılarak Anadolu'yu terk ettiler. Sonrasında yapılan barış antlaşması da Maraş'ı Mesud'un topraklarına ekledi.

Mesud saltanatının çoğunu sefer yaparak ve çatışarak geçirdiyse de, 1156'da öldüğü zaman, ülkesi, onu ele aldığı zamankinden çok daha güçlü bir

konumda idi. Artık güvenli, bolluk içinde ve nüfuzlu bir ülkeydi. Ayrıca sınırları da doğuya doğru hem küçük beyliklerin veya yıkılmakta olan Büyük Selçuklu Devleti'nin uzakta kalan tımarlarının ele geçirilmesi, hem de Danişment II. Gazi'nin ölümü ile birlikte belli Danişment bölgelerinin de ilhak edilmesi ile birlikte genişlemişti.

4.9. II. Kılıçarslan 1156- 1188 (s.61)

Mesud öldükten sonra, tahta, oldukça sıra dışı yeteneklere sahip bir şehzade olan oğlu İzzeddin II. Kılıçarslan geçti. Ne var ki, tahta geçme hakkı, mücadelesini Ankara'dan yürüten ve kendisi de Halep'in güçlü Atabey'i Nureddin tarafından desteklenen ve ayrıca Sivas'ın Danişmentli emiri Yağı Siyan'ın desteğini alan kardeşi Şahinşah tarafından muhalefete tabi tutuldu. Her şeye rağmen Kılıçarslan da iki küçük Danişment beyi olan Kayseri hâkimi Zünnun ve Malatya hâkimi Zülkarneyn'in desteğini sağladı ve Şahinşah güçlü müttefikleri ile birlikte hızla Fırat yörelerini ele geçirmeyi başardıysa da, iki kardeş yüz yüze karşılaştıklarında, kardeşini mağlup eden Kılıçarslan oldu.

Neredeyse aynı anda, yine 1158 yılı içerisinde muzaffer Kılıçarslan kendisini iki cepheden tehdit altında buldu. Zira Bizans İmparatoru Manuel azmini ele almakta hızlı davrandı ve ileride gelebilecek bir saldırının önüne erkenden geçmek için bir kısıpaca alma politikasını yürürlüğe koydu. Bunun sonucu olarak da Sultan kendisini batıda Bizans'ın vasalları haline gelen Halep ve Şam hâkimi Nureddin ve Danişmentlilerin müttefik kuvvetleri ile kuzeydoğuda bir başka Danişment emiri olan Yakub Arslan'ın kuvvetleri ile mücadele içinde buldu. Sonuçta etrafı sarılmış olduğundan Anti Toroslar'daki Elbistan civarlarında bir miktar toprak kaybetti ve Bizanslılar tarafından da Menderes vadisinde de geri çekilmeye

zorlandı. Gerçekten de barış istemekten başka çaresi yoktu. Barış antlaşmasının üzerinde anlaşılacak şartları gereği, Kılıçarslan, o zamandan itibaren sınırlarına saldırmayacağına söz verdiği belli Anadolu topraklarını Bizanslılara geri vermeye zorlandı. Ayrıca gerektiği zamanlarda Bizans ordusunu eğitimli Selçuklu birlikleri ile destekleme yükümlülüğüne de razı oldu.

1161/2'de, bu görüşmelerin sonucunda, Kılıçarslan İstanbul'a bir ziyarette bulunmak amacıyla yola çıktı. İmparator kendisini lorduna hürmetlerini sunmak amacıyla gelen bir vasal olarak bekliyordu. Ancak Selçuklu hükümdarı da soylu bir misafir gibi davranılmayı ve karşılanmasının da bir törene döneceğini bekliyordu. Bizans başkentinde, kendisine yağdırılan hürmetlerin keyfini çıkararak birkaç ay geçirdi ve sonunda anlaşmanın altına mührünü bastı. Ancak ayrılacağı zaman geldiğinde en küçük ve en sevdiği oğlunun İstanbul'da rehin olarak tutulacağını öğrendi ve çılgına döndü. Konya'da öfkelerini Erzurum'un Saltuklu emirinin kızı ile evlenerek yatıştırılmayı denedi. Ancak gelin yolda onu kendi yeğeni için isteyen Danişmentli Yakub Arslan tarafından kaçırıldı. Bu hakaret karşılıksız kalamazdı ve direk bir şiddet eyleminin İstanbul'da henüz kabul etmiş olduğu antlaşmanın şartlarını ihlal etmenin geleceğini bilse de, Kılıçarslan Danişmentlilerle olan savaşını sürdürdü. 1164'te Elbistan ve Karaman'ı geri aldı, Kayseri ve Malatya şehirleri ile birlikte Kapadokya'yı da 1168 yılında yeniden ele geçirdi. Bir sonraki yıl da Ankara'yı düşürdü. Yakub Arslan öldüğü sırada, Halep ve Şam hâkimi Nureddin'in de yardımı ile Danişmentliler Maraş ve Sivas'ı geri almayı başardılar. Ancak yine de Kılıçarslan onları yıkımın eşiğine getirdi. Bununla birlikte Selçuklular 1175 yılından önce hanedanı yok etmeyi ve beyliklerini ilhak etmeyi başaramadı.

Kılıçarslan'ın Bizans'a karşı durma konusundaki üstün başarısı onun Küçük Asya boyunca namını göklere çıkardı. Suriye'nin Atabeyi Nureddin ve Bizans İmparatoru Manuel onun adını ciddi bir korkuyla anmaya başladılar. Hatta Büyük

Selahattin 1175'te Mısır'ın hükümdarı olduğu zaman bile ona ciddi bir endişe ile bakmaktaydı. İmparator Selçukluların büyüyen ihtişamını sınırlandırabilmek için diplomatik önlemler almaya çalıştı. Eski hanedanının koruyucusu olarak hak sahibi olduğunu söyleyerek eski Danişment beyliğinin topraklarının bir kısmını talep etti. Sultan da, tahmin edilebileceği gibi bu isteği reddetti ve 1176'da, Manuel, ani bir baskının hızlı ve hayırlı bir biçimde sonuçlanabileceğini düşündüğünden acele ile Konya üzerine bir ordu sevketti.

İşgalci kuvvetlerin haberi kendisine geldiği zaman Sultan Kılıçarslan bir elçi göndererek barış istemenin akıllıca olacağını düşündü, ancak Manuel artık bir antlaşmanın yükümlülüğünü yerine getirmemiş olan bu adama güvenmiyordu. Görüşme talebini reddederek orduyu iki gruba ayırdı, bir kısmını Paflagonya'ya gitmek üzere kuzeni Andronikos Vatatzes'in komutası altına sevketti. Selçuklular bu kuvvetle Niksar yakınında karşı karşıya geldiler. İki taraf da bu karşılaşmayı kazanmak için oldukça kararlıydı ve iki taraf da son derece azimle savaştı. Ancak akşam çökerken Selçuklular üstünlüğü elde etmeye başladı, gece yarısına gelindiğinde ise kesin bir zaferi garantilemişlerdi. Hüküm süren kargaşada Vatatzes Selçukluların eline düştü ve kendisini ele geçirenler zevkle kafasını keserek galibiyetin bir simgesi olarak Sultan'a gönderdiler.

4.10. Miryokefalon Savaşı (s.61)

Manuel'in ikinci ordusunun başına da iyi şeyler gelmemiştir; Eğirdir üzerindeki Sultan Dağı geçidinde bulunan Miryokefalon'da sıkışmışlardı ve neredeyse yok edilmişlerdi. İmparatorun kendisi bu felaketi atalarının yüz yıl kadar önce Malazgirt'te yaşadıkları felakete benzetmişti. Bu olayın sonunda Selçuklu-

ların eline geçen ganimet öyle büyük boyutlardaydı ki Kılıçarslan bir kısmını Halife'ye hediye olarak gönderdi. Geri kalanların çoğunu da Konya'nın tezyinatı ve takviyesi için bağısladı.

1179'da, Selahattin'den korkacak hiçbir şeyi olmadığını düşünerek Kılıçarslan Halep'den Samsat'a giden yol üzerinde bulunan Fırat'ı korumakta olan Ra'ban Kalesi'ni fethetmeye kararlı idi. Ancak Selahattin bir yeğenini mevcut tahkimatları takviye etmek için gönderdi ve Kılıçarslan bu fikirden vazgeçti. Ancak bir sonraki yıl daha mühim bir mesele bu iki hükümdar arasındaki ipleri yeniden gerdi. Problemin doğası kişiseldi, Kılıçarslan'ın Gevher Nesibe Hatun olarak da bilinen çok sevgili kızı Selçuka Hatun'un kısa bir süre öncesinde Hasankeyf Emirinin oğlu Nureddin Muhammed ile yapmış olduğu evlilikten dolayı çıkmıştı. Evliliğin üzerinden henüz birkaç ay geçmişken genç koca karısını güzelliği dillere destan bir dansöz için terk etmişti. Uğradığı hakarete çok öfkelenen Selçuka Hatun kendisine yapılan haksızlığı babasına anlattı. Yaşlı Sultan ordusunun başında kızının intikamını almak için Nureddin'in üzerine yürüdü ve Nureddin de paniğe kapılmış bir biçimde Selahattin'in sarayına koştu.

Kılıçarslan kızına çeyiz olarak verdiği şehirleri kızı adına geri alana kadar silah bırakmayı reddetti. Selahattin bu anlaşmazlığı çözmeye çalıştı, ancak başaramayınca davetsiz misafirine karşı yükümlülüğünü yerine getirip Kılıçarslan'la savaş alanında karşılaşmak için Fransız Haçlılarıyla olan savaşını sonlandırmaya karar verdi. Selçuklu hükümdarı rahatsızlık duydu ve Selahattin'e açık bir biçimde bir Müslüman ile savaşmak için bir Hristiyan'la barış yapmanın kendisinden hiç beklenmeyecek bir hareket olduğunu belirtti. Selahattin de ona bir misafiri geri çevirmenin de adına yakışmayacağını söyledi; ancak genç Nureddin araya

girdi ve eğer barış tekrar sağlanırsa dansözünü bırakıp karısına geri döneceğine dair söz verdi.

4.11. II. Kılıçarslan'ın Tahttan Feragat Edişi (s.64)

1186 yılı civarı Kılıçarslan kendisini yorgun hissetmeye ve bu dünya üzerindeki zamanının dolmaya başladığını düşünür oldu. Tahtı oğullarına bırakma fikri kafasında yavaş yavaş şekillenmeye başladı.

Ancak bu öyle belli belirsiz oldu ki kimsenin bu durumdan haberi olmadı. Ayrıca Selahaddin ve Manuel'in bir hayranı olan İmparator Andronikos ileride ortaya çıkabilecek daha fazla Selçuklu yayılmasına karşı olarak bir ittifak tasarlamaya başlamıştı. İki yıl kadar sonra Sultan sultanlığının bölüştürülmesi için son düzenlemeleri yapıyordu ve bu sırada o kadar iyi saklanmakta idi ki I. Frederick Barbarossa Kılıçarslan'a bir mektup yazarak ondan Kutsal Topraklar'a giderken ülkesinden barış içinde geçebilmek adına izin istemişti. Kılıçarslan ona nazik bir cevap yolladı ancak 1189 baharı geldiğinde kışı Edirne'de geçirmiş olan Frederick adamlarını Gelibolu'dan geçirerek Sultan'ın topraklarına sokmaya hazırlanırken yaşlı hükümdar çoktan tahttan feragat etmişti. Bu durumdan habersiz olarak Frederick ve adamları Selçuklu topraklarından geçerken kendilerini Türklerle sürpriz bir biçimde çatışmalara girerken bulunca çileden çıktılar. İzledikleri yol onları, ölen Hristiyanların kemiklerinin hala savaş alanının etrafına yayılmış bir biçimde durduğu Miryokefalon'un gerisine getirdi. Görüntü adamların üzerinde oldukça kötü bir etki bıraktı ve moralleri Türk nişancıları ve akıncıları etkinliklerde bulunup onların artçı muhafızlarını taciz ettikçe gün be gün azalmaya devam etti. Endişelenen ve karşılaştığı durumu Türklerin ihaneti olarak değerlendirip öfkelenen Frederick, bir Türk esirini aman vermez Sultan Dağı'nı Akşehir'e doğru geçip

oradan da Konya'ya yönelmek üzere rehber olarak kullandı. Yol son derece zor-
luydu ve rehber de kasıtlı olarak bu zorluklara daha fazlasını eklemiş olmalıdır
zira Haçlılar meşakkatli yollarına devam ettikleri sürece son derece ciddi insan ve
hayvan kaybına uğradılar. Çektikleri ızdıraplar yerel Türk nüfusunun da kendile-
rine yiyecek veya hayvanları için yem satmayı reddetmeleri ile katlanıyordu. Ay-
rıca Selçuklu akıncılarının yıpratıcı taktikleri neticesinde sınırları de gerilmeye
devam ediyordu. Sonunda Konya'ya vardıklarında bitkin düşmüşlerdi, ancak Fre-
derick şehri ele geçirmek için beklemedi. Hızla kaynaklarını takviye etti ve bütün
atlarla orada bulunduğu yük hayvanlarını emri altına aldı. Ondan sonra da Kilik-
ya'ya doğru geçmeden iki gün kadar önce ordusunu dinlenmesi için o çevredeki
bostanlık bölgeye doğru geri çekti. Ancak kaderinde Kutsal Topraklar'a varmak
yoktu. Zira yalnızca birkaç gün sonra Silifke yöresindeki Göksu'yu geçerken tö-
kezleyerek nehrin azgın sularına savruldu ve dehşete düşen takipçileri kendisini
kurtaramadan suların içinde kayboldu.

4.12. II. Rükneddin Süleyman Şah 1196-1204

Kılıçarslan'ın tahttan feragati kendisine oldukça hevesli bir biçimde istedi-
ği huzuru getirmedi; bunun aksine, son yılları oğulları arasında çıkan acı kavgalar
nedeniyle zehir oldu. Onlar için her şeyi sağlamış olmasına, sultanlığını hepsine
adil davranarak beyliklere bölmüş olmasına rağmen hiçbiri halinden memnun de-
ğildi. Kalbi kırık bir halde, kendisi de birkaç yıl önce Bizanslılar tarafından ser-
best bırakılmış olan en küçük oğlunun yanına iltica etti. 1192'de ölüm döşeğinde
uzanıyorken duydu ki genç şehzadenin Konya üzerindeki hakkına ağabeyi To-
kat'lı Rükneddin Süleyman tarafından göz dikilmişti. Bu savaştan zaferle çıkan
Rükneddin kendisini Sultanlığı yeniden birleştirmeye adadı ve akıllıca bir karar

vererek kardeşi Mügiseddin Tuğrul'u yeni fethedilen Erzurum kentine vali olarak atadı. Sonunda ona bir tek Ankara'dan kardeşi Mesud karşı çıkıyordu. Ancak 1204 yılında en nihayetinde Rüküneddin bu uğurda Mesud'u katlederek şehri ondan zorla almayı başardı. Mesud'dan dört gün sonra da kendisi vefat etti.

4.13. III. Kılıçarslan 1204 (s.66)

Rüküneddin öldüğü zaman emirleri onun yerine geçmek üzere, yalnızca üç yaşında olmasına rağmen oğlu III. Kılıçarslan'ı seçtiler. Her ne kadar amcasının çıkardığı çatışmalar Selçukluların, Latinlerin İstanbul'u fethetmesinden bir çıkar sağlamasını engellediyse de çocuğun çıkmış olduğu taht ihtişamdan yoksun değildi. Zira ölümünden kısa bir süre önce Rüküneddin Gürcülerle olan savaşa devam etmiş ve Abhazya'ya girmişti. Rüküneddin'in hükmü sırasında, tahtından düşürülmüş olan en küçük kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev İstanbul'da sürgün hayatı yaşıyordu. Bizans başkentinde bir çok dost edinmişti ve soylu doğan bir Rum kızına aşık olarak onunla evlenmişti. Kız Manuel Mavrozomos'un kızlarından biri idi. Küçük yeğenin tahta çıktığını duyduğunda Gıyaseddin kendi hakkı olduğuna inandığı tahtı arzulamaya başladı. Kayınpederi de onu tekrar elde etmek yönündeki arzularını körükledi ve bir yıl içerisinde de Gıyaseddin tahtı yeniden ele geçirmeyi başardı. Kendisi 1210'daki ölümüne kadar Sultan olarak kaldı.

4.14. I. Keyhüsrev 1192-1196 ve 1204-1210 (s.67)

Keyhüsrev'in yeniden iktidarı ele geçişi İstanbul'u Latinlerin fethedişine ve İznik ile Trabzon Komnene İmparatorluğu'nun kuruluşuna denk gelmişti. Konya'da güvende olan yeni Sultan İstanbullu dostlarına ve eski ev sahiplerine karşı yükümlülüklerini unutmamış, minnetini de her fırsatta pratiğe dökerek de

ifade etmişti. Hristiyan kayınpederini Denizli'deki Menderes'de bir tımarın başına getirmekte tereddüt etmemiş ve öyle veya böyle her şeyden önce Bizanslılara karşı duyduğu sempati onun Teodor Laskaris'e karşı kendini lütufkâr hissetmesine yol açmıştır. Buna karşın onun kronikleşmiş Latin ve Ermeni düşmanlığı her zamanki gibi kalmıştır. Ancak muhtemelen İstanbul'un Latin imparatoru olan Flanders'li Henry'nin zımni onayı sonucunda 1207 yılında Antalya limanına bir saldırı başlatmış ve onu Aldobrandini'den almıştır. Akdeniz'e açılan bir kapıya sahip olmak Selçuklu ekonomisine ciddi yararlar sağlamıştır. Zira ülkenin ticaretinde vuku bulan hızlı genişleme bir limana sahip olmayı neredeyse hayati hale getirmişti. Batı dünyası bu yeni gelişmenin önemini kavramakta geç kalmamış ve Sultan'ın büyük bir ekonomik gücün başı olma durumuna ithafta bulunmak üzere Keyhüsrev'in varisine '*Alatinus Magnus Soldanum Iconium et Potestas Omnium teararum per Orientem et Septentriondem, Plagam existentum et Magnus Cappadociae*' şeklinde hitap etmişlerdir.

Ancak, Teodor Laskaris bu gelişme üzerine perişan olmuş ve durumdan son derece rahatsızlık duymuştur. Keyhüsrev ile ilişkileri bozulmuştur. Aralarındaki ipler Laskaris'in sahip olduğu İznik İmparatorluğu'nu kayınpederi, yani bir zamanlar Bizans İmparatoru olan, ancak o sırada meteliksiz bir sürgün olan

III. Aleksios'a vermeyi reddetmesi ile daha da gerilmiştir. Bu reddetme sonucunda öfkelenen Aleksios kısa bir süre önce kendi misafiri olan Keyhüsrev'e konukseverlik ve Laskaris'i İznik İmparatorluğu'nu geri vermeye ikna etme konusunda yardım umarak başvurdu. Kendisi sürgünde iken İmparatorun kendisine gösterdiği konukseverliği göz önünde bulundurarak Selçuklu sultanı, tahtından indirilmiş bu hükümdarı oldukça sıcak karşıladı ve içten bir biçimde davasını des-

tekleli. Buna zaten dünden razıydı zira Laskaris o sıra Ermeni II. Leo ile ittifak yaparak kendisini öfkelenirmişti. İki taraf arasında 1210 yılında savaş çıktı. Laskaris'in Bizans kuvvetleri Frenk, Bulgar ve Macar birlikleri ile desteklenmekteydi. Popüler efsanelere göre, ciddi kayıpları önlemek adına Keyhüsrev Laskaris'e meseleyi teke tek bir dövüşle çözmek üzere meydan okudu ve bu düelloda öldü. Ancak tarihçi İbn Bibi farklı ve daha muhtemel bir olay akışı sunmaktadır. Ona göre savaş Philedelphia (bugünkü Alaşehir) yakınlarında yapıldı. Savaş sırasında Laskaris atından düştü ve Sultan'ın hizmetkârları ona saldıracaklarken Keyhüsrev araya girdi ve Laskaris'in atına binip oradan uzaklaşmasına müsaade etti.

Laskaris'in düştüğünü gören Hristiyan askerler şahane bir savaş veren Selçuklu askerlerinin önünden, savaşı onların kazandığını kanıtlarcasına kaçmaya başladılar. Büyük bir ganimet elde etme ümidiyle Türkler görevlerini unuttular ve dikkati elden bıraktılar. Böylece hükümdarlarını korumasız bırakarak düşmanı kovalamaya başladılar. Bir atlı şans eseri Keyhüsrev'in yanından geçti ancak Keyhüsrev onun bir Frenk olduğunu anlayamadı ve kendisini korumak için bir uğraş vermedi. Diğer yandan atlı Sultan'ı tanıdı ve hızla onun üzerine döndü. Keyhüsrev'i mızrağıyla vurdu ve ganimetlerle hızla uzaklaşmak üzere cesedi soymaya yöneldi. Olayı gören birisi Laskaris'i durumdan haberdar etmek üzere hızla ona doğru koştu. Laskaris Frenk'in öldürülen adamın cesedi ile birlikte karşısına gelmesini emretti. Cesedi tanıdığı zaman ağlamaya başladı, sonrasında Frenk'in öldürülmesini emretti ve Alaşehirli bir Müslüman tarafından Sultan'ın bedeninin İslami usullere göre tahnit edilmesi ve kentin Müslüman mezarlığında adına yakışır bir cenaze töreni ile gömülmesi yönünde talimatlar verdi. Bu sırada Sultan'ın ölüm haberi Türklerin kampına yayıldı ve ardından hâkim olan dehşetin sonucunda Laskaris Selçukluların elinden savaşta kazanmış oldukları zaferi alma-

ya muvaffak oldu. Savaşın sebebi olan Aleksios da davasına devam edebilmek için kaçmayı başaramadı; İmparatorun damadı merhametten yoksun bir adamdı ve tahtından indirilen hükümdarı bir İznik manastırında ölüme mahkûm etmekte tereddüt etmedi. Daha sonra kuzeye dönerek adamlarını Karadeniz'e doğru yöneltti.

4.15. I. Keykavus 1210/11- 1219 (s.69)

Keyhüsrev'in yerine I. Keykavus unvanını alan oğlu İzzeddin geçti. İbn Bibi'ye göre, yeni hükümdar hem iyi hem de yakışıklı bir adamdı; ayrıca cesurdu da ve mizacı gereği barışı seven bir adam olmasına ve kendisini sanata adanmış olmasına rağmen zamanının çoğunu savaşlarda geçirmek durumunda kaldı. Saygılı ve vefalı bir evlattı ve hükümdar olduktan sonra yaptığı ilk şeylerden biri babasının Konya'ya getirilerek bedeninin burada yeniden defnedilmesini sağlamak oldu. Hükümdarlığının ilk yılları birçok zorluklarla geçti, zira tahta bir grup güçlü emir tarafından seçilmiş olsa da, bu hakkına amcası Erzurum'lu Tuğrul ve daha sonradan I. Keykubad adıyla anılacak olan küçük kardeşi göz dikmişlerdi. Ancak 1213 yılında Keykavus bu iki sorunu da halletti ve amcasını boğdururken, kardeşini zindana attırdı.

Daha sonra dikkatini acil çözüm gerektiren ve son derece önemli cirosuyla devletin gelirinin büyük bir kısmını oluşturan ticari sorunlara çevirdi. Selçuklular Antalya'nın kontrolünü, bu şehirden sağlanabilecek faydalardan yararlanmayı öğrenecek kadar uzun süredir ellerinde tutuyorlardı. Ancak burası kısa bir süre önce Frenkler tarafından ele geçirilmişti. Doğuda da politik durum oldukça kötüleşmişti, zira Ermenistanlı II. Leo, Keyhüsrev'in ölümü sonucunda ortaya çıkan

fırsattan kar sağlamış ve Ereğli ve Karaman'ı almıştı. Bunun yanı sıra kuzeyde Laskaris Karadeniz'in güneydoğu kıyı şeridinin kontrolünü ele geçirmişti.

Antalya'yı ele geçirdikten (1214/15) ve II. Leo'nun cezasını verdikten sonra, Keykavus kendini Karadeniz'e açılan kapıları korumaya verdi. Buradan hem Çin, İran ve Hindistan ile, hem de Batı Dünyası ile karlı bir ticari taşımacılık başlatılabilir, aynı zamanda da Laskaris üzerine yeni bir saldırı düzenlenebilirdi. Ordusunun başına bizzat geçerek, 1214'ün sonlarında Keykavus Sinop'u zaptetti. Ayrıca Trabzon Rum İmparatoru Aleksios Komnenos'u bir av gezisinde iken esir almayı başardı. Akıllıca davranarak vasallık bağlarını kabul ettirdikten sonra bu soylu esirini serbest bıraktı. Bu sıralarda aynı zamanda Erzincan Emiri'nin kızı ile de bir düğün yapmayı ihmal etmedi.

1216 da, Leo'yu Küçük Asya'dan çıkarmak üzere tekrar doğuya yöneldi. Onun Küçük Ermenistan'a (Yukarı Kilikya) çekilmesine sebebiyet verdikten sonra, Halep'i Selahaddin'in elinden alma amacıyla güneye yöneldi, ancak 1219 da tüberkülozdan öldü.

Keykavus'un hükümdarlığı yalnızca on yıl sürmüştü olsa da, ülkesini kıskanılacak derecede bir bolluk içinde bıraktı. Konya artık istikrar açısından güçlüydü, iyi disiplinli bir ordusu, etkili ve sadık bir yönetimi olan ve bereketli bir ticaretin attığı sağlam temeller üzerine kurulu olan bir hükümdarlığın başkenti olarak biliniyordu. Anadolu'da artık birçok Selçuklu yerleşik hayata geçmiş bulunuyor, tarım gelişiyor ve zenginlik Selçukluların etkili ve güvenli hale getirmiş oldukları büyük anayollar-dan bölgesel şehirlere akıyordu. Etraflarında Haçlıların yağmacılığından kurtarabildikleri her şeyi kurtarabilmeye çalışmakla meşgul bir Bizans, Franklarla savaş halinde bir İznik İmparatorluğu ve karşılarında durabilecek derecede güce sahip bir

Türk emirinin yokluğu ile birlikte gelecek, tahta geçecek bir sonraki kişi için oldukça parlak görünüyordu.

4.16. I. Keykubat 1219- 1236 (s.71)

Keykavus'un emirleri, kendisini hapisten kurtararak tacı I. Keykubat olarak ağabeyinin yerine geçmesi için Aleaddin'e verirdi. Bu yeni hükümdar kendisinin hanedanının en iyisi olduğunu gösterecekti. Yetenekleri çeşitli ve yüksek seviyelerdeydi. Ayrıca büyük ihtimalle tutsaklığı sırasında mükemmel bir hattat ve teknik ressam, gayet iyi bir marangoz ve yetenekli bir yay yapımcısı haline gelmişti. Kendinden öncekiler tarafından uğruna acı savaşlar verilmiş olan bölgelere yeniden bolluk getirip Konya'yı daha önce kimsenin hayal etmediği kadar güzelleştirerek ve ayrıca Sivas'ı geliştirip Levant (Doğu Akdeniz) bölgesinin en önemli ticari merkezlerinden biri haline getirerek ne kadar bilge ve etkili bir devlet adamı olduğunu gösterdi. Ayrıca mükemmel bir askeri liderdi ve tahta geçişinden sonraki on iki ay içerisinde Ermenilerden Kalonoros (Alaiye- Alanya)'yi almaya muvaffak oldu. Daha sonrasında orayı Akdeniz'de eşi benzeri görülmemiş bir donanma üssü haline getirdi. Bununla da yetinmeyerek, Anadolu'nun büyük kısmını bostanlara çevirdi ve özellikle Alaiye'nin iç bölgelerinde şeker rafinerileri kurarak endüstriyel gelişimleri destekledi.

4.17. Harezmlerin Yok Edilişi (s.71)

Keykubat'ın hükümdarlığı ile on beş yıl içerisinde orduları kendilerini zafere boğulmuş halde buldular. Her ne kadar Cenovalılar Selçukluları Sinop'u fet-hedişlerinden elde edecekleri kardan men etmeye çalışsalar da Keykubat hükümdarlığının ilk yılında bu limandan denize açılarak Karadeniz üzerinden Sudak'a

ceza kabilinden bir sefer düzenledi. 1222’de yeğeni olan Sinop valisi, Sultanlığı Trabzon İmparatorluğu ile faydasız bir savaşa soktu; bu savaş vuku bulurken Keykubat da dur duraksız bir şekilde ta Silifke’ye kadar Batı Toroslar’ı Ermenilerden temizlemişti, ta ki Aşağı Ermenistan’ın (Sis- Tarsus arası) tamamını hükmü altına alıncaya kadar. Onların yıkılışı Sultan’ı, sınırlarını Ahlat’a kadar genişletmiş olan Harezmi Celaleddin ile direk temasa soktu.

1230 yılında, Eyyübi prensi el Eşref ’in de yardımı ile Keykubat bu güçlü rakibine saldırdı ve Erzincan’da Harezmi Şahı’na öyle büyük bir yenilgi tattırdı ki bu zafer bir bayram olma onuruna erişti. Lakin bu zafer, daha sonradan ortaya çıkacak gizli bir iğne barındırıyordu; ilk kazanıldığı zaman dahi, Sultan’a yaygın bir ün kazandırmış olsa da, Keykubat’ın müttefikinin kıskançlığı ve endişesinin alevlenmesine sebebiyet verdi. Bu kişi sonrasında kendisini Mısırlı Malik el Kamil’in kumandası altında Küçük Asya üzerine yürümeyi kabul eden Mısır ve Irak’taki on altı adet Eyyübi prensini toplamakla meşgul etmekteydi. Böylece hala Harezmler ile mücadele verirken Keykubat bu yeni tehlikeyi de karşılamak için kuvvetlerini bölmek durumunda kaldı. Ancak askerleri geçici bir süre için de olsa Harput, Harran ve Rakka’yı zaptederek yeniden kendilerini kanıtladılar. Böylece hükümdarlarına tamamen fethedene kadar Harezmi şahlığı üzerine yürüme özgürlüğü sağladılar.

Harezmler yüzyıllar boyunca antik Doğu’nun daha erken dönem uygarlıklarının yerini alan kültürlü hanedanlar ile Avrasya toprakları üzerinde dolaşan dizginlenemez göçebeler arasında bir tampon devlet görevi görmüştü. Bu devletin ortadan kaldırılışı Keykubat’a ün getirse de, yıkımı, daha sonrasında sadece Anadolu Selçuklu Sultanlığı için değil, aynı zamanda Irak ve İran için de yıkıcı sonuç-

lar doğuracaktı. O zamanlarda kimse bu zaferin verimsiz bir zafer olduğunu fark edememişti ve muhtemelen de Keykubat öldüğü zaman, her ne kadar bu ölüm kendisine oğlunun emirleri doğrultusunda ayarlanmış olduğu söylenen bir zehir şeklinde gelmiş olsa da, kendisi açısından hiç de talihsiz değildi. Bu aşağılık hamlesi sonucunda oğlu 1235/36- yılında Trabzon'daki Komnene Krallığı ve Aşağı Ermenistan'daki Vatatzel toprakları – ki bunlar da Selçukluların hükümdarları olarak kabul etmişlerdi- haricinde Küçük Asya'nın tamamını içeren bir sultanlığın başına geçti. Ayrıca Trabzon'un bağımlılığı, Harezm şahlığı yıkıldığı zaman, bir miktar Harezmli askere sığınak sağlamasının bir cezası olarak yenilenmişti.

4.18. II. Keyhüsrev 1236-1246 (s.72)

Yeni hükümdar Gıyaseddin II. Keyhüsrev unvanını aldı. Kaygısız bir mi-zaca sahipti ve İran'daki çağdaşlarının büyük çoğunluğu gibi şarap içmekten ve ona eşlik eden şarkılar ile özlü kıtalardan zevk almaktaydı. Tahta çıkışının üzerine kızkardeşini Halep hükümdarı, Muhammed'in oğlu Eyyübi prensi Melik Aziz ile evlendirdi ve kendisi de bu kişinin kızı ile evlendi; ancak kısa bir süre sonra, tutkulu bir şekilde âşık oldu ve ikinci karısı olan, Gürcü Kraliçesi Tamara'nın kızı Prenses Rusudana ile evlendi ve ona eşi olarak göstermesi gereken her türlü saygıyı gösterdi.

4.19. Moğol Tehlikesi (s.73)

Her ne kadar II. Keyhüsrev büyük ve önemli bir imparatorluğun başına geçmiş olsa da, Orta Asya'da yıllar sonra kabileler tekrar hareketlenmişlerdi. Bu defa yürüyenler Moğollardı ve onlar ilerleyişleri boyunca geçtikleri yerlerde hayal bile edilemeyecek zalimlikte izler bırakan bir dizi etkinliklerde bulunarak batıya

doğru girdikçe komşu toprakların huzur içinde yaşayan yerel nüfusları üzerinde korku ve dehşet yayılıyordu. Moğollar hakkında duyulan her yeni söylenti korkularını daha da alevlendiriyordu. Bu durum en sonunda paniğe kapılmış insan sürüleri kaçıp evlerini ve topraklarını işgalcilere terk edene kadar böyle devam etti. İltica edenlerin sayıları serseriler, zararsız köylülerin arasına karışan potansiyel suçlular, kanunsuz dervişler ile birlikte gezen korkak hacılar ile daha da kabarmıştı. Birçoğu oluşturdukları bu gürhun görüntüsü, endişeleri derviş hatiplerin kışkırtmaları ile öne çıkarak hem mültecileri hem de kendilerini isyana sürükleyecek noktaya varan yerli halkı korkuttuğu Anadolu Selçuklu Sultanlığı'na girdiler. Aslında, Sultan'ın Hristiyanları tercih ederek yabancı tüccarlara ticari imtiyazlar vermek konusundaki gönüllülüğüne yüklenerek amaçlarını daha öteye taşımak için tereddüt etmeyen bu dervişlerin birçoğu politik kışkırtıcılar haline gelmek üzere çağrılarını geri çektiler. Bu durumların istihbarat raporları güvensizliği artırdı ve huzursuzluk kısa bir süre içerisinde öyle yaygın bir seviyeye ulaştı ki Sultan kendi tebaasından çok ordusunda Hristiyan paralı askerlere güvenir hale geldi. Bu durum da hâlihazırda mevcut olan habis söylentilere yeni bir katmer daha ekledi.

İlk başta, muhtemelen Selçukluların askeri yöndeki ünleri sebebiyle çekinen bir Moğol zümresinin kuvvetleri, Rusya'nın güneyine girdi ve buraları işgal etti. Bazıları Altın Orda ülkesini kurmak üzere Don ve Volga'nın aşağı bölgelerine yerleşirlerken diğerleri kendilerini Kiev prensliğinin yeni hükümdarları ilan ettiler. Bu sırada, Harezmi Şahlığı'nın yıkılışının İran'a girmelerini ciddi anlamda kolaylaştırdığını fark ederek, bir başka Moğol dalgası daha bu ülkeyi aşmak suretiyle kendilerini Bağdat'ın efendileri ilan ettiler. Keykubat'ın yaşamı sırasında dahi diğerleri yollarını küçük Asya'ya doğru yöneltmeye başladılar; ölümüyle

birlikte ise ilerleyişlerini hızlandırdılar ve bunu yaparak da, Anadolu Selçuklu Devleti'nin doğu sınırları boyunca yeni yerleşmiş olan bazı Türk kabilelerini de yerlerinden oynattılar. Bu köklerinden kopan Oğuz kabileleri arasında, daha sonrasında tarihe Osmanlılar olarak geçecek olan Kayı Boyu da bulunmaktaydı. Reisleri Süleyman onları Küçük Asya'nın içlerine doğru yönlendirdi. Efsaneye göre, Süleyman'ın oğlu ve varisi olan Eruğrul bir gün, şiddetli bir çatışmaya girişmiş olan iki süvari birliğine rastladı. Yalnızca hangi tarafın daha zayıf olduğunu tespit edene kadar bekleyen Ertuğrul, askerlerini topladı ve onların yardımına koştu. Bu seçimin oldukça isabetli olduğu ortaya çıkacaktı zira sonucu lehine çevirmiş olduğu kişi bir Moğol birliği tarafından saldırıya uğramış olan Selçuklu Sultanı ve kişisel korumalarından başkaları değildi. Keyhüsrev'in minneti oldukça derindi ve o da bunu Ertuğrul'a Karacadağ içerisinde bulunan bir toprak parçasını sunarak gösterdi. Bu tımar Eskişehir'den neredeyse Konya'ya kadar uzanıyordu; Söğüt ve Domaniç'i içeriyordu. Söğüt de Ertuğrul'un oğlu Osman'ın doğduğu ve 1314'te gömüldüğü yer idi.

4.20. Köseadağ Savaşı (s.74)

1241/42'de Moğollar Erzurum'u kuşatıp aldılar. Onların bu varışları, Keyhüsrev'i işgalcileri bizzat kendisinin savaş alanında karşılaşmasının artık ancak bir an meselesi olduğuna ikna etti ve askerlerini toplamaya başladı. 70.000 kadar adam topladı ve onları bir Gürcü generali olan Prens Gürcü (Şalva) oğlu Zahir ül-devle'nin komutası altına verdi. Moğol ordusu nispeten daha küçüktü, Baycu Noyan tarafından komuta ediliyordu ve aynı şekilde bir miktar Gürcü ve Ermeni paralı askeri de barındırıyordu. İki ordu Haziran 1242'de, Sivas Erzincan yolu üzerinde Köseadağ'a yakın bir yerde karşılaştılar. Savaşta Zahir ül-devle öldürüldü ve

bu haberin duyulması üzerine farklı milletlerden güçlü düşmanlara karşı birçok büyük savaştan zaferle çıkmış olan Selçuklu askerleri Moğol katliamının karşı konulamaz vahşeti karşısında çöktüler.

Selçuklular, önemli şahsiyetlerinin renkli çadırlarının bulunduğu kamplarını terk edip, Sultanlarının çadırını ve kayışını zorlayan aslanlı kişisel sancağını dahi zaferi kazananlara bırakarak kaçtılar. Moğollar Tokat ve Kayseri'yi yağmalamak üzere ilerlediler ve Keyhüsrev; iki sadık kulunu, yani Emir Muhezzibiddin ve Amasya Kadısını barış görüşmeleri yapmak üzere bırakarak Konya'ya kaçtı. Sultan'ın II. Baldwin'in yolundan giderek Moğollarla ittifak kurmak yönündeki ümitleri boşa çıktı ve ancak sözde bir gücü elinde tutmanın karşılığında vasallık bağlarına razı olmak durumunda kaldı.

4.21. Anarşi Dönemi (s.75)

Moğol zaferinin duyulması üzerine Anadolu'da panik baş gösterdi; bir kez daha Küçük Asya'nın toprakları düşmanın ilerleyişi karşısında korumasız halde kalıyor, ülkede kıtlık çıkıyordu. Zengin Selçuklulardan oluşan kalabalıklar endişeli bir biçimde bir lokma yiyecek karşılığında muhteşem mücevherlerini takas etmeye uğraşıyorlardı. Bazı küçük Türk reisleri sahip oldukları toprak parçalarını kızlarını nüfuzlu Moğol beyleriyle evlendirerek korumaya almaya çalışıyorlardı; diğerleri ise güvenlik arayışıyla Kastamonu yöresi ve Antalya'ya kaçıyorlardı. Türkmen göçebeler Selçuklu şehirlerini talan etmek üzere ortaya çıkıyorlardı ve genel karışıklık öyle bir noktaya ulaştı ki, 1246 yılında, durum saray çevresini dahi etkiledi ve bir grup önemli şahsiyet isyan ederek savunmasız hükümdarlarını boğdular. Daha sonra hak iddia eden bir kimse, I. Keykubat'ın oğlu olduğunu söy-

leyerek sahipsiz tahtı elde etmek üzere ortaya çıktı. Sancağı altında yirmi bin kişiyi toplamayı başardı, ancak sonunda yakalandı ve Alaiye’de asıldı.

4.22. Üçlü Hükümdarlık Dönemi 1246-1257 (s.76)

Moğol hükümdarı Hülagu kısa zamanda Türkmen ayaklanmasının tehlikeli bir hal alabileceğini fark etti ve en son Sultan’ın en büyük oğlu ve varisi olan İzzeddin II. Keykavus’a, isyanı bastırması ve elebaşlarını yakalayıp cezalandırması yönünde talimatlar verdi. İzzeddin bu konuda bir noktaya kadar başarı gösterdi, ancak diğer Türk ve Türkmen reisler az asker bulunan bölgelerde özerk beylikler kurmak üzere hızla ortaya çıktılar ve İzzeddin’in kardeşi Rükneddin Sivas’ta İzzeddin’e karşı ayaklandı. Bu son gelişmelerden dolayı öfkelenen Hülagu, üç kardeşin de tahtı paylaşmasında karar kıldı. Büyük ölçüde Baş Vezir İsfahan’lı Şemseddin Cüveyni’nin yetenekleri sayesinde bu üçlü yönetim on bir yıl sürdü ancak bu yıllara sürekli olarak kurulan komplolar ve entrikalar izlerini bıraktı. Paralı askerler bir o kampa bir diğer kampa sürüklendiler. İşleri daha da karmaşıktırarak, bir noktada Bizans İmparatoru Mihael, İznik’li II. Teodor’un kıskançlığından korkarak Konya’da İzzeddin’e sığındı ve Sultan tarafından da Hristiyan paralı askerlerinin kumandanı ilan edildi. Bu çok da başarılı bir karar değildi zira insanların İzzeddin’in İslam dinine olan bağlılığını sorgulamasına yol açtı. Zira aynı zamanda bu insanlara İzzeddin’in annesinin bir Hristiyan olduğunu da hatırlatmıştı. Bu durum Sultan’ın annesinin dinine döndüğü yönündeki şüphelere ağırlık kazandı. Bu söylentiler, Bizans-Rum Patriği Anthemios’un davası sırasında önem kazandı zira İmparator Mihael bu şahsı yargılarken son derece Selçuklulardan yana bir tavır sergilemişti. Üç kardeşten ikincisi olan Rükneddin, bu şüpheleri

İzzeddin'le çatışmak için bir fırsat olarak değerlendirdi, ancak İzzeddin kendisini yakalayarak zindana atmayı başaran kişi oldu.

Bu olay Büyük Batu'yu (Altın Orda hükümdarı, 1240-1255) kızdırdı ve bunun üzerine İzzeddin hızla Rükneddin'i serbest bıraktı; daha sonra bu iki kardeş üçlünün en küçüğü Aleaddin'i Batu'yu sakinleştirmesi için Moğol hükümdarının huzuruna göndermeye karar verdiler. Fransiskan gezgini Rubruk'un kendisine dair son izleri gördüğü yer burasıdır, ancak muhtemelen genç Sultan geri dönüş yolculuğunda vefat etmiştir zira 1257'den sonra kendisi ile ilgili başka hiçbir şey duyulmamıştır. Bu zaman aynı zamanda Mengü'nün İzzeddin'e Kızılırmak'ın doğusundaki, Rükneddin'e de batısındaki toprakları yönetmeyi emrettiği zamana denk gelmektedir. İzzeddin bu kararlarla Rükneddin'e iltimas edildiğini ve kendi güvenliğinin tehdit edildiğini düşünmüş, bunun üzerine de Mısır Memlukları ile birlikte Moğol hükümdarından kurtulmak için bir komplo planlamıştır. Küçük Asya'nın Moğol naibi kısa bir süre sonra bu plandan haberdar olmuş ve İzzeddin'i cezalandırmak üzere yola çıkmıştır. Ancak İzzeddin bir arkadaşı tarafından uyarılmış, hızlıca ailesini toplayarak önce Antalya'ya doğru yola çıkmış, buradan da II. Teodor Laskaris'in yardımını almak üzere Manisa'ya yönelmiştir. Laskaris'ten aradığı cevabı alamayan İzzeddin, kendisine sarayında sığınması için davet gönderen Bizans İmparatoru'nun teklifini minnetle kabul etmiştir. Bu teklif, Bizans İmparatoru'nun kendisinin kısa bir süre önce İzzeddin'den gördüğü misafirperverliğin bir karşılığı olarak gelmiştir.

4.23. İzzeddin 1246-1283? (s.77)

Rükneddin'i Selçuklu İmparatorluğu'ndan geriye kalanların tek yöneticisi olarak bırakarak İzzeddin, 1261 yılında İstanbul'a varmıştır. Şehre muh-

temelen Latinlerin elinden kurtarılması üzerine İmparatorun kendi konvoyuyla birlikte girmiştir. Burada kendisine son derece nazik davranılmış, hatta Bizanslılara bir soyluluk sembolü olarak hizmet eden mor renkli terlikleri giymesine bile izin verilmiştir. Ancak imparatorun kendisi Moğollardan ciddi biçimde korkmaktaydı ve birkaç ay içerisinde, ev sahibi olarak yükümlülüklerini unutarak ülkesinin güvenliğini İzzeddin ve oğullarından ikisini Enez kalesinde hapsedtirerek sağlama alma girişiminde bulundu ve sonrasında da Moğollar'dan bu yaptığı icraatı bir saldırmazlık antlaşması ile ödüllendirmelerini istedi. Büyük bir ihtimalle böyle bir gelişmenin olabileceğinin korkusu İzzeddin'i, 1263 yılından bir süre önce, Bulgar hükümdarı Konstantin Tish ile İmparator ev sahibine karşı komplo düzenlemeye itmiştir. Bu hamlelerden sonra vuku bulan olayların birçok versiyonu vardır, ancak öyle görünmektedir ki, İzzeddin eninde sonunda en büyük oğlu ve muhtemelen diğerlerinden biriyle birlikte Kırım Tatarları'nın Cuci soyunun Hanı olan Berke tarafından kurtarılmışlardır. Bu kişi, İzzeddin'e evlilik bağı ile bağlıdır, İstanbul'a da bu amaç için gelmiştir.

1263/64 yılından itibaren eski sultan ve oğlu Mesud Berke'nin başkenti Kırım'daki Saray'da idiler. Bazı otoriteler İzzeddin'in onu, adamlarını toplayarak Karadeniz'i kendisi ile birlikte geçmeleri için ikna etmeye çalıştığını belirtirler. Ancak bu istek reddedilmiş ve onlar kendi soydaşlarına karşı asla savaşmaya zorlanmayacakları sözünü aldıkları Bizans İmparatoru'nun ordusuna yazılmaya karar vermişlerdir. Böylece Turkopol birliklerini kurmuşlar; ancak bundan sonra dahi İmparator'a hizmet etmeye tamamı ikna olmamıştır. Bazı Selçuklular Dobruca'ya ulaşarak burada modern zamanlara kadar ulaşan ve adına Gagavuz denen küçük topluluğu oluşturmuşlardır. Wittek, daha sonradan İzzeddin'in de sultanlık unvanı olarak bu ismi tercih etmesinden dolayı bunun 'Keykavus' isminin bozulmuş bir

hali olduğunu öne sürmektedir. Bazıları Sırbistan'a kaçmışlar ve burada 1308 yılında yerleşmeleri için Kral Milotin kendilerine bir toprak parçası vermiştir. Bunlardan bazıları isyan etmişler ve paralı asker olarak iş aramak için Franklara ve Moralılara, aynı zamanda Sırlara, Bulgarlara, Epirus'lu Yunanlılara ve Bizanslılara başvurmuşlardır. Bunlardan büyük bir kısmı sonradan Hristiyan olmuştur. İzzeddin'in en küçük oğlu da din değiştirenlerin arasındaydı ve babasının kaçışından sonra İstanbul'da kalarak sonunda burada bir Rum kızı ile evlendi.

Berke İzzeddin'e oldukça nazik davrandı ve ona kendisini, kendine ait olan bir haneye yerleştirmeyi teklif etti; ancak yaşlı Altın Orda Han'ı bu teşebbüsünü hayata geçirmeye zaman bulamadan vefat etti ve yerine geçen varisi ve oğlu çok daha farklı davrandı. İzzeddin ve Mesud'u Karadeniz kıyısındaki küçük bir köye hapsedti. Sekiz yıl kadar sonra, 1283 yılı civarında İzzeddin burada vefat etti ancak oğlu Mesud kaçmaya muvaffak oldu. Moğol sarayına ulaşmayı başardı ve burada Moğol hükümdarından kendisini babasının tahtına geçirmesini rica etti. Dileği bir ölçüde yerine getirildi zira kendisine yönetmesi için Sultanlığın doğu yarısı verildi, kuzeni III. Aleaddin Keykubat'a da batı yarısının kontrolünü elinde tutma izni verildi.

4.24. IV. Kılıçarslan (s.78)

İzzeddin 1260'da Konya'dan kaçtığı zaman kardeşi Rükneddin otomatik olarak Anadolu'nun IV. Kılıçarslan adı altında yegâne hükümdarı olmuştu. Ancak kendisi yine de bir vasal olarak hüküm sürüyordu, neredeyse Moğolların kuklasıydı ve kendisine kalmış olan sınırlı otoritesi dahi aslında güçlü başbakanı, Pervane Muineddin Süleyman'ın ellerinde idi. Moğollar Pervane'ye

hâlihazırda sahip olduklarına ek olarak Kadı veya Baş Yargıç unvanlarını vererek tamamen güçlenmeye teşvik ediyor, bu da yerel beyleri çileden çıkarıyordu. Her şeye rağmen, Rükneddin'in 1264'te Aksaray'da katledilmesinin üzerine –insanların Pervane'ye atfettikleri bir hadise- bu devlet bakanı son hükümdarın oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta geçirdi. Oğlan hala bebek yaşta olduğundan Moğol İlhanlılar sultanlığın fiili hükümdarları olarak kaldılar ve günden güne de işlerin kontrolü Pervane'ye bırakılmaya devam etti.

4.25. III. Keyhüsrev 1264-1283 (s.79)

On yıl boyunca Pervane sultanlığı sadakatle ve akıllıca yönetti. Daha sonra Gıyaseddin erkeklige ve bağımsızlığa adım attığında kalbine bir kıskançlık yarası açıldı ve bu da onu Mısır'ın Memluk Sultanı Baybars'la birlikte bir komplo kurmaya teşvik etti. Birlikte Küçük Asya'dan Moğolları atmayı ve Pervane'yi Selçuklu tahtına çıkarmayı planladılar. İlk başlarda her şey plana uygun olarak gitmekteydi: 1276/77'de Moğolları Elbistan'da yendiler ve Konya'ya girdiler. Daha sonra Kayseri'de savaşa devam etmek için tekrar kuvvetlerini topladıklarında, Pervane'yi korku sardı. Bu korkusu kendisini Memluklar'a da gösterdi ve onlar da, hızla Mısır'a çekilerek Pervane'yi bir sonraki yıl öfkeli Moğol hükümdarı tarafından idam edilmesi ile sonuçlanan kaderine terk ettiler.

III. Gıyaseddin Keyhüsrev, yalnızca on beş yaşında olmasına rağmen artık hükümdarlık makamını elinde bulunduruyordu. Bulunduğu konum son derece zordu zira aç gözlü yerel Türk atabeyleri Pervane'nin düşüşünden de cesaret alarak, Gıyaseddin'in tecrübesizliğinden yararlanmaya ve kendilerini sultanlığın birçok yerinde hemen hemen özerk olan hükümdarlar ilan etmeye başladılar. Pervane'nin kendi oğulları dahi kendilerini Sinop'un yöneticileri ilan etmekten geri durmadılar,

aynı şekilde en son vezir Sahip Ata'nın hane üyeleri de Afyonkarahisar'da aynı şeyi yaptılar. Bütün bu hadiselerden dolayı, genç hükümdar için Osmanlı aşiretinin başına geçmiş olan Ertuğrul'un oğlu Osman'ın Bizanslılara hasar verdiğini ve 1281'de kendi tımarını onların toprakları ile büyüttüğünü izlemek oldukça büyük bir zevkti. Keyhüsrev bu olayı ona, 'Sınır Koruyucusu' anlamına gelen Uç Beyi unvanını verip unvanla birlikte kendisine çikrik ve kırmızı flama üzerine beyaz hilalden oluşan at kılından sancağı³⁵ vererek taçlandırdı. Ayrıca bu Selçuklu'nun Osmanlı Hanedanı'nın ilerideki kurucusuna elde kalan dökümanlarda kaydedilmiş olduğu üzere bir cüppe hediye etmesinin de bu olay üzerine olmuş olması muhtemeldir

III. Keyhüsrev'in 1283'teki ölümünden sonra yerine kardeşi Feramüz'ün oğlu olan yeğeni III. Aleaddin Keykubat geçmiştir; ancak neredeyse tahta geçemeyen, yeni hükümdar ülkesinin doğu yarısını kuzeni II. Mesud'a bırakmak durumunda kalmıştır. II. Mesud 1298'de vefat etmiştir. Kendisinin yerine de oğlu III. Mesud geçmiş, o da zamanının büyük çoğunluğunu ülkenin tamamına hâkim olmak amacıyla III. Keykubat ile savaşarak geçirmiştir. Çatışma 1302'de Gıyaseddin babası Keykubat'ın yerine geçtiğinde dahi devam etmiş, 1308'de Mesud'un Kayseri'de öldürülmesi meseleyi bir sonuca bağlayana kadar da böyle sürmüştür. Gıyaseddin'in de ondan daha uzun süre varlığını sürdürüp sürdürmediği belirsizdir, zira bundan kısa bir süre sonra onun da adı tarih sahnesinden silinmiş ve bununla birlikte de Anadolu Selçuklularının tarihi bir son bulmuştur.

4.26. Selçukluların Yaşam Tarzı (s.81)

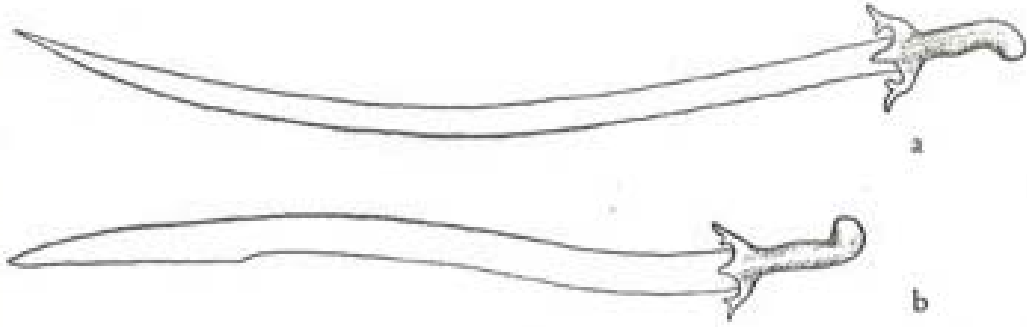
Büyük Selçuklular konar-göçerlik zamanlarından kalan bir çok örf ve adeti sürdürmeye devam etmişler, ancak bunları yeni inançlarının prensip ve öğretilerine göre yeniden düzenlemişlerdir. Ayrıca bunlara bir miktar da Farsi inanç ve

örfünü eklemişlerdir. Küçük Asya'nın Selçukluları da bunların üzerine, çeşitli elementleri şaşırtıcı bir biçimde homojen ve ağırlıkla bireyselci bir yaşam tarzı şeklinde kaynaştırarak belli batıya veya Bizans'a özgü adetleri de eklemişlerdir. Böylece, temel adetleri savaşçı bir ırkın ihtiyaçlarına ve ideallerine hizmet etmeyi sürdürürken, daha dışarıya dönük adetleri birçok daha karmaşık ve daha merak uyandırıcı şekiller almıştır.

Anadolu Selçuklu Sultanlığı, Büyük Selçuklu İmparatorluğu gibi, esasında askeri karakterli bir devletti ve ordunun etkinliği her zaman için son derece önemli bir meseleydi. Alp Arslan ve Melik Şah büyük bir memnuniyetle askeri makinenin işleyişi ve organizasyonunu Nizam'ül Mülk'e teslim etmişlerdi. Bu vezir, adamları reislerine bağlı tutmaya devam eden eski aşiretsel bağları da göz önünde bulundurarak sultanlığı, her birinin başına unvanı Oğuz kabile toplumundaki Şad'dan Farsi Şah veya Selçuklulara Avarlar aracılığıyla gelen Moğol kökenli Han unvanına kadar değişen kumandanları geçirdiği yirmi dört ayrı kola ayırmıştır. Bu reisler her yıl belli bir sayıda asker toplamak ve bunları silahlandırmak ile yükümlü olmuşlardır.

Her baharda tecrübeli ve acemi askerler hükümdarlarının huzurunda, Sultan adına gönderilen çağırılarda belirtilmiş olan bir toplanma noktasında bir araya gelirlerdi. Askerler yaz aylarını ya eğitimde ya da seferlerde geçirir, kötü hava koşullarının savaşmayı imkansız kıldığı kış aylarında ise dağılırlardı. Bir süre için bu asker toplama yöntemi ülkenin ihtiyaçlarını karşılamaktaydı, ancak kısa bir zaman içerisinde bunu artırmak bir gereklilik halini aldı. İlk olarak bir çeşit vergi olarak orduya eğitilmiş askerleri toplayarak daha sonra da orduya paralı askerler yazdırılarak bu durumun altından kalkılmaya çalışıldı.

Askerler her bahar, şahane atışların, okçulukta beceriklilik ve kılıç oyunu formlarının temel eğitimlerinin bir parçası olduğu, onları mükemmel süvarilere dönüştürmek için büyük çabaların harcandığı zorlu askeri eğitim okullarında kuvvetlendirilirdi. Her biri yetenek gerektiren oyunlarda oynamaya teşvik edilir, haftada da en az bir kez polo oynamaları beklenirdi.³⁸ Daha ileriki bir seviyede askerler gruplara ayrılır, bazıları kılıç ve mızrağın kullanımı konusunda yetiştirilmeye gönderilirken, en iyi olan bazıları, ordunun en önemli bölümünü teşkil eden süvari birliğine alınırlardı. Askerlerin çoğu zincir zırh ve sivri miğferler giyer, hepsi birer kalkan taşır ve subayların birçoğu da kılıç kullanırlardı. Bu kılıçlardan bazıları çift taraflı idi ve büyük bir kısmı da çift çeneli varaklı bir uç ile son bulan kabzalara eklenirdi ki, bu Selçuklu dekorasyon anlayışında karakteristik bir özellik idi.

Figür. Çift çeneli uçları olan kılıçlar: a. 15 cm.'lik bir kabzası olan 100 cm.'lik kılıç;

b. 16 cm.'lik kabzası olan 85 cm.'lik kılıç.

Okçulara ise, sık sık zehre batırılmış olan tırtıklı oklar verilirdi.

Sefer zamanının geldiğini belirtmek için Anadolu Selçuklu Sultanları askerlerini gözden geçirirdi. Yer olarak sık sık Kayseri'nin seçildiği bu olayda, tören, genellikle süvarilik gösterileri ve misafirler arasında yeteneklerini ve çevikliklerini sergileyen hokkabazların eğlentileri ile şenlendirilen büyük bir ziyafet ile

son bulduğundan askerler arasında çok popülerdi. Ozanlar destanlarını seslendirir, şairler en son eserlerini okur ve udcular, harpçılar, kavalcılar ve davulcular gibi müzisyenler müzikal ara piyesleri sergilerlerdi.

4.27. Monarşi (s.83)

Her ne kadar Selçuklular Halife'yi dünyevi güçlerinden yoksun bırakmakta tereddüt etmemiş olsalar da, onun ruhani otoritesini, kendilerini onun savaşçıları ve koruyucuları ilan ederek ve aynı zamanda her daim kendilerini onun herhangi bir iddiasını silahlarının gücü ile desteklemeye hazır tutarak onurlandırmaya ve muhafaza etmeye devam etmişlerdir. Her Selçuklu kendini ona karşı da sorumlu hissetmiş, bunun yanı sıra her biri Sultan'ı en üst kademedeki efendileri olarak görmüşlerdir. Bütün memleket çapında hanedana karşı olan kişisel bağlılık hissi öyle güçlüydü ki, Pervane Muineddin'in teşkil ettiği yegane istisna dışında, hükümdarın varisleri haricinde hükümdarlık yetkilerini ele geçirmeye teşebbüs edildiğine dair herhangi bir örnek görülmemektedir. Bazı yerel beylere şah unvanını kullanmaları yönünde izin veriliyordu. Ancak şahinşah ve sultan unvanları yalnızca en yüksek hükümdara aitti ve Büveyhoğulları dışında hiç kimse bu ayrıcalığı gasp etme konusunda herhangi bir teşebbüs göstermedi.

Selçuklu döneminde taç gelenek olarak babadan oğula geçerdi. Genelde tacın en yaşlı oğula geçmesine rağmen, zaman zaman hanedanın bir üyesi eski Oğuz adetini canlandırmaya çalışırdı ki bu, Kiev Rusya'sında olduğu gibi, hükümdarlığın ölen hükümdarın ilk doğan oğlu yerine hayattaki en yaşlı erkek kardeşine geçmesi demektir. Böyle durumlarda mesele güç kullanımı ile sonuca ulaşır, taht da üzerinde hak iddia eden en güçlü kişiye kalırdı.

İran’da, Melik Şah’ın ölümü üzerine zayıflayan merkezi otorite, vasalları üzerinde tam bir hükme sahip olmayı sürdüremedi ve bunların büyük çoğunluğu muayyen toprakları yöneten otokratik reisler haline geldiler. Bunlardan bazıları ‘atabey’ unvanını aldılar ki bu unvan sözgelimi ‘baba prens’ demektir ancak bu durum sözü geçen bu rütbenin aslında Alp Arslan tarafından küçük Melik Şah’ın hocası görevine getirildiğinde Nizam’ül Mülk için var edildiği gerçeğini hiçe saymaktaydı. Aynı zamanda bundan sonraki sultanlar bu unvanı, veliaht prens hocalık yapma görevini elinde tutan kişinin özel ayrıcalığı olarak görmüşlerdir. Bu görev ki kesinlikle hükümdarın en çok güvendiği devlet adamına verilirdi. İmparatorluğun varlığının son yıllarında dahi, küçük reislerin hakları olmayan unvanları aldıkları bu zamanda Selçuklu sultanları bu onuru vezirlerinden başka aristokratlara vermeye pek meyilli değillerdi. Bu unvanın gayet yerinde bahşedildiği son olaylardan biri II. Keykubat’ın onu Kadı’sına (Baş hâkim), bu kişinin vezirliğe yükselişini sembolize etmek adına vermiştir. Zira bu devlet adamı da Moğollarla girilen bir çatışmada hükümdarının hayatını kurtarmak adına kendi hayatını feda ederek bu unvana değer bir kişi olduğunu göstermiştir.

4.28. Yönetimsel Görevler ve Rütbeler (s.84)

13. yüzyılda Selçuklular Vezir veya Başbakanlık görevlerinde, aynı zamanda otomatik olarak Konsey veya Divan Başkanlığı görevlerini de üstlenen Pervane veya Saray Kâtibi’ni yetkilendiriyordu. Hükümdarının temsilcisi olarak bu kişi, bütün içişlerinden ve Sultan’ın yokluğunda kabinedeki görüşmelere başkanlık etmekten sorumlu idi. Başkumandan ise üstünlük sıralamasında ikinci sırada gelirdi. Bu kişi, genellikle Bağdat’tan gelen ve Selçuklu medeni kanunları Kur’an-i Kerim’e dayalı olduğundan ya en yüksek dini otorite olan Baş Müftü mevki-

si ile müşterek olan ya da yerini, önem sırasına göre yüksek rütbeli bir din adamı ile, ikisinin de yönetsel alanlarda genel olarak bir arada çalıştıkları zamanlarda paylaşan Kadı (Başhakim) tarafından takip edilirdi. İki mevki müşterek hale getirildiğinde, Küçük Asya'da Kadının prestiji, Şeyhülislam'ın Müslüman dünyasındaki prestijine neredeyse eşit hale geliyordu.

Bununla beraber, insanların dini konularda ilham aldıkları kişi, bakanlardan hiçbiri değil, Sultan'ın ta kendisi idi. Özellikle I. Aleaddin Keykubat'ta göz kamaştırıcı bir ilham kaynağı bulunmuştur. Onun coşkusu ve tutkusu derin, hürmeti engin idi. Şafi'liğin sabah duasını ve Hanife'liğin beş duasını okumak günlük bir alışkanlığı idi ve Divan'ın günlük fermanlarını imzalamadan önce, bu dökümanlarda, dökümanlar kendisinin rızası ile yazıldıklarından dolayı Allah'ın adı geçtiği için, büyük bir özenle abdest alırdı. Birçok farklı görevlerden sorumlu bulunan emirler de önem sıralarına göre Baş Kadı ve Müftü'yü rütbe sıralamasında takip ederlerdi. Bu memurlar iç kabineyi oluştururlardı, ancak bir kısım kıdem sahibi ileri gelenler ve aşiret reisleri veya beyleri de, bir nevi danışman rolünde Divan toplantılarına katılırken onlarla bir arada olurlardı.

4.29. Divan ve Kapu (s.85)

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun ilk yıllarında yönetim kademesini oluşturan memurlar, hükümdarlarının *Kapu* denen çadırının girişinde, tıpkı kendilerinin aşiret düzeninde yaşayan atalarının reislerinin çadırının önünde buluştukları gibi buluşurlardı. Komitenin Sasani sarayında yürürlükte olduğu şekliyle kapıdan içeriye bir hole girdikten sonra, bakanlar duvarların çevresine yerleştirilen divanlara otururlardı ve Selçuklular bu buluşma noktası için geleneksel ad olan

Kapu'yu kullanmaya devam ettiler. Bu isim Türk İmparatorluğu'nun Osmanlı hükümdarları tarafından yenilenmiş, onların kurulları, asıl toplantıya eski Sasani adı olan 'Divan' isminin söylendiği Bâb-ı Alî adı ile bilinmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde divan görevi, yarısının askeri işler, geri kalanının da finansal işlere baktığı yirmi dört adet sekreter tarafından yürütülmekte idi. Görüşme sırasında memuriyet rozeti olarak kendisine Sultan tarafından takdim edilen mürekkep hokkasını takan Vezir ya da Pervane, ülkenin dışişlerinin sorumluluğunu tek başına üstlenirdi. Gerekli yazışmalar ve kayıtları tutma işi, kendisi tarafından, ara ara Arapçayı kullanıyor olsalar da, genelde işlerini Fars dili ile gören özel bir grup kâtime verilirdi. Bütün devlet işleri ile ilgili kâğıtlar genellikle natlı (noktasız) el yazısı ile yazılır, her biri Sultan'ın mührünü taşırdı. Moğol işgali altında bütün kâtipliklerde, daha sonradan resmi dil olarak kabul gören Türkçe'nin kullanımı yürürlüğe kondu. Sultan'ın kişisel istekleri istisnasız olarak, ya direk kendi ağzından, ya da, ulakların hakikat sembolü olarak Sultan'ın yüzüğünü göstermeleri gerektiği şekilde kendisinin sözlü yönergeleri doğrultusunda yazı ile kaydedilirdi. Resmi fermanlar bu iş için üretilen özel kâğıtlara yazılırdı; bu kâğıtlar, beyaz, sıra dışı denecek kadar kaliteli bir dokuya sahip ve muhtemelen Çin'den ithal edilen kâğıtlardı.

4.30. Gizli Polis (s.86)

Selçuklu sultanları son derece dindarlardı ve dini fikirlere olan yüksek bağlılıklarından dolayı, hepsi dürüst bir yaşam ile iyi ve akıllıca bir yönetim sürdürebilmek için çabalıyorlardı. Emeviler ve Abbasiler bir gizli polis servisi kurmuşlardı; bu teşkilatlar bir sahib-i hare tarafından yönetiliyorlardı ve servise yazılan adamlar görevleri icabı politik suçluları izlemek ve halifenin ölüme mahkûm

ettiği kişileri ortadan kaldırmakla yükümlüydüler. Bu sistem, Nizam'ın aksi yöndeki tavsiyesine rağmen, 'Bir sahib-khaban atarım ve yakın arkadaşım olup samimiyetimden hoşlanan insanlar sadakatlerine, samimiyetlerine ve arkadaşlıklarına güvenerek ona dikkat etmezler veya ona rüşvet vermeye çalışmazlar. Diğer yandan, rakiplerim ve düşmanlarım onunla arkadaş olur ve ona para verirler ve olcukça belli olduğu üzere bu durumda sahib-khaban bana sürekli olarak dostlarım hakkında kötü raporlar ve düşmanlarım hakkında iyi raporlar getirir. İyi ve kötü sözler birer ok gibidirler; birden fazlası atıldığında en az biri hedefi bulur. Her gün benim dostlarıma olan şefkatim azalır ve düşmanlarıma olan sempatim artar. Kısa bir süre içerisinde düşmanlarım bana dostlarımdan daha yakın hale gelirler ve sonunda onların yerini alırlar. Bu durumdan doğacak kötü sonuçların telafisini ise kimse sağlayamaz.' diyerek servisi dağıtma konusunda kararlı olan Alp Arslan'a oldukça itici gelmiştir.

Bunlar akıllıca sözlerdir, ancak, İran'da Selçuklu yönetiminin yerel halk ile arasında çıkan bütün sürtüşmeleri önlemeye yeterli olamamışlardır. Kültürlü İranlıların saldırgan Selçuklu sınıfına bakışı ile ilgili kaçınılmaz güvensizliklerden doğan ciddi miktarda sorunlar baş göstermiştir. Ancak kültürlü İranlıların yenilmiş oldukları adamlar bu adamlardı ve İranlılar hükümdarları olan kişiden, kendileri de ona tabi insanlar olarak Selçuklu sınıfının gördüğü muamelenin aynısını görmek istediklerini belirttiler. Bunun Sultan'dan çok fazla şey istemek demek olduğunu öğrendiklerinde de, İranlılar, Selçuklu askerlerinin de Sultan'ın ordusuna yazılan paralı asker ve köleler ile eşit seviyede görülmesini talep ettiler.

Tahmin edilebileceği gibi, önerilerin hiçbiri, kendilerini hala hükümdarlarına aşiretsel bağlarla bağlı olduklarını düşünen ve ayrıcalıkları konusunda ısrar

eden fatihler tarafından kabul edilebilir bulunmadı. Selçuklu askerlerine birer İranlı görünüşü verilerek iki grubu birbirine yakınlaştırma çabası da sürtüşmeleri önleme konusunda çok az başarı gösterdi. Zira herhangi bir Selçuklu kendi yalın tarzını görünüşe göre devri geçmiş olan İranlıların usullerine tercih etmekte idi. Gerçekten de, aradaki uçurum yıllar geçtikçe daha da gözle görülür hale geldi, çünkü hükümdarlar git gide daha medeni ve lükse düşkün hale gelmeye başladılar, ancak, aşiret halinde yaşayanlar değişimi kabul etmediler. Melik Şah devrinde, kendisi, Nizam'ül Mülk'ün tavsiyesinin tam tersi doğrultusunda dikkatinin büyük çoğunluğunu orduya vermeyi kesip saraydaki birden çok nöbet noktasına birer kişi yerleştirmeye başladığında (sayıyı düşürdüğünde) bu adamların duymuş oldukları hoşnutsuzluk İsmaili doktrinlerinin yayılmasına ortam sağladı. Kısa süre içerisinde de ciddi anlamda ihtiyaç duyacak oldukları Sultan'ın desteğini büyük oranda kaybetmelerine sebebiyet verdi.

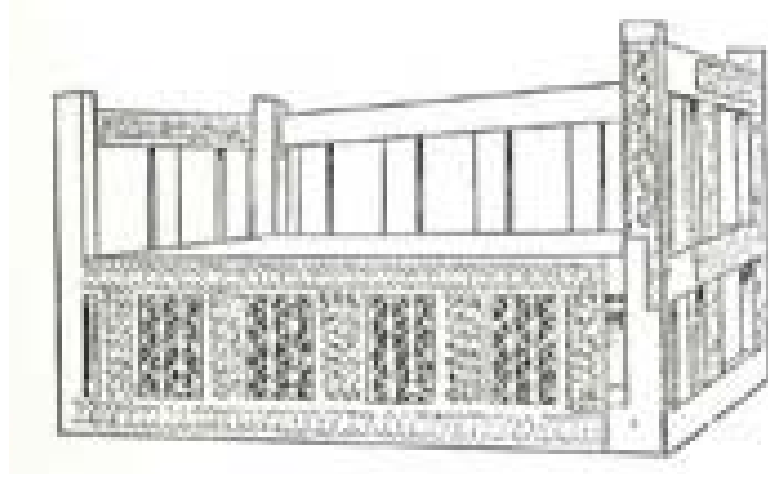
4.31. Fethedilen Topraklarda Uygulanan Politika (s.87)

Selçuklular, inançlarının kendi prensiplerine aykırı tarafları olmadığı sürece yerel vaziyet ile uyum sağlamaya genellikle hazırdılar. Küçük Asya'yı fethetmelerinin üzerine, ilk başta yağma ve talan bölümünün zamanı dolduktan sonra, kasıtlı bir şekilde halkın günlük yaşantısına zarar vermek konusunda çok az isteklilik gösterdiler. Mevcut kanun ve adetlerin devamlılığını sağlamaya çalıştılar ve kolaylıkla bu bölgedeki toprak yapısı ile ilgili olan düzeni kabul ettiler. Bir değişikliğin gerekli olduğunu düşündükleri zaman Büyük Selçukluların İran'da uyguladıklarına olabildiğince yakın bir biçimde önlemler aldılar. Reformlarının en önemlileri kanunsal alanla ilgili idi. Cinayet ölümlerine cezalandırılabilen, bazı durumlarda karşılığı kan parası ile de ödenebiliyordu. Ölüm emri uygulanırken

mahkûm edilen kişi boğuluyor, asılıyor veya boynu vuruluyordu. Ancak en ciddi-yet arzeden davalarda, mahkûmun canlı canlı derisi yüzölüyor ve yüzölen deri bir insan kuklası halinde şehrin etrafında dolaştırıldıktan sonra bu iş için özel olarak hazırlanan bir kulübeye konuluyor ve halkın önünde yakılıyor. Daha az ciddi-yetteki suçlar ise sürgün veya meydan dayağı, hatta mülke el koyma yöntemleri ile cezalandırılıyor.

4.32. Taç Giyme Törenleri (s.88)

Taç giyme törenleri oldukça popüler hadiseler idi. Tahtın boş kalmasının üzerine yeni hükümdar içleri bal ve kısrak sütü ile dolu altın kupalar taşıyan dini ve sivil otoriteler tarafından karşılanır, bu sırada diğer memurlar da bütün şehri ciddi miktarlarda paralar dağıtarak dolaşırlardı. Geçen yıllarla birlikte Sultanlar göçebe atalarının basit adetlerini unutmuş ve bunun yerine İran'a özgü bir otokratik hükümdarlığı tercih etmeye başlamışlar, bununla birlikte Bağdat'ın zevk verici alışkanlıklarını ve Bizanslıların lüks anlayışlarını da sevmeye başlamışlardı. Her ne kadar II. Kılıçarslan halkını bir aşiret reisinin babadan kalma tavırlarıyla yönetmeyi tercih etmiş olsa da, kendisinden sonra gelenler bir İran hükümdarının tarzında yönetmeyi istediler. İran'da olduğu gibi kendilerini, üzerlerine altın ve gümüşün yağdırıldığı (nakşedildiği, Ç.N.) tahtlarına taşıttılar.

Figür III. Keyhüsrev'in (1264- 1283) Kızılbey Cami'ndeki ahşap tahtı.
Uzunluk 1, 25m., eni 1, 21., yüksekliği ise 1. 56 m'dir.

İran'da, Nizam'ül Mülk'ün yönetiminde, Sultan'a iki yüz adet Horasanlı, yüz adet Deylemlî ve bir birlik de Hristiyan kölelerden oluşan bir eskort eşlik ederdi. Sonuncular hükümdarlarına o kadar fanatik bir biçimde bağlı çıktılar ki kısa bir süre sonra kişisel muhafızlarının çekirdeğini oluşturmaya başladılar. Buna bağlı olarak, Osmanlı Türkiye'sinin Sultanlarına Yeniçeri birliklerini kurma fikrini veren şey de bu olmuş olabilir. Sultan bir kafileye katıldığı zaman, kendisine imparatorluk sancağını taşıyan sancaktarı öncülük ederdi; bu sancak siyah bir zemine sahipti ve üzerinde belli figürler bulunurdu. Ejderha figürünün tercih edilmesine köken olarak Çin ya da Sasani etkisi gösterilebilir. Aslan figürünün kökeni Antik Doğu'nun eski uygarlıklarına bağlanabilir. Kartal figüründe ise etkileşim Bizans ile olmuş olabilir, aynı şekilde bu figür Orta Asya ve hatta İran'dan dahi gelmiş olabilir. İmparatorluğun son döneminde Sultan'a ayrıca, baş düşmanı Fatimiler'in tarzında açık bir şemsiye taşıyan bir görevli de öncülük ederdi; kendisinin iki tarafında da altın kılıçlar taşıyan yaya askerlerden oluşan birer müfreze yürürdü.

4.33. Şenlikler (s.89)

Taç giyme törenleri, büyük askeri başarılar ve ulusu sevindirecek nitelikteki diğer olaylar geleneksel usullerde kutlanırdı. Ziyafet ve asıl eğlenceye eşlik eden çeşitli gösteriler olurdu. Hem İbn Batuta hem de İbn Bibi'nin belirttiği üzere Sultan'ın sofrası yüksek bir masanın üzerine kurulur ve misafirleri de etrafına oldukça sıkı bir öncelik sırasına göre dizilirlerdi. Ciddi miktarlarda koyun ve keçi eti, geyik ve güvercin özenle işlenmiş ve değerli taşlarla süslenmiş pahalı tabakların üzerinde servis edilirdi. Şerbet pahalı kupalar içinde, çoğunluğu Hristiyan kölelerden oluşan ihtişamlı giydirilmiş hizmetkârlar tarafından servis edilirdi. Önemli devlet hadiselerinde (siyasi olaylarda) sık sık genel bir af çıkartılır ve hapishane kapıları şafakta açılırdı ki dışarı salınan adamlar da kutlamalara katılabilirler. Şenlikler yıllık askeri durumu gözden geçirmek için organize edilenlerin aynıları idi, ancak oyunlar ve kukla gösterileri de bu eğlencelere eklenirdi. Anna Komnena bize, Aleksios tarafından Sivas'a yönelik olarak başlatılacak olan saldırı için yapılan hazırlıklara yönelik kendi bakış açısından bu icraların neye benzediği konusunda fikir vermektedir.

Lakin Aleksios şiddetli bir gut hastalığı sebebiyle bu harekâtı ertelemek durumunda kalmıştır. Selçuklu askerleri bu durumun sebebini kendilerince sorgulamışlar ve İmparator'un nedeninin fiziksel bir rahatsızlıktan ziyade diplomatik olduğunu tahmin etmişlerdir. Onlar bu durumla ilgili 'sarhoşken ya da içerken şakalar yaptılar ve doğuştan meddah kişiler olarak, bu barbarlar İmparator'un ayağındaki acı hakkında hikâyeler anlattılar, daha sonra ayağındaki bu problem güldürülere konu oldu. Zira onlar doktor ve İmparator'la ilgilenen diğer kişileri canlandırıp, İmparator'u canlandıran bir kişiyi ortalarına, bir koltuğa uzanır halde koyup, onun durumuyla eğleniyorlardı. Onların bu çocuksu oyunları bu barbarlar

arasında daha fazla gülüşmelere sebep oldu. Bu yapılanlar İmparator'un gözünden kaçmadı ve onu öfkeden kasıp kavurarak kendileriyle savaşmak üzere daha da provoke etti.'

4.34. Saray çevreleri (s.90)

Bu yeni ve rahat yaşam tarzı kaçınılmaz olarak Sultan'ın bir miktar halk kesimine ve onların meselelerine yabancılaşmasına sebebiyet verdi. Bu boşluk da saray halkının ve memurların oluşturduğu yeni bir sınıf tarafından dolduruldu. Bu kademelere yalpan atamalar sık sık Sultan'ın kişisel isteklerine göre dikte ediliyor, ancak Sultan bir kişi konusunda seçim yapmakta başarısız olduğunda memurlar Sultan'ın sarayında onun önünde bütün adayların toplanıp belli konular üzerine tartıştırılmaları şeklinde vuku bulan eski doğu adetlerine göre seiliyorlardı. Pervane Muineddin dahi bu yönteme birden fazla durumda başvurmuştu. En yetenekli ve en akıllı konuşmacı mevcut pozisyona aday gösteriliyordu. Sultan genelde bu kişiye 'Bey' unvanını bahşeder, bazı durumlarda da, Selçuklular kökenine ya da uygunluğuna bakmaksızın her çeşit unvanı bahşetmekten hoşlandıklarından, bir Bizans ya da İnan namı verirdi. Aşağı yukarı aynı haleti ruhiye içerisinde II. Kılıçarslan kaygısızca oğullarından birine Miseddin Kaiser şah adını vermişti.

Tren Sorumlusu'nun görevi saray görevleri arasında en önemlilerinden biriydi, ancak Taştdar (Su Erbabı) da hemen hemen onunla aynı seviyede idi. Bu memurun görevi eksiksiz bir su tedariki sağlamak ve hepsinden öte, sultanın sofrası için kaliteli içme suyu sağlamaktı. Zira Selçuklular, bütün Türkler gibi, hatta bugünkü Türklerin de olduğu gibi, içme sularının kalitesine tıpkı Fransızların içtikleri şarabıncalitesine düşkün oldukları gibi düşkün idiler. Taştdar'ın po-

zisyonu hiç de ağır çalışma gerektirmeyen bir memuriyet değildi. Zira kuraklık dönemleri ve ulaştırma zorlukları ile mücadele etmeyi gerektiriyordu ve bazen beklenmeyen problemler de ortaya çıkıyor ve görevi daha da zor hale getiriyordu. Örneğin, I. İzzeddin Keykavus Kırşehir’de hastalığa yakalandığında Taştardar, suyun, yaklaşık 240 km kadar bir mesafeden taşınmasını gerektiren Fırat’tan tedarik etmek durumunda kalmıştı. Sultan için en az bu kadar önemli olan görevlilerden biri de kişisel doktoru idi. Tıpkı İbn Batuta’nın bu pozisyonda yıllarca bulunmuş olan bir Yahudi ile Birgi’de karşılaşmasına dair anlattıklarında olduğu gibi, bu göreve seçilenler sık sık Yahudiler oluyordu.

Her ne kadar Selçuklu Hanedanı halkının bağlılığı ve adanmışlığını Moğol dönemi gelinceye kadar oldukça iyi muhafaza etmiş olsalar da, bu saray sakinleri sınıfının kurulması kaçınılmaz olarak dalaverelerin yeşermesine sebep oluyor, bu dalavereler de o dönemin politik komplolarını meydana getiriyorlardı. Bu sebepten dolayı daha sonraki Selçuklu sultanları Alp Arslan’ın cesur kararını bir kenara bırakarak yiyecek ve içeceklerini tadıcı kişilerin memuriyetlerini (çaşnigir, Ç.N.) kurmak durumunda kaldılar. Buna rağmen, birden fazla sultan beklenmeyen şekilde öldü ve onların bu ölümlerinin altında yatan gizem dedikodu sağanaklarına meydan verdi.

4.35. Selçuklu Kadınları (s.91)

Selçuklularda kadının yeri aşiretin bir monarşiye dönüşmesi ile birlikte gerilemiştir. Tarihlerinin İslam öncesi ve göçebe dönemlerinde kadınları hiç de erkeklere göre ikinci derecede görmemişlerdi. İslam öncesi kadınlar başları örtüsüz gezer ve babaları ile kocalarının yanında savaşa katılırlardı; ancak Selçuklu-

lar üzerinde İslamiyet hakim olduğu zaman kadınlardan başlarını örtmeleri ve haremdeki köşelerine çekilmeleri beklendi. Buna bağlı olarak da kadınlar kamuoyu ile ilgili meselelerde yer almaktan men edildiler ve hayatlarını kendilerinin yükseliş ya da çöküşlerine sebebiyet verecek anlık olayların gölgesinde geçirmek durumlarında bırakıldılar. Buna rağmen, sık sık kızkardeşlerinden daha güçlü bir karaktere sahip olan bir kadın, ismini, gelecekteki nesillere, kendi emri ile kurulmuş olan bir yardım kuruluşunun tabelasında yazan ad olarak bırakabiliyordu. Daha büyük bir sıklıkla da bir kadının bu dünyadan göçtüğü gerçeği az çok ironik bir biçimde türbesine konan bir isim yazıtı şeklinde alacakaranlık olan bir dünyadan karanlık olan bir diğerine geçişinin kaydı olarak tasdikleniyordu. Ancak sultanların Hristiyan eşler almak konusundaki eğilimleri bazen oldukça farklı sonuçlara sebebiyet verebiliyordu. Rokselan'ın politik alandaki küçük maceraları oldukça iyi bilinmektedir; St. Egidier'li Raymond'ın kız kardeşi ve I. Kılıçarslan'ın karısı olan İsabella, devlet işlerini oldukça büyük bir ilgi ile takip etmiş olmalıdır, zira eğer etmemiş olsa kolay kolay oğlu Tuğrul'u kocasının ölümünün haberini alır almaz Malatya'nın hükümdarı yapmayı başaracak bir pozisyonda bulunamazdı.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü karısı olan ve Selçuklular tarafından Gürcü Hatun olarak bilinen Prensess Russudana da kocası üzerinde hatırı sayılır bir etkiye sahip olmuş olmalıdır. Evlendikleri zaman Gıyaseddin ona o kadar âşık ki, inançlı Müslümanların dışı vurumcu sanatın her türüne karşı almış oldukları tavra rağmen, kendisi karısının bir portresini bastırıldığı paralardaki kendi resminin yanına koydurması ile ünlenmiştir. Ancak diğer otoriteler onun sadece birbirine bağlı bir halde isimlerinin paraların üzerinde yazmasını istediğini belirtmektedirler. Halkın karşı çıkması sonucu bu fikirden vazgeçmek durumunda kalmış olsa da, bu niyetini

yine de sikkelerinin yüz kısmına aslan üzerinde bir güneş resmi bastırarak yerine getirmiştir. Bu sembolü seçmesinin sebebi ya karısının enerjik karakterini sembolize etmesini istemesi ya da onun burcunu temsil ettiği için olmalıdır. Ayrıca kendi karakterini yansıtmaya için de bu tasarıma bir aslan figürü eklemiştir. Hatları çok da mükemmel bir biçimde şekillendirilmemiş olan bu aslan İran'da modern zamanlara kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Zira Feth Ali Şah onu ülkesinin sembolü olarak seçmiştir.

Hristiyan ailelerinin kızlarını Selçuklu sultanlarına vermek konusundaki isteklilikleri bize Müslüman kadınlarının gelmelerine izin verilmeyen bu pozisyonda bulunmanın bu sultanalara ciddi ayrıcalıklar bahsettiğini düşündürmektedir. Bunlar arasında en önemlilerine doğuştan gelen dinlerinin gerektirdiklerini özgürce icra edebilme fırsatı bahşedilmişti, onlara verilen bu hak da onların öz saygılarını ve ruhani özgürlüklerini muhafaza edebilmelerine yardımcı olmuş olmalıdır. Müslüman kadınlar arasında yalnızca, II. Kılıçarslan'ın kendisine duyduğu büyük sevgi sebebiyle, kızı Sultan Gevher Fevzi ya da Nesibe Hatun –aynı zamanda Selçuka Hatun olarak da bilinmektedir- tarihe geçmiştir.

Genellikle Sultanlar eşlerini kendilerine komşu bulunan ve beylik makamında bulunan çeşitli Türk hanedanlarından bulmuşlardır. Bunlara örnek olarak Danişmentli hükümdarlar, Çaka ailesi veya Erzincan Beyleri gösterilebilir. Bu hanımlar kocaları üzerinde, bu ittifaklar Sultan ile kayınpederi arasında çıkan ve kimi zaman savaşla son bulan çatışmaları azaltmadıklarından çok fazla etki sahibi olamamışlardır. Bütün eşlerden dul kaldıklarında, dinlerine ya da kökenlerine bakılmaksızın, yeni Sultan'ın devlet yöneticilerinden biri ile evlenmeleri beklenirdi. Bu adet muhtemelen göçebe kültüründen gelmiş olmakla birlikte, bütün bir Sel-

çuklu dönemi boyunca da Küçük Asya'da varlığını muhafaza etmiş ve Üçlü Yönetim döneminde vezirlik makamını elinde tutmuş olan Şemseddin İsfahani'nin II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in dul bırakmış olduğu II. Keykavus'un Gürcü annesi ile evlenmesi de buna bağlı olarak gerçekleşmiştir.

4.36. Cenaze Törenleri (Ritüelleri) (s.93)

Selçukluların cenaze törenleri muhtemelen bazı yabancı kültür öğelerini yansıtmaktadır. Buna bağlı olarak, belli otoriteler yas tutmanın bir sembolü olarak siyah giyinmeyi bir Hristiyan adetine, daha spesifik olarak da Yunan etkisine atfederler. Eğer durum bu ise bu etkileşim Selçuklu zamanından ziyade erken İslam döneminde vuku bulmuş olmalıdır zira İslam dünyasında bu amaç için bu kullanımın ilk kaydı 742 yılında Yahya'nın öldürülüşü üzerine takipçilerinin siyahlara bürünüp Abbasilerin de bayraklarının rengi olarak siyahı seçtikleri zamana kadar gider. I. Keykubat 1219'da tahta geçtiğinde, ağabeyi için yas tuttuğunun bir işareti olarak üç gün boyunca beyaz saten giymiştir. Buna mukabil, Mevlevi dervişlerinin cenaze işlemlerine udileri dahil etmeleri de aynı şekilde Batı kökenli olabilir.

Bu yabancı öğelerden ayrı olarak, onların temel Müslüman törenleri de, yılların geçmesi ve çevresel faktörlerin değişmesi ile birlikte dikkate değer değişimler geçirmiştir. Buna rağmen Orta Asya'ya özgü kalmış olan belli öğeler de içermeye devam etmiştir. Oğuzların cenaze törenlerine dair oldukça az şey biliniyor olmasına rağmen, bazı erken dönem Çinli yazarlar açıkça onların ölümlerine büyük saygı gösterdiklerini belirtmektedir. İslam dini bu tavrı paylaşmaz veya onaylamazdı. Ancak, tarihleri süresince, Selçuklular atalarının mezarlarına büyük önem göstermeye devam ettiler. Onlar bu göçebe kültürü kökenli adete devam

etme cesaretini Şii İranlılardan, ya da daha çok, Şii İran'ın Sünni Türk yöneticilerinin diktirdikleri ve hala İran çevre manzaralarının görkemli süsleri olan muazam cenaze türbeleri ve anıtlarından almışlardır. Selçuklular kendi dönemlerinde, mimarilerinin çok önemli bir karakteristik ögesi haline alan türbeler ve kümbetler-kubbeli ve sivri çatılı bir tür anıt mezar- yapma alışkanlığını da özenle sürdürmüşlerdir.

Barthold büyük bir ilgi ile belirtmektedir ki, Orhun Kitabeleri'nde yazılmış olan, ölü bir bedeninin ortada bırakılmasının üzerine ölü insanın ruhunun bir böcek ya da kuşa dönüşeceğine dair duyulan inanış, modern zamanda Osmanlı Türklerinin konuşmalarında dahi varlık göstermeye devam etmiştir. Birinin sık sık bir ölümü 'kendisi bir gire-şahine dönüştü' tabiri ile duyurduğu duyulabilirdi. Avrasyalı göçebelerin bir başka antik âdeti olan bir reisin ölümünü atıyla ilişkilendirme geleneği, 13. yüzyılda Küçük Asya'da hala varlığını sürdürmekte idi. Pek bilinmiyor olsa da erken dönem Selçuklu cenazelerinde bir atın bedeni de yer almakta idi. I. Keykavus, 1210 yılında babasının ölüsünü tekrar defnedilmek üzere Konya'ya getirdiğinde, kendisinin anısına bir ziyafet vermiş ve en sevdiği süvari atının da defnedilirken kendisine katılması talimatını vermiştir.

Bazen, Saruhan'ın oğlunun ya da Amasya Emiri Turumtay'ın durumlarında olduğu gibi, Selçuklular ölülerini mumyalarlardı. Bazı akademisyenler bu uygulamayı Bizans etkisine bağlarlar, Altay'daki Pazırık'ta yürütülen kazılar göstermiştir ki Avrasyalı göçebeler bu yöntemi belli seviyelerde MÖ 5. ya da 4. yüzyıl kadar geri tarihlerde dahi kullanmışlardır. Küçük Asya'da, Selçuklular ölülerini sırt üstü yatırır, başlarını sağa doğru çevirirlerdi ki böylece tabut türbeye yerleş-

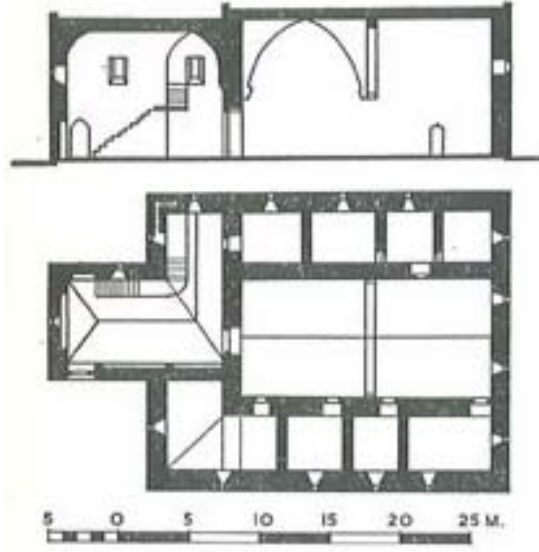
tirildiğinde, yüzü Mekke'ye doğru açılan kapıya doğru dönük olur ve ölünün gözleri doğrudan kutsal şehre doğru bakardı.

4.37. Kuşçuluk (s.95)

Günlük aktiviteleri arasında Selçuklular en çok kuşçuluktan ve avcılıktan keyif almışlardır. Bey ya da Emir unvanını taşıyan özel bir görevli bu Sultaniyet Avının başında olur ve Hükümdar fiziksel durumu müsait olan bütün saray sakinlerinin de bu etkinliğe katılmasını beklerdi. Akşam olduğu zaman da en büyük avla birlikte döneni ödüllendirirdi. Melik Şah bu spora öyle tutkuyla bağlıydı ki ava çıkarken her zaman yanında kişisel gözlemlerini ya da o gün vuku bulan olayları kaydettiği bir defter taşırdı. Bu duruma bakarak II. Frederick Hohenstaufen'e kuşçuluk üzerine büyük eserini yazma fikrini Melik Şah'ın bu alışkanlığının verip vermediğini merak etmemek imkânsızdır.

4.38. Çadırlar Ve Saraylar (s.95)

Herhangi bir Selçuklunun babadan kalma çadırını bir ev ile değiştirmeye ikna olması için yıllar geçmesi gerekmiştir. Bu çadırlar Orta Asya tipinde, yani, yuvarlak şekilli ve halka halinde birleştirilmiş hasırotlarından yapılan, sivri çatı-ları da kıvrık sazlardan oluşturulmuş olan yapılarıdır. Yapının tamamı, kimi zaman dışarıdan işlenmiş olan keçe levhalar ile kaplı idi. İran etkisi altında Sultan ve saray sakinleri bir sarayda yaşama düşüncesinden etkilenen ilk kişiler olmuşlardır. Ancak, belki de 'bir şehrin dahi bir Türk için hapisane olması'ndan dolayı, onların saray konseptleri bir grup birbirinden ayrı otağının mimari anlamda tek bir yapıya etraflarını saran bir duvar vasıtası ile getirilmesi şeklinde olmuştur.

Figür Haydar Bey Köşkü'nün plan ve yüksekliği

Tıpkı Topkapı Sarayı'nda yaşayan Osmanlı Sultanları gibi, hükümdarın kişisel dairelerini ya da haremmini içeren birbirinden ayrı yapılar veya köşkler bulunmaktaydı. Bunlardan ayrı olarak toplantı salonları, yüzlerce kişiyi doyurabilecek devasa mutfaklar, bir kısmında Sultan'ın kıyafetlerinin ya da tabaklarının saklandığı, diğerlerinde ise misafirlere hediye edilen tekstil ürünleri veya hilatların tutulduğu müstakil evler mevcuttu. Hatta muhtemelen, bazı diğer Müslüman hükümdarlarında da olduğu gibi, kendilerine ait bir tiraz ya da ipek işleme atölyesi de vardı. Bunlardan başka birbirinden ayrı binicilik okulları, müstakil ahırlar, Sultaniyet Avlarına ev sahipliği yapan özel köşeler, bir silah deposu, kilerler ve birçok küçük bahçe ile su havuzları ya da kuyularının süslediği saray yöneticileri (harem ağaları gibi, Ç.N.) köşkları bulunmakta idi.

4.39. Yeni İnşaat ve Yapılar (s.96)

12. yüzyılda Selçukluların bir şehri fethettikten sonra akıllarına ilk gelen şey şehrin tahkimatlarını onarmak ve oraya bir cami inşa etmektir. Böylece silin-

dir bir minarenin o andan sonra da kubbelerle çevrilen bir manzaradaki yerini almasından önce çok zaman geçmiyordu. Daha sonra konik tepeli mezar yapıları da orada burada yükselmeye başlıyor, şehrin çatısını daha da yukarılara taşıyordu. Bununla birlikte tıbbi ya da dini okullar, hastaneler, akıl hastaneleri, yetimhaneler ve fakir evleri gibi gerekli kurumların da kurulması ile birlikte şehir halkının yaşam standardı da yükseliyordu.

4.40. Sosyal Hizmetler (s.97)

Hristiyan dünyasında, gerekli bütün eğitim ve kültüründen dolayı, yöneticiler, fakirler için hastaneler sağlamak üzerine çok fazla düşünmemişlerdir. Ancak Doğulu hükümdarların insanların ihtiyaçlarını karşılama konusunda daha faal oldukları gözlemlenmiştir. 9. yüzyıldan itibaren önde gelen birçok İslami şehir hastanelere ve çeşitli yardım kuruluşlarına sahipti ve yüzyılın sonlarına doğru Salerno'da tıp üzerine bir okul kurulması da Sarasen (İslam) dünyasının Batı üzerinde yarattığı etkinin sonucu olarak kendini gösterdi. Okulun varlığı Monte Cassino'nun Benedikt keşişlerini etkileyerek kendi dispanserlerini geliştirmelerine sebebiyet vermiş, bu da zaman içerisinde, geç 12. yüzyıl döneminde Montpeiller, Bologna, Padua ve Paris üniversitelerinde tıp okulları açılmasına neden olmuştu. Lakin bu dönemde Selçuklular ülkelerini bir sultanlıktan gerçek bir refah ülkesine çevirmiş ve bunu yapmalarına yönelik teşvik 10. yüzyılda çoktan bazı hastanelerin ve tıp okullarının kurulmuş olduğu Maveraünnehir ve İran'dan geliyor olsa da, bu hizmetlerin geniş çaplı olarak uygulanmaları özünde bir Selçuklu başarısıdır.

Birçok 19. yüzyıl aliminin ortaya koymuş olduğu Selçukluların Küçük Asya'ya kaos ve yıkımdan başka bir şey getirmediği görüşü gerçeklere dayanan bir

görüş değildir. Selçuklular neredeyse her yıl bir savaşa katılıyor olsalar da, savaş-
tıklarından çok daha fazla hastane ve yardım kuruluşlarının yapımını destekleye-
cek zamanı buluyorlardı. Onların elinde sosyal hizmetlerin büyük çoğunluğundan
üzücü bir biçimde yoksun olan bir bölge bunların en iyi biçimde sağlandığı bölge-
lerden biri haline geliyordu.

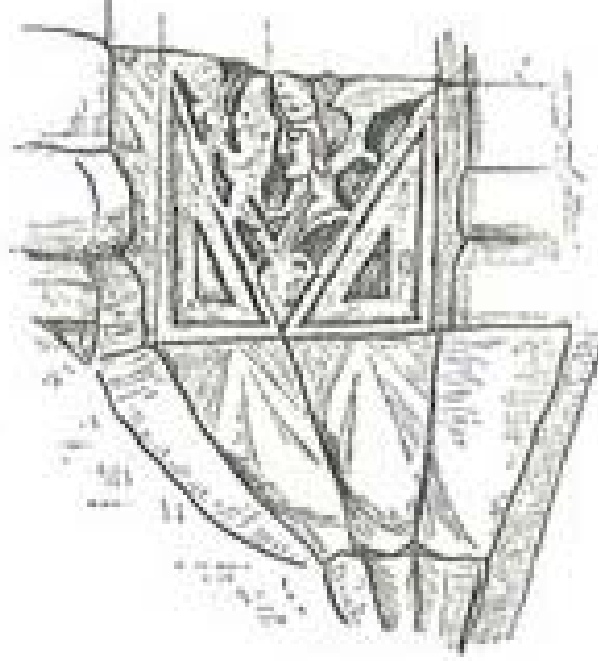
Bu dönüşüm ani bir biçimde, özel bağış ve vasiyetler yoluyla yapılıyor, bu
şekilde hükümdar ve ailesi diğer saray sakinlerine bir örnek teşkil ediyordu. I.
Keyhüsrev bir tıp okulu ve hastane açan ilk kişilerden biri idi ve bu şekilde Kay-
seri’de kız kardeşinin onuruna böyle bir girişimde bulunmuştu. Bu ikili kuruluştaki
binalar yan yana duruyorlardı; etrafı kapalı bir koridorla birbirlerine bağlanıyor ve
Şifaiye Medresesi adı ile biliniyorlardı. Hastanenin zimmetinde bulunan tıbbi
malzeme hem okulda hem de hastalar üzerinde öğrencilere gösteriliyordu ki bu
bugün hala dünyanın önde gelen doktor yetiştirilen hastanelerinde kullanılan yön-
tem budur.

Şifaiye Medresesi’nin kuruluşunu hızla birçok diğerleri izledi. Benzer bir
kuruluş, Sivas’taki Darul Çifte Merdresesi veya Daruşiffa, Osmanlı Devleti za-
manında türünün bir örneği olarak hizmet gördü. Personeli arasında iç hastalıklar
uzmanları, operatör doktorlar ve göz doktorları bulunmakta ve iyi tedarik edilmiş
kütüphanesinde bulunan tıbbi kitaplar da hem öğrencilerin hem de çalışanların
hizmetine sunulmuş idi. Bu Selçuklu hastanelerinden bazıları Türkiye’de 19. yüz-
yılda dahi hizmet vermeye devam etti. Bazıları ise daha erken bir zamanda tarihe
karıştı. Bir kaç I. Dünya Savaşı zamanına kadar dahi hizmet vermeye devam etti.
Selçukluların bu hastane komplekslerine inşa ettikleri muhteşem binaların içinde
olmasa dahi, Osmanlı Devleti yeni binalarda da orijinal yapılara sadık kaldılar.

Eski bir hastaneyi tamamen yenilemek gerektiğinde dahi, eski adını korumaya özen gösterdiler ve yeni yapıyı eskisinin kuruluş planına olabildiğince yakın tutmaya çalıştılar.

Selçukluların iyi içme suyuna olan düşkünlükleri ve tıp konusundaki ilgileri onları Anadolu'da bulunan birçok doğal kaynağın kıymetini bilmeye ve onlardan olabildiğince faydalanmaya yöneltmiştir. II. Kılıçarslan Havza suyuna yönelik ayrı bir inanca sahipti ve 1161'de bu bölgeye iki adet hamam inşa ettirdi. Belli bazı kaynaklar atların ve diğer hayvanların kullanımına ayrılmışken, Kırşehir, Ilgın, Yoncalı ve Hamidiye'deki hamamlar en popüler hamamlar arasında idi. Eldeki kayıtlarda iki yüzden fazla kaplıcadan bahsedilmektedir ve muhtemelen kullanımda olanların gerçek sayısı bunun çok daha üzerindedir. Bunlardan büyük çoğunluğunda ise ihtişamlı hamam binaları ve içme suyu kuyuları bulunmakta idi.

İnsanların ücretsiz tedavi edildikleri, yatak buldukları ve kalabildikleri hastane hizmetleri kurmak Selçukluların cömertliğinin tek göstergesi değildi; aynı zamanda, tıpkı hastanelerdeki gibi hizmetlerin ücretsiz olarak sunulduğu birçok yoksul evinin, yetimhanenin ve akıl hastanesinin kuruluşu için de para sağlanıyordu. Ancak Selçuklular daha da düşünceli davranıyorlar ve okul ile dini okullara duyulan ihtiyaçlar için gereken parayı da temin ediyorlar ve sonuç olarak ülkeleri eğitim kurumları yönünde sıra dışı bir biçimde iyi destekleniyor idi.

Figür Divriği'deki akıl hastanesindeki giriş üzerinde bir alçı içine oyulmuş baş figürü.

Kurucularından birinin portresi olmalıdır.

4.41. Gelirler (s.99)

Her ne kadar Selçuklular savaşların çoğunun geçtiği bölgelerde tarımın çöküşünü önleyemeseler de, yerel endüstriler kurmaya özen göstermişlerdir. Şap ve rafine edilmiş şeker üreten endüstriler kurmuşlar, zira sabit bir ekonominin eğer ülkelerinin varlığını sürdürmek istiyorlarsa kendileri için son derece önemli olduğunun farkına varmışlardı. Hükümlerinin başladığı ilk yıllarda gelir olarak öncelikli olarak vasallarından topladıkları vergilere sırtlarını dayamışlardır. Bu ödemeler kimi zaman para ile, kimi zaman da başka şekillerde yapılıyordu. Buna ek olarak gelirler savaşta kazanılan ganimetlerden geliyordu ki bu bazen oldukça hatırı sayılır meblalara denk gelebiliyordu. Örneğin Ermenistan'lı II. Leo'dan ele geçirilen ganimetin ağırlığının yaklaşık 55 tona denk geldiği söylenmektedir. Bu-

na ek olarak Kral ülkesini fetheden fatihlere yılda on beş bin eğitimli asker tedarik etmekle de sorumlu tutulmuştur.

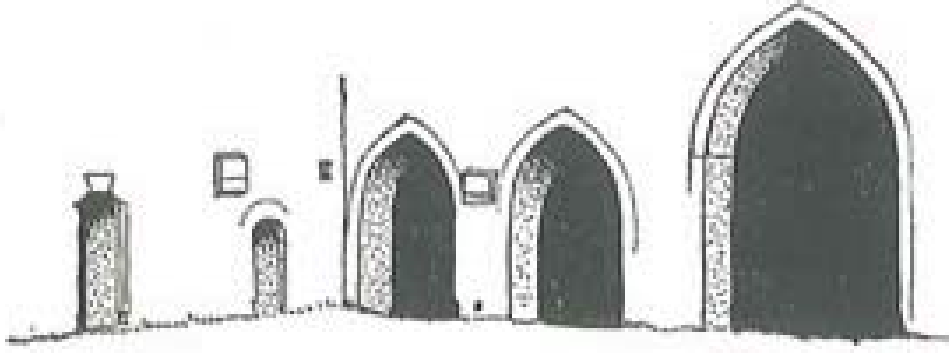
Her ne kadar savaşta kazanılan ganimetler Moğol akınları zamanına kadar hazineye oldukça iyi miktarlarda katkılar sağlamış olsalar da kısa bir süre sonra devletin artan harcamalarını karşılamaya yetmez oldular ve Selçuklular için yeni gelir kaynakları aramak gereği ortaya çıktı. Bu gelir kaynağını ise ticarete buldular. Hristiyan köle piyasasının son derece karlı olduğunu keşfettikleri zaman bu alanda boy göstermek için bütün güçlerini sarfettiler. Bu sektörde sermaye sahibi olabilmek için kimi zaman satın alma yoluna gittiler, kimi zaman da küçük çocukları ve savaş zamanında topraklarını istila etmiş oldukları köylüleri ele geçirip köle olarak sattılar. Özellikle Gürcüler oldukça iyi para getiriyorlardı, kolayca satılıyorlar ve oldukça kar sağlıyorlardı. Zamanla ortaya çıktı ki köle ticareti, oldukça karlı olmaya devam etse dahi, yeterli gelemiyordu ve bunun üzerine Anadolu üzerinden yapılan ticari mal taşımacılığının akışını artırma ve bunun için imkan sağlama gerekliliği ortaya çıkıyordu.

4.42. Kervansaraylar (s.100)

Selçuklu yönetimi bu yönde atılacak ilk adım olarak, oldukça antik tarihlere kadar giden bir geçmişe sahip olan ve Romalı ve Bizanslı tüccarlara nesiller boyu hizmet etmiş olan kervan yollarının onarılması emrini verdi. Bizanslılar bu yolları bozulmaya terk etmişlerdi; Selçuklular şimdi bunları yeniden kullanılacak hale getirmeye başlıyor, bunun için eski ve güvenli olmayan köprüleri güçlendiriyor ve muhteşem yeni taş köprüler inşa ediyorlardı. Ve böylece, bu antik ticaret yollarının tarihleri boyunca ilk defa, Selçuklular onlara bir dinlenme evleri ağı

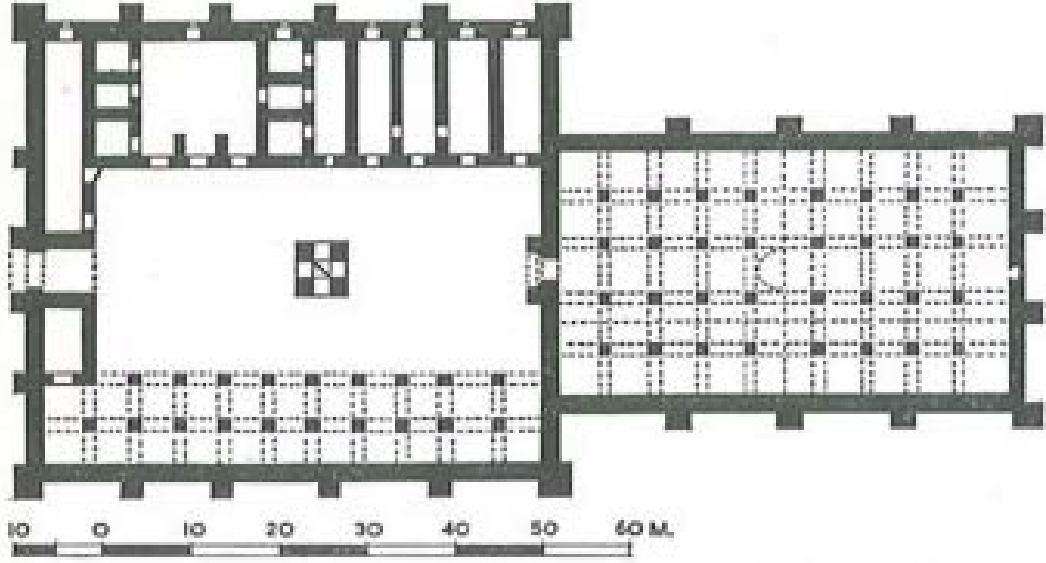
tedarik ediyor, bunların en göz alıcı olanlarına da Sultan Hanları veya Kervansaraylar deniyordu. Daha düşük kalitede olanları ise yalnızca Hanlar olarak biliniyordu. Bunların büyük çoğunluğu şahane yapıları ve hatta bazıları sarayvari sayılabılırdi. Bunlar ana ticaret yolları üzerinde uygun aralıklarla, kervanlara, bu kervanlardaki insanlara ve hayvanlara yolda geçen çetin bir günün yorgunluğunu geceleyin rahatlayarak atabilecekleri güvenli ve konforlu birer dinlenme alanı sağlamak üzere kuruluyorlardı. Bu kuruluşların aralarındaki mesafe temelde bir devenin hızıyla dokuz saatlik mesafede olacak şekilde hesaplanıyordu. Buna aynı zamanda bir günlük yolculuğun ederine eşit olan yaklaşık 30 km de denilebilir. Böylece bir kervan sabah erkenden yola çıktığında akşam çökerken kesin olarak bir hanın misafirperver çatısı altına ulaşabiliyordu.

Kervan yaklaştıkça, hanın savunma kuleleri ve oldukça ağır döşenmiş taş duvarları göz önünde şekillenmeye başladılar. Daha sonra da, yavaş yavaş karmaşık bir şekilde birbiriyle birleşen tasarımları ve petek şeklinde özenle yapılandırılmış menfezleri göze görünür hale gelirdi. İçeriye girildiğinde her türlü konforu bulmak mümkündü. Şehirlerde kurulan hanlarda giriş ve çıkış vergileri toplanırdı, ancak yol kenarındaki kervansaraylarda herhangi bir ücret talep edilmezdi. Kapıdan içeri girdiğinde bir yolcunun gözüne ilk olarak bir cami ve şadırvan çarpardı. Burada Tanrı'ya o gün lütfedilmiş olan koruma için adaklar adanabiliirdi; daha sonra büyük ve ağır yük çuvalları burada boşaltılabiliyor ve bu iş için hazırlanmış odalarda saklanabiliyordu. Bunun yanında yorulmuş aygırlar için de taştan yalakların yerleştirilmiş olduğu muhteşem ahırlar bulunuyordu.

Figür Tercan Han, geç 12. yüzyıl; sol tarafta yolcu bölümünün girişi, sağ tarafta ise ahırlar bulunmaktadır.

İnsanlar uyuyacakları yer olarak özel odaları ya da yatakhaneleri tercih edebiliyorlardı. Bir hamam, çeşitli kahve ve onarım dükkânları da aynı şekilde kalanların hizmetine sunuluyordu. Yemek servisi yapılırdı ve büyük işletmelerin belli başlı olanlarında; örneğin Konya-Aksaray yolu üzerindeki Sultan Hanı ve Kayseri-Malatya yolu üzerindeki Karatay Hanı'nda, misafirlerin zevki için birer müzik grubu dahi mevcut bulunduruluyordu. Müzik grubunun bulunmadığı yerlerde de misafirler birbirlerini yolculukları süresince gördükleri harikalardan, karşılaşmış oldukları tehlikelerden ve duydukları garip ve ilgi çekici şeylerden bahsederek eğlendirirlerdi. Şehirlerde, insanlar hanların büyük kemerli salonlarına akın eder ve burada zeki tüccarları, ilim irfan sahibi âlimleri ve kutsal hacıları dinlerlerdi. Bu insanların muhabbetleri o kadar yüksek kalitede idiler ki basit bir dinlenme evini bir 'fakirlerin üniversitesi'ne dönüştürebilirlerdi.

Figür Konya-Aksaray yolu üzerindeki Sultan Hanı'nın planı

Ticaretin gelişebilmesi için yollardaki güvenlik en önemli etmen idi. Bunu kesinleştirmek için, nispeten tehlikeli bölgelerde konumlanmış olan hanlarda bir garnizon ve bir de silah deposu bulunmakta idi. 13. yüzyılda Erzurum'a giden tehlikeli yolu kullanan kişiler, koşulan her aygır üzerinden toplanan özel bir vergi öderlerdi ve ödenen bu vergi yolun yapılandırılmasında kullanılırdı.

4.43. Ticaret (s.103)

Ticaretin büyük bölümü transit karakterli idi. İlk başlarda büyük bir bölümü, buradaki ticaretin Ermeni ve Rum halı tüccarlarının elinde bulunduğu Sivas, Konya ve Kayseri çevresinde toplanmıştı. Zira 12. yüzyılda Selçuklular yalnızca büyükbaş hayvan ve at ticaretini ele geçirmekle ilgileniyorlardı. Ancak yüz yıl kadar sonra İtalyanlar transit ticaretten oldukça yüksek miktarlarda kar elde edeceklerini keşfettiler ve İstanbul'daki Venedik podestası hiç vakit kaybetmeden I. Gıyaseddin Keyhüsrev'den kendi vatandaşları adına ticari imtiyazlar istedi. Sultan

ticaretin gelişmesi konusunda son derece ısrarcıydı ve hükümdarlığında Venediklileri görmeye bir itirazı olmadı. Onun bu görüşleri oğlu ve varisi I. İzzeddin Keykavus tarafından da paylaşılıyordu. İki sultan da o kadar kısa süre içerisinde kabul ettikleri ilk ve imtiyazları az çok geçici maiyette olan şartların sonucundan öyle memnun kaldılar ki, 1220’de, Podesta Jacopo Tiepolo I. Keykubat ile kapsamlı bir ticaret antlaşması daha imzalamaya muvaffak oldu. Bu antlaşmanın şartlarına göre Venedikliler değerli taşları, incileri, altın ve gümüş külçelerini ve aynı şekilde sikkeleri ve mısırı vergi ödemedi taşıyabilme hakkını kazandılar. Ancak diğer bütün mallar üzerinden % 2.5’luk bir vergi toplanmaya devam edecekti. Ortak güvenlik önlemleri üzerinde anlaşıldı ve denizde kaybolan malların telafisinin sağlanması konusunda anlaşmaya varıldı. Son olarak, kuralsızlık edenler için cezai işlemler belirlenmekle birlikte Venediklilerle, Pisalılar ya da Provensiya’lılar gibi diğer Latinler arasında çıkacak çatışmalarda yetkili merciin bir Venedik mahkemesi, ancak Selçuklular ya da Frenkleri içeren kavgalarda ayrıca cinayet ile hırsızlık vakalarında ise zanlının bir Selçuklu mahkemesine getirilmesi hususlarında anlaşıldı.

İstanbul’un Latinler tarafından fethi üzerine servet peşinde koşmak için Levant’a yönelen Batılı tüccarların sayısında bir artış yaşandı ve bunun sonucu olarak o zamana kadar Bizanslıların idaresinde bulunan ticaretin büyük bir bölümü Venediklilerin eline geçti. Bu dönemden itibaren trafiğin seviyesi ciddi bir biçimde yükseldi ve artık trafik yalnızca Venediklilerin mal taşıma trafiği olmaktan çıktı. Zira Selçuklular da kendilerine ait hatırı sayılı bir ithalat ve ihracat ticareti kurmuşlardı. Bu ticaretin büyük bir bölümü, hem alıcı hem de satıcı, hem de, Iraklı ve Suriyeli ve özellikle de Musullu tüccarlar mallarını Sivas’a getirip burada onları Selçuklu temsilcilerine devretmek gibi bir alışkanlık geliştirmiş oldukla-

rından aynı zamanda nakliye komisyoncusu rolünde bulunan Selçuklu tüccarlarının büyük çoğunluğunun yerleşmiş oldukları Sivas çevresinde merkezlenmişti. Daha sonra bu kişiler, oradan itibaren malların Karadeniz'in doğudaki veya kuzeydeki limanlarına deniz yolu ile taşınacak oldukları Sinop'a veya Trabzon'a gönderilecek olan bir kervanın düzenlenmesinden sorumlu olurlardı.

Trabzon ticareti özellikle önem arz etmekteydi ve bu önem hiç de azımsanacak boyutta değildi. Zira vasal şehri olan Suğdak (Cherson)'la kurmuş olduğu düzenli bağlantıları bulunmakta idi. Sivas'ta kıyıya taşınan bütün mallardan bir vergi toplanırdı. Her ne kadar Trabzon'un Rum imparatoru imparatorluğundan geçen

Her malın karından bir pay alıyor olsa da, Sinop limanını kontrol edenler de, Güney Rusya'nın Kıpçakları ile ve bir Kırım limanı olan Suğdak'ı kullanan Rus ve Tatar tüccarlarla oldukça canlı bir ticaret yürütmekte olanlar da Selçuklulardı. Suğdak, Rusya'ya giden ya da Rusya'dan gelen, 'beyaz kürk ya da gri kürklerle birlikte başka kaliteli ve pahalı kürkleri, bununla birlikte pamuktan giysi, kobalt, ipek veya baharat' taşıyan bütün Türk tüccarları için bir buluşma noktası olma özelliği taşıyordu.

Bazen bir Iraklı ya da Suriyeli tüccar mallarını bir nakliyatçıya emanet etmek yerine gidecekleri son noktaya kadar onlara kendileri eşlik etmeyi seçerlerdi. Böyle durumlarda tüccar önce Sinop'a doğru yol alır, buradan ipek ve pamuk bal-yaları, sevkiyatını yaptığı baharatları ile birlikte Sudak'a gitmek üzere denize açılırdı. Bir tüccarın kendi gemisini kendisi kiralaması ve mallarıyla birlikte seyahat etmesi onu Sinop'a bir gemi dolusu kürk ve köle ile birlikte geri dönme yükümlülüğünden kurtarmıyordu. Zira Sultan bu mallara kendisi için en çok önem arz

eden mallar gözüyle bakıyordu. Gerçekten de, I. Keykubat'ın 1222'de Suğdak'a düzenlemiş olduğu cüretkâr saldırı bu tarz sevkiyat ya da seferlerden birine gelen bir zarar sebebiyle kışkırtılmış olabilir.

Her ne kadar Sinop Selçuklu ticareti için son derece önemli bir liman haline gelmiş olsa da; 13. yüzyılda, biraz da şaşırtıcı bir biçimde, ülkenin içlerinde bir şehir olan Sivas'ın önemi, ancak Levanten bölgesinin büyük ticari şehirleri ile kıyaslanabilecek seviyedeydi. 14. yüzyıla gelindiğinde dahi bu şehrin önemi hala o kadar büyüktü ki; Floransalı diplomat Baldone bu şehri, kendisinin İtalyan tüccarların kullanımı için derlemiş olduğu ticari bir rehber olan ve Sivas'ta, Ayas Limanı'nda, Kıbrıs'ta ve Akka'da kullanımda olan ağırlık ve ölçülerin karşılaştırmalı bir tablosu niteliğindeki *La Practica Della Mercature*'sine eklemeye değer bulmuştur. Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti'ni işgali de bu ticareti yavaşlatmamıştı. Bu yıllarda ticaret hala o kadar verimli idi ki, 1276 yılında, Cenovalılar Sinop'ta bir konsolosluk açmaya ve Moğollarla diplomatik yakınlık kurmaya karar verdiler.

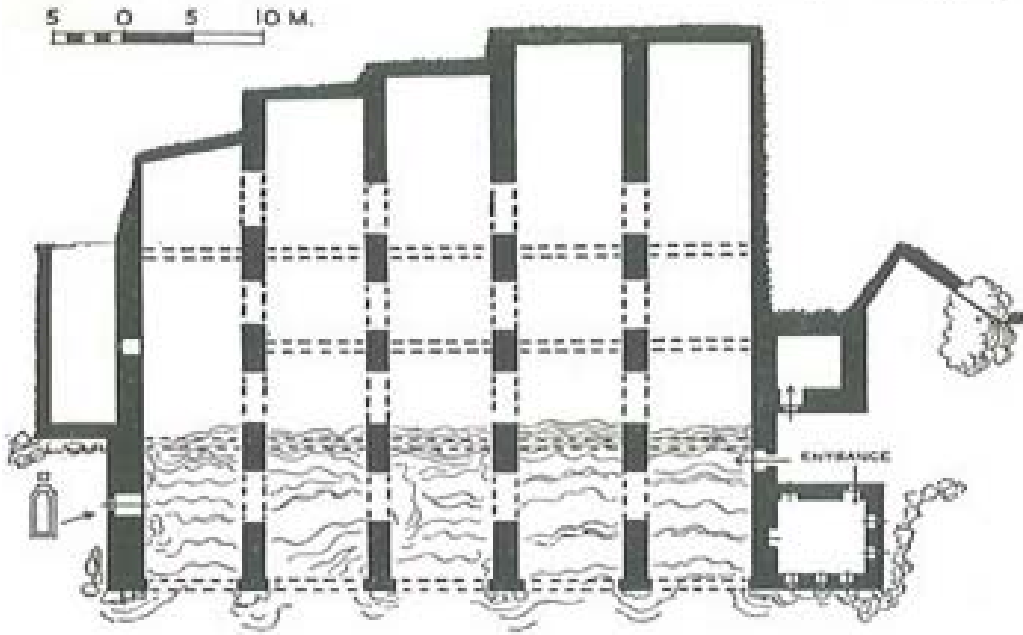
13. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Selçuklular kısmi olarak bir ihracat ulusu haline gelmişlerdi. Ancak, ithalatlarının seviyesi hala sınırları dışına yolladıkları ürünlerin seviyesini çok ciddi miktarlarda aşıyordu. Bu ithalatların bir listesi Selçukluların nail oldukları yaşam standardına bir miktar ışık tutmaktadır. Mısır'dan en çok talep edilen malların başında baharat, şeker, silah ve pamuk geliyor; bunun yanında Hama ve Halep'ten ise, çok düşük kaliteli bir miktarının Küçük Ermenistan'dan gelmesinin yanında, pamuğun en kalitelisi temin ediliyordu. Bağdat'tan, çoğunlukla Sultan ve devlet adamları tarafından giyilen türbanlarda kullanılan, çok yüksek kaliteli ve hafif yün ve aynı zamanda giydikleri cüppeler için ayrı-

lan narin ipeğin bir kısmı sağlanırdı. Bu mallara misk, aloe ve akamber sevkiyatları eşlik ederdi. Daha da yüksek değerdeki ve muhteşem kalitedeki ipekler Çin'den getirtilirdi ve ev yapımı halıların tedarigi de İran'dan, özellikle Şiraz'dan ve aynı zamanda Maveraünnehir'den sağlanırdı. Sultan ve saray sakinlerinin çok hoşlarına giden değerli taşların büyük bir çoğunluğu Orta Asya'dan sağlanırken, Gürcistan'dan safkan atların sağlanması konusunda yararlanılıyordu. Rusya sınırsız çeşitte kürk üretiyor ve sultanlık boyunca bütün köle pazarları sürekli olarak Türklerin kişisel hizmetkâr anlamında bütün diğerlerinden daha fazla para ödedikleri Kafkasyalı erkek ve kadınlarla dolu oluyordu.

4.44. Nakliyat (s.106)

Selçuklular Antalya'nın hükümdarları olduklarında dahi nakliyat kavramı Kıbrıs ticaretini elinde tutan Provensiya'luların ve Mısır ticaretini ele geçiren Cenovalıların kontrolünde idi. Antalya'nın 1207'de ele geçirilişi Selçuklular için son derece önemli bir başarıydı. Kısa bir süre içerisinde bu limanın vergilerinden hazinelerine o kadar yüksek miktarlarda para aktı ki Sultan aynı kıyı bölgesi üzerinde bir başka çıkış noktasını daha ele geçirmeye karar verdi. Ancak, bunu başarmak 1220 yılında, liman tesisleri Antalya'ninkilerden bile daha iyi olan Candelere, ya da söylendiği şekilde Scandalore'un ele geçirilmesi suretiyle kardeşi Keykubat'a nasip oldu. Ona kendisi adına Alaiye (Alanya) ismini veren Sultan bu limanı orada mevcut olan tesislere bir mühimmat deposu ve gizli bir rıhtım ekleyerek bir donanma üssüne çevirmeye başladı. Bu değişiklikler Alaiye'nin bir ticaret merkezi olma rolünü etkilemedi⁵⁹; hatta onun bu rolünü artırmasına yardımcı dahi oldu. Ticaretinin yükselen akışı bu şehre Müslümanlardan, Yahudilerden ve Rumlardan meydana gelen bir nüfusu çekti. Bu topluluklardan her biri şehirde

kendilerine ayrı birer köşe kurdular ve onlara hızla kendilerini daha da farklı bir köşeye yerleştirmeye girişen bir Latin tüccarları akımı eklendi. Bu Latin tüccarlar burada Challon, Narbonne ve Perpignan'dan getirdikleri kıyafetlerin, ayrıca Lombardiya'da üretilen ipeklerin ve Kıbrıs'tan getirtilen altından nakış ipi ve kaliteli kamelotların ticaretine başladılar. Avrupalı topluluğun büyük bölümü Floransalılardan meydana geliyordu. Ancak uluslarına bakılmaksızın bütün hepsi ellerinden geçen her maldan Selçuklulara yüzde ikilik bir vergiyi ödemek zorundalardı. Bu miktarı rahat bir şekilde karşılayabiliyorlardı zira Akdeniz ticaret yolu o kadar güvenli hale gelmişti ki denizde taşıma sırasında uğradıkları kayıp yok denebilecek kadar azdı.

Figür Alaiye'deki tersane, 1228

4.45. Korsanlık (s.107)

Akdeniz'in aksine, Karadeniz'in suları korsanlarla dolup taşıyordu. 13. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Sinop'a giden deniz yolu tehlikelerle doluy-

du. Liman Pervane Muineddin'in oğullarının miras yolu ile geçen tumarları haline gelmişti ve bu devlet adamının vahşi akrabaları buraları ticari denizcilik üzerine düzenledikleri yağmacı akınlar için bir üs olarak kullandılar. 1279 yılında iki Cenovalı geminin mürettebatı tarafından ele geçirilen ve korsanlık aktiviteleri sebebiyle cezalandırılmak üzere İtalya'ya taşınan kişi Pervane'nin yeğeninden başkası değildi. Kendisi orada serbest bırakılması için gereken yüksek miktardaki fidyesinin ödenmesine kadar tutsak olarak kaldı. 1313 yılında, ya Pervane'nin soyundan gelen ya da Sultan II. Mesud'un oğullarından biri dahi olabilecek olan, Sinop ve Kastamonu hükümdarı bulunan Gazi Çelebi adı ile tanınan bir kişi, Sinop'ta demir atmış olan birkaç Cenovalı gemiyi aralarına dalıp gövdelerini delmek suretiyle batırmıştır.

4.46. Pazarlar (s.108)

İyi organize edilmiş pazarlar da Selçukluların ticareti geliştirmeye teşvik etme vizyonu ile sundukları refahlardan bir başkası idi. Bu pazarlardan her büyük şehirde bulunabiliyordu, ayrıca her birinde aynı türden zanaatler pazarın birbirinden ayrı bölümlerinde bir arada gruplanmışlardı. Erzincan gibi ikincil öneme sahip şehirlerde bile o denli büyük ve görkemli pazarlar bulunmaktaydı ki bunlar İbn-i Batuta gibi yılanmış bir gezginin dahi hayranlığını uyandırmışlardı. Hem Sultan'ın hem de sarayla ve ticaretle ilgisi olan diğer kişilerin, şöhretlerini hala yansıtmakta olan muazzam yapıları inşa ettirmeyi ve bunları bağışlamayı, aynı zamanda da lüks zevklerini tatmin etmeye yetecek kadar zengin olabilmiş olmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Toplumun bazı bölümlerinde öyle büyük bir bolluk mevcuttu ki II. Keyhüsrev tek bir yakuta yüz seksen bin dirhem öderken hiç tereddüt etmemiştir. Ayrıca 1224 yılında Cenovalı tüccar Simon Lercani Alaiye'den

Sivas'a yolculuk ederken yanına altı yüz dirhem gibi bir miktarı almayı da gerekli görmüştür.

4.47. Vergilendirme (s.108)

Nüfusun büyük çoğunluğu vergiye tabi tutulmuştu. Şehir sakinleri vergilerini sivil yöneticilere öderlerdi, askeri tımar sahipleri kendi üst rütbelilerine, Vakıf'a ait arazilerde veya dini otoriteye ait yerlerde yaşayanlar ise vergilerini içinde buldukları oluşumun temsilcilerine öderlerdi. Son olarak da özel mülk sahipleri kendi ödemelerini hazineye gönderirlerdi. Vergiler aynı zamanda sürülerden ve tahıl hasatlarından, ayrıca evli olmayan erkeklerden toplanırdı. Ancak bütün din ve mezheplere ait dini kuruluşlar vergiden muaftı.

4.48. Köylü Sınıfı (s.108)

Ancak maalesef, zenginlik hiçbir şekilde evrensel değildi. En büyük yoksulluk, köylülerin büyük çoğunluğunun hayatlarını son derece kötü şartlarda geçirdikleri dış kesimlerde görülüyordu. Bu durum onların hiçbir yanlışımdan dolayı kaynaklanmıyordu; çiftçilik ve hayvancılıklarının etkinliğine dair yeterli kanıt, Konya'yı çevreleyen ve çorak Anadolu ovalarında uzaklara kadar uzanan bostanlarda bulunabilir. Büyük çoğunluğunun yaşamış olduğu ciddi muhtaciyetin sebebi ekinlerinin ve sulama kanallarının neredeyse her yıl büyük emeklerle işledikleri topraklarından geçen ordular tarafından yok ediliyor olmasıydı. Bizanslılar dahi savaş alanlarının çevresinde bir seviyeye kadar pastoral aktiviteler sürdürülebiliyorsa da içinden orduların geçtiği bölgelerde toprağı işlemenin ve iyi ekinler yetiştirmenin imkânsız olduğunu keşfetmişlerdi. İşin gerçeğı Küçük Asya'da bölgenin Selçuklular tarafından işgalinden birkaç yıl öncesinde tarımla uğraşanların yaşam standardında keskin bir biçimde düşüş gözlenmekteydi.

13. yüzyılda yoksulluğa saplanmış Anadolu köylüleri Moğol istilalarıyla yüz yüze gelerek Küçük Asya'ya kaçan sayısız dilenci vaizler için kolay bir av teşkil ettiler. Horasanlı Dervişler İsmaili imanını yayarak geldiler; onları ta Ardebil, Bağdat ve Suriye kadar uzak yerlerden gelen dilenci hacılar, mevcut huzursuzluğu daha da alevlendirerek izlediler. Orta Asya'dan gelen dini figürler de köylüleri topraklarını bırakıp batıya doğru daha güvenli bölgelerde daha kolay bir yaşam arayışına teşvik ederek kargaşayı kızıştırdılar. 1239/40 yılında Urfa'dan gelen Baba İshak denen - bazılarınca Baba İlyas- Horasan kökenli bir derviş Amasya'ya yukarıdan bakan bir mağaraya yerleşti ve kendisini bir mesih olarak tanıttı. Bu sahte inancı kendisine, kendisinden cesaret alarak Malatya halkını isyana ve batıya doğru yürüyüşe geçmeye çağıran büyük bir Türkmen takipçi grubu kazandırdı. İsyân hızla, Sivas'ı, Tokat ve Aksaray'ı da içine alarak büyüdü ve II. Keyhüsrev için isyancılarla mücadele etmek üzere üzerlerine birlikler göndermek şart oldu. Fakat düzenin yeniden sağlanması ve bu derviş liderin ele geçirilmesi ancak Erzurum kadar uzak topraklardan destek kuvvetleri getirildiğinde gerçekleştirilebildi. Baba İshak ve kurmayları çok sert cezalandırıldılar; kendileri 1241'de yakılarak ve asılarak ölüme mahkûm edilirlerken destekçilerinin mallarına el konuldu. Taraftarları, varlıklarının askerler ve Sultan'ın belirttiği yardım kuruluşlarınca bölüşülmesini sessizce izlemek durumunda kaldılar.

4.49. Madeni Para (s.110)

Konya dirhemi resmi para birimi olarak hizmet vermekteydi. Genellikle o sırada hüküm süren sultanın adı üzerine basılı olurdu. Ancak taht üzerinde hak iddia eden bazı kişiler kendi adlarını taşıyan paralar bastırmaktan da geri durmaz-

lardı. Günümüzde Transkafkasya kadar uzak bir bölgeye uzanan topraklardan toplu halde çıkarılmakta olan Selçuklu sikkeleri, bunların ne kadar geniş bir alanda kullanıldığını anlatmak için yeterlidir. En eski sikkeler Nişabur ve Merv’de Abbasi prototiplerinden alınan tasarımlarla Selçuk’un torunları tarafından bastırılmıştır. Daha sonra Büyük Selçuklular bu tasarımlara süsleyici bir dokunuş da eklemişler ve bunu yaparken de genelde arabesk motifleri tercih etmişlerdi. Lakin Anadolu Selçuklu Devleti’nin hükümdarları daha da cüretkâr davrandılar. Her ne kadar çoğunluk kendilerine hat sanatının kullanımıyla sınırlamayı tercih etseler de, birden çok sultan bazı temsili şekiller kullanmışlardır. Örneğin; Rükneddin Süleyman Şah, muhtemelen Harezmi, Sasani ve hatta Bizanslı örneklerden etkilenerek paralarının üzerine omzuna doğru bir kılıç tutan bir atlı figürü ile birlikte ve haleli başının her iki yanına da birer yıldız yerleştirilmiş şekilde kendi yüzünü bastırmıştır.

II. Keyhüsrev’in paralarının üzerine bir aslan figürü ile birlikte Güneş’in temsillerini yerleştirmeyi seçtiğinde; muhtemelen yalnızca karısını onore etmenin yanında başka sebepleri de vardı. Bu şekillerden ikisi de antik hükümlerlik sembolleridir. Firdevsi; Şahname için yazmış olduğu ön sözde savaşa girmek üzere olan bir kralı “yüzü Güneş’in yüzü olan bir aslan” a benzetmiştir. Hilal şekli de özellikle II. Keyhüsrev’inkiler olmak üzere birçok Selçuklu sikkesinin üzerinde kendini göstermektedir. Bu sikkelerin büyük bir çoğunluğu Konya, Sivas ve Erzurum’da basılmış; ancak küçük beylerin Ankara, Bayburt ya da Erzurum gibi şehirlerde para bastırdıkları kısa dönemler de vuku bulmuştur. Bu sikkelerin kaliteleri çokça farklılıklar gösterir; en iyi bakır sikkeler genellikle Rükneddin Süleyman Şah’ın dönemine aitken, en iyi gümüş sikkeler II. Kılıçarslan’ın dönemine aittir. Alâeddin I. Keykubat ilk olarak altın sikke bastıran sultandır; ancak o dö-

nemde Bağdat halifesi, Fatımiler, Halep Beyleri tarafından bastırılan para birimleri ve aynı şekilde İtalyan Florini de sultanlık çapında yasal olarak kabul ediliyordu.

4.50. Nüfus (s.111)

12. ve 13. yüzyıllarda Küçük Asya'daki Selçuklu nüfusunun büyüklüğü hakkında herhangi bir şekilde kesin bir açıklama yapmak oldukça zor, hatta neredeyse imkânsızdır. Zira burada yapılan gelmiş geçmiş yegâne nüfus sayımı, onları genel bir vergilendirme sistemini yürürlüğe koyabilecek hale getirmek üzere Moğollar tarafından düzenlenmiştir ve o dönemde artık imparatorluk çapında şartlar son derece değişmiş olduğundan bu figür bu sultanlığın en parlak durumundaki nüfusunun büyüklüğü konusunda çok az fikir vermektedir. İran'da Melik Şah tahta geçtiğinde 400.000 kişilik bir orduya sahipti. Ancak o bunu 70.000 kişilik bir kuvvete dönüştürerek küçülttü. Anadolu Selçuklu Sultanları da aynı şekilde oldukça büyük ordular toplayabilecek durumdaydılar; ancak yine de orduya yazılmış olan Oğuz, Türkmen ya da diğer paralı asker birimleri arasında bir oran tutturmak o zamanda hala mümkün olamamıştı. Aynı şekilde Sultan'ın ilk olarak ne zaman vergi olarak eğitilmiş asker topladığının kesin tarihini tespit etmek de mümkün değildir. 13. yüzyıla gelindiğinde Konya, Sivas ve Kayseri gibi şehirlere 100'er bin kişilik nüfuslar atfedilmekteydi. Ancak yine bu veriler de hiçbir şekilde gerçekçi değildir zira ne Selçuklu fetihleri döneminde eski evlerini terk etmeyi reddeden Rumların ve Ermenilerin sayısını, ne de bolluk buralara geri geldiği zaman bu şehirlerde iş bulmuş olan Yahudilerin ve Müslümanların sayısını buradan tespit etmek mümkündür. Esnaf ve zanaatkâr loncaları birçok farklı milletten ve itikatten adamları barın-

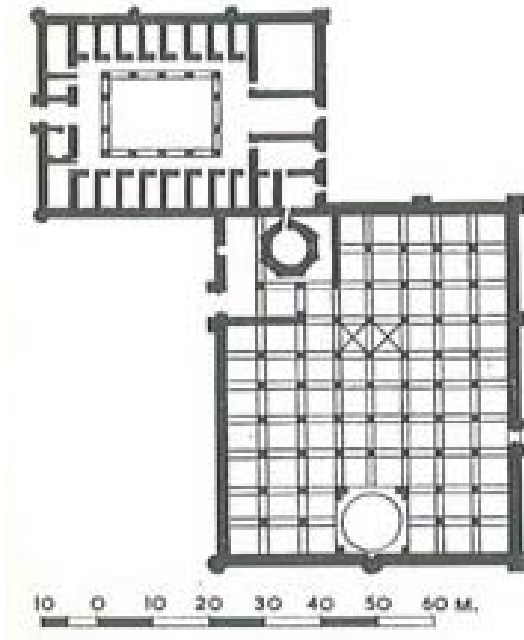
dırmaktaydılar, ancak bunların hepsi İslam dinini kabul etmek durumundaydılar. İlk bakışta Selçukluların bir çoğunluk teşkil etmeleri pek de mümkün görünmüyor; onların göçebe yaşayanları kontrol etme konusunda çektikleri güçlükler de bu varsayımı kuvvetlendirmektedir. Ayrıca yine bu sebepten dolayı biz de onların sayılarının büyüklüğünden çok memuriyet ve yönetsel kademeleri doldurup olayların üzerinde bu kanallar aracılığıyla otoritelerini sağladıklarını göz önünde bulundurmalıyız.

4.51. İnanç (s.111)

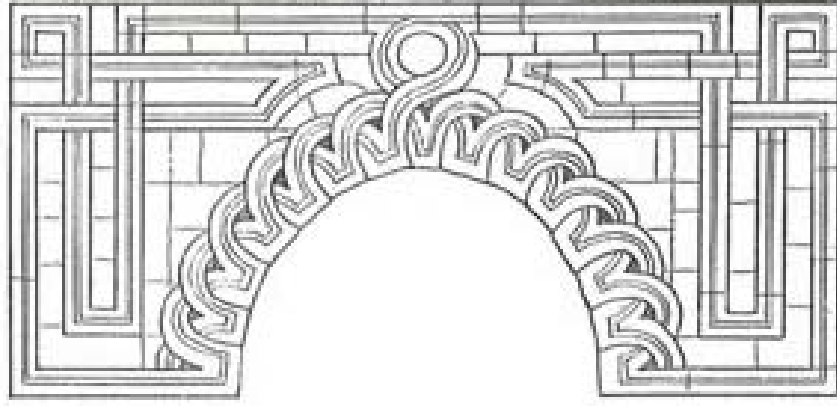
Selçuklu otoriteleri insanların materyal ve fiziksel anlamda refaha sahip olmalarıyla ilgili olsalar da, onların ruhsal anlamda da iyi durumda olmalarının önemi ne karşı da kör değildiler. Selçukluların İslamı ilk başta kucaklarken duymuş oldukları heves, her başarılı neslin yasal Halife'yi ve doğru itikadı koruma şeklindeki gönüllü yaptıkları görevlerini yerine getirirken göstermiş oldukları gayret ile yüzyıllar boyunca sürdürülmüştür. Bu bakış açısı Selçukluların olağanüstü camileri ve büyük dini okulları son derece önemli bir görev anlayışıyla yapmalarını sağladı. Alçakgönüllülük Sultanların dahi erişmek için çaba gösterdikleri bir erdemdi. Sivas'ta bulunan I. Keyhüsrev'in anıtmezarının dış kapısında asılı olan ibare bu tutumu dışa vurur niteliktedir. 'Buranın altında,' diye başlar bu ibare, 'kudretlerinin zirvesinden okları ile birlikte Ülker'e ulaşan ve mızraklarının uçlarıyla Gök Kubbe'yi sıyırıp geçen birçok hükümdar bulunmaktadır. Görün işte, tıpkı Ulu Ayı'nın kızlarıyla olduğu gibi, ölümün eli nasıl da mızraklarını ezdi ve oklarını kırdı.'

Konya'da Dervişlere özgü olan Mevlevi Tarikatı'nın merkezinin kurulması Moğollar tarafından kışkırtılan agnostisizmin karşısında dini bakış açısına yö-

nelik derin adanmışlığın sağlanmasına yardımcı oldu. Ayrıca o dönem yazılan büyük mistik eserlerde İran ya da Arabistan'ın edebi dillerine tercihen yerli Türk dilinin kullanılması, Hristiyanlara ve Musevilere karşı herhangi bir fanatik taşkınlığa neden olmadan Müslüman inancına bağlılığı güçlendirmeye yardımcı olmuştur. Musevi doktorlar, aynı şekilde Rum ve Ermeni alimler de, İslam şairleri ve bilgelerinin bulunduğu sarayda hoş karşılanmaya devam ettiler. Selahaddin'in centilmen ruhu ve II. Frederick Hohenstaufen'in entelektüel merakıyla ilgili bir şeyler Selçuklu hükümdarlarının dünyaya bakışını da asilleştirmişti. Hayal gücünden yoksun bir mizaca ve bağınaz görüşlere sahip olmalarına rağmen, görsel güzelliklerden ve fikirsel farklılıklardan etkilenirlerdi. Yeni formlar ve fikirlerden etkilenmeye oldukça hazırdılar ve bu yeni fikirlerin kendi inançlarının temel ilkeleriyle çatışıp çatışmadığını düşünmek için duraksamaya gerek duymadan yabancı usulleri bir süreliğine ele almak ve oyuncak etmek yönünde bir eğilimleri vardı.

Figür Mahperi Hunad Kuruluğu'nu oluşturan, bütün izleri bugün kaybolmuş olan bir hamam ile birlikte caminin, anıtmezarın ve medresenin planı, Kayseri, 1237/38

Figür Alaeddin Cami'nin dış duvarından alınan mermer boyunduruk, Konya, 1219/20.

Yabancı fikirlerin sızması, Selçukluların iktidara yükseldiği zamanda sahip olduklarını koruyabilmek için İslam'ı benimseyen, ancak yine de belli Hristiyan adetlerine tutunmaya devam eden, bunu büyük bir şevkle yaparak da eninde sonunda bunların Selçuklu adetlerinin bünyesine katılmasını sağlayan Rum ve Ermeniler tarafından meydana getirilmiş olabilir. Sultanlığın doğusunda bulunan Küçük Ermenistan'daki Hristiyan krallığı, batı hudutlarındaki Rumlar ve Haçlılar, ayrıca hükümdarlıkları içerisinde yaşayan sayısız Hristiyanlarla birlikte düşünülünce, asıl, Selçukluların herhangi bir Hristiyan etkisinin izini taşıyamamasının şaşırtıcı olacağını söylemek yerinde olur.

Bazı dönemlerde Hristiyan unsuru özellikle öne çıkmaktadır; 13. yüzyılın son yarısında Patrik Anthemius'un, II. Keykavus'un gizlice Hristiyan olduğuna ve İsmaili ile Bektaşî cemaatlerinin üyeleri arasında da başka din değiştirenlerin bulunabileceğini düşünmeye ikna olmak için oldukça haklı sebepleri mevcuttu. Halep'te inancı ile takdir edilen bir adam olan Nureddin Zengi sık sık Küçük Asya'daki Selçukluların inançlarının doğruluğu konusundaki endişelerini dile getirmiş ve diğer Müslüman ilahiyatçılar da onun bu şüphelerini paylaşmışlardır. Hı-

ristiyanlara oldukça düşkünlük gösterme suçlaması daha sonraki sultanlara yönelik olarak da kademe kademe artarak tekrarlanmıştır. Bir hadisede Baş Kadı Gıyaseddin Keyhüsrev'i yüzüne karşı özgür düşünmek ve Bizans yaşam tarzına yönelik abartılı bir hayranlık gösterme günahları ile suçlama cesaretini dahi göstermiştir. Öfkesinin kontrolü altında iken, hakarete uğramış olan Sultan ona vurmuş ve bu devlet görevlisini yanlışlıkla öldürmüştür. Kadının ölümünü bir kuraklık takip ettiğinde ve insanlar bunu Tanrı'nın öfkesinin bir işareti olarak yorumlamaya başladıklarında ise Sultan kendisini kaybetmiş olmaktan pişmanlık duymuş, ancak yine de bu durumla ilgili halkın önünde tövbe etmeye yanaşmamıştır. Ancak Konya halkı bazı durumlarda önceden de olduğu gibi çeşitlilik gösterse de, hayat görüşleri sonuna kadar özünde ve temelinde Türk, hayata karşı tutum ve tepkileri ise tutkulu bir biçimde İslami olmuş; bu yönden de böyle durumlar her zaman halkın ruhu ile son derece uyumlu olmuştur.

BÖLÜM 5

KİTABIN İNCELEMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yazarın 1961 yılında Londra’da basılan “Küçük Asya Selçukluları” adlı eser 280 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta 80 fotoğraf, 56 resim ve plan, 2 harita, iki ayrı appendix, Anadolu Selçuklu Devleti’ne ait yapıların kronolojik bir listesi ve bibliyografyadan oluşmaktadır.

Aslen Rus asıllı olan yazar, Rus İmparatorluğu içindeki Türk topluluklarının tarih ve kültürü ile de ilgilenmiştir. İngiliz eşi David Talbot Rice’ın Türkiye’deki görevi nedeniyle Türkiye’ye gelmiş ve Türkçe de öğrenerek Türk tarihi hakkında oldukça sağlam bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Yazar Fransa’da yaşadığı dönemde, birçok farklı iş tecrübesinden sonra Columbia Üniversitesi’nde Prof. Hays’in asistanlığını yapmıştır. Sanat tarihçisi olan eşi kendi alanında çalışırken Bayan Rice’da Selçuklu tarihi ve sanatına ilgi duyarak sistematik araştırmalar yapmıştır. Anadolu Selçuklu Türklerinin tarihi, günlük yaşantısı, dini faaliyetleri, edebiyat ve sanat hayatlarını ayrı ayrı incelemiştir. Yazar özellikle sanat tarihi üzerinde ayrıca durmuştur.

Bayan Rice Anadolu Selçuklu sanatını Oğuz, Hazar, Kıpçak ve Harezm Türkleri ve Moğol, Bizans, Ermeni, Gürcü, Frenk ve İtalyan topluluklarının birbirleriyle temasları sırasında ortaya çıkan kültür alışverişi sonucu ortaya çıktığını savunmuştur. Selçukluların kendi göçebe geleneklerini devam ettirmekle birlikte İslam dininin tesirine ilave olarak Horasan, İran ve Rum kültürlerini karıştırarak homojen bir kültür oluşturmuşlardır. Yazar eserinde Orta Çağ’da nispeten geri

durumda olan Avrupa'nın İç Asya ve Orta Doğu kültürlerinden, özellikle Anadolu Selçukluları aracılığı ile etkilendiğini iddia etmiştir.

Kitabın ağırlıklı bir bölümü Anadolu Selçuklu Devleti sanatına ayrılmıştır. Anadolu Selçuklu binalarının tasnifini yapmış, önemli mimarlar ile sanat ustalarının isimlerini vermiştir.

Yazar, eserinde bazı çok önemli hususlarda yerli tarihçilerle ciddi şekilde ters düşmektedir. Tezin bu bölümünde, Türk tarihçilerin yazdıkları ile karşılaştırılarak yazarın kitabındaki bu hususlar incelenecektir.

Yazar kitabın 25. sayfasında kullanmış olduğu *“10. yüzyıl İranlı coğrafyacı Kaşgarlı Mahmud'a göre, 7. yüzyılda, daha sonradan Afganistan sınırında yaşayan göçebe Türklerin bunlardan kollara ayrılmış oldukları 24 Oğuz boyundan biri vardı.”*¹⁶⁸ İfadesinde, Türk tarihçilerce çok iyi bilinen bir hususta, bilinenin aksi bir bilgi vermiştir. Ahmet Caferoğlu, Türk Dünyası El Kitabı 3. cildinde yer alan “Karahanlılar Devri Türk Edebiyatı” adlı makalesinde Kaşgarlı Mahmud'un Türk olduğuna dair iddialı bir cümle kullanmaktadır. *“Divan-ı Lügat'it Türk adından da anlaşılacağı üzere, Türk lügatlarının bir nevi divanı olup, Karahanlı devri Türk ağızlarının oldukça zengin bir sözlüğü değerindedir. Yazarı, nesepe yüksek bir Türk ailesi mensubu olup, çeşitli Türk boyları arasında topladığı dil malzemesini tevsik etmek üzere, ayrıca türlü halk edebiyatı nevilerini de tanık olarak ileri sürmeyi ihmal etmemiştir. Bilhassa, milliyetçi bir Türk mütefekkeri olması hasebiyle, tekmil Türk illerini ve bozkırlarını dolaşarak Türk, Türkmen, Oğuz, Çigil, Yağma ve Kırgız boylarının dil ve kıyafetlerini, yani edebiyatlarını, bütün incelikleriyle topladığını, ısrarla söylemeyi lüzumlu*

¹⁶⁸ Rice; a.g.e., 1961, s. 25.

görmüştür.¹⁶⁹ Aynı şekilde, Laszlo Rasonyi Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler adlı eserinde “*Divan-ı Lügat’it Türk’ün Türk müellifi Kaşgarlı Mahmud da bu muhitte yetişmiştir.*”¹⁷⁰ diyerek Karahanlı Devleti’ne dikkat çekmektedir. M. Çağatay Uluçay İlk Müslüman Türk Devletleri adlı eserinde Divan-ı Lügat’it Türk’ün yazarı için “*Bu eseri yazan Kaşgarlı Prens Mahmud, Doğu Karahanlı hanedanındandır.*”¹⁷¹ diyerek Kaşgarlı Mahmud’un soyu konusunda da bilgi vermektedir. Bu kaynaklardan da görülebileceği üzere Kaşgarlı Mahmud bir Türktür.

Yazar, kitabın 27. sayfasında “*Selçuk’un dört oğlu ve varisleri; Mikail, Yunus, Musa ve İsrail Semerkand ve Buhara’daki konumlarını sağlamlaştırmışlardır.*”¹⁷² diyerek Selçuk’un oğullarının adlarını bu şekilde sıralamıştır. Ancak Türk tarihçilerinin eserlerinde Yunus ismi geçmemekte, burada kastedilen ismin ise Yusuf olduğu düşünülmektedir. İbrahim Kafesoğlu, Türkiyat Mecmuası XIII. sayıda bulunan Selçuk’un Oğulları ve Torunları makalesinde bu konuya oldukça detaylı bir şekilde değinmiştir. “*Selçuklular hakkında doğrudan doğruya Selçuklu ailesinden neş’et ettiği için en mühim kaynağımız Melik-name’nin bize intikal eden kısımlarında Selçuk’un dört oğlu bulunduğu tasrih edilmekte, fakat üçünün adı verilmektedir: Mikail, Musa, Arslan. Melik-name’den naklen*

¹⁶⁹ Ahmet Caferoğlu; Türk Dünyası El Kitabı; 3. Cilt, “Karahanlılar Devri Türk Edebiyatı”, TKAE Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1992, s. 59.

¹⁷⁰ Laszlo Rasonyi; “Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler”, TKAE Yayınları, Çev: Ş. K. Seferoğlu, Adnan Müderrisoğlu, Ankara 1983, s. 57.

¹⁷¹ M. Çağatay Uluçay; “İlk Müslüman Türk Devletleri”, MEB Basımevi, Ankara 1975, s. 14.

¹⁷² Rice; a.g.e., s. 27.

*Ravzatu's safa'da Selçuk'un oğullarından birinin genç yaşta öldüğü bildirilmiştir. İmadü'd-din İsfahani'nin Selçuklu tarihine ve Ahbarü'd-devleti's Selçukiye'ye göre de Selçuk'un dört oğlu vardır: Mikail, Musa, İsrail (Arslan) Yabgu, Ynal. Fındık'ın Tarih-i Beyhak adlı eserinde de dördtür: Mikail, Musa, Yabgu (Arslan) ve Yusuf. Ravendi ise şu isimleri zikreder: Mikail, Musa Yabgu, İsrail, Yunus.*¹⁷³ Yunus ismi çok az kaynakta geçmekte, çoğunlukla tarihçiler Yusuf'u kabul etmektedirler. İbrahim Kafesoğlu Türk Dünyası El Kitabı I. Cildinde yer alan Selçuklular makalesinde *“Türkmen hükümdarlarından birinin kızı ile evlenmiş olduğu rivayet edilen Selçuk'un dört oğlu vardı: Mikail, Arslan (İsrail), Yusuf ve Musa.*¹⁷⁴ diyerek dördüncü oğlun Yusuf olduğunu bir kere daha tekrar etmektedir.

Yazar, kitabının 28. sayfasında yer alan Gazneli Selçuklu ilişkilerine dair yaptığı bir değerlendirmede de yanlış bir bilgi vermektedir. Bu bilgiyi; *“Mahmud bu sözü gerektiği kadar dikkate almış ancak danışmanlarının bütün Selçuklu erkeklerinin başparmaklarını kestirmesi ve böylece hiçbirinin yay çeke-meyecek hale getirilmesi yönündeki tavsiyelerini dinlememiştir. Bunun yerine Selçuklulara ihtar göndererek ve İsrail'in kardeşlerinden birini Gazne'ye getirip büyük hisarı Kalencar'da hapsetmekle yetinmiştir.*¹⁷⁵ şeklinde ifade etmiştir. Ancak tarihçiler tarafından bu kişinin İsrail'in kendisi olduğu ifade edilmektedir. İsrail'in birçok eserde ikinci bir adı olarak Arslan zikredilir. İbrahim Kafesoğlu,

¹⁷³ İbrahim Kafesoğlu; Türkiyat Mecmuası XIII. sayı “Selçuk'un Oğulları ve Torunları”, s. 117-118.

¹⁷⁴ İbrahim Kafesoğlu; Türk Dünyası El Kitabı; I. Cilt, “Selçuklular”, TKAE Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1992, s. 250.

¹⁷⁵ Rice; a.g.e., s. 28.

Türkiyat Mecmuası XIII. sayıda bulunan Selçuk'un Oğulları ve Torunları makalesinde *“Selçuk'tan sonra oğulları ve torunları, Türk adeti üzerine, kendilerine bağlı Türkmen boylarını ve diğer kuvvetleri aralarında taksim etmişlerdi. Fakat başlarında Yabgu olarak Arslan bulunuyordu. Arslan, diğer adı ile İsrail, Melik-name'de, dolayısı ile İbnü'l-Esir'de ve bunlardan müstakil olarak Zeynü'l-Ahbar ve Rahatü's-südur'da anlatıldığı veçhile, Gazneli Sultan Mahmud tarafından hile ile yakalanmış, Hindistan'da Kalinear kalesine sürülmüş (416=1025'te) ve Ravendi'nin anlattığına göre, orada yedi sene sonra ölmüştür (423=1032).”*¹⁷⁶ Ahmet bin Mahmud'un Selçukname adlı eserinde Selçuk'un oğullarından bahsederken *“Emir Yabgu Arslan ki, İsrail demek ile anılmış ve o isim ile meşhur idi.”*¹⁷⁷ İfadesini kullanmıştır. Aynı eserde *“Sultan Mahmud, Gazne'de bir bölük asker seçip, Selçukluların işini bitirmeğe gayret gösterdi. Onun gönderdiği asker varıp, Selçuklular ile şiddetle savaştılar. Selçuklulardan ölen çoktu ve reisleri İsrail denen Arslan Yabgu da esir olmuştu. Emir İsrail, Arslan gibi zincir ile bağlı Gazne'ye gönderdiler. O yörelerde bir kalede hapis ettiler. Emir İsrail niçe zaman orada tutuklu kaldı, nihayet o zindanda öldü.”*¹⁷⁸

Şeklinde yer alan ifadesi ile Sultan Mesud tarafından esir edilenin İsrail olduğunu açık bir şekilde yazılmıştır. M. Çağatay Uluçay İlk Müslüman Türk Devletleri adlı eserinde bu olayı daha farklı şekilde anlatarak, Sultan Mahmud ile Arslan Bey arasında geçen bir diyaloga bağlamaktadır. Sultan Mahmud, Hindistan Müslümanlarına yardım etmek amacı ile Arslan Bey'den yardım istedi. Arslan Bey'in

¹⁷⁶ Kafesoğlu; a.g.m., s. 119.

¹⁷⁷ Ahmed bin Mahmud; “Selçuk-Name I”, Yayına hazırlayan: Erdoğan Merçil, Tercüman Yayınları, İstanbul 1977, s. 5.

¹⁷⁸ Mahmud; a.g.e., s. 7-8.

on bin kişilik bir kuvvetle Semerkand'a gelmesi, Sultan Mahmud'u rahatsız etti. Derhal haber gönderdi, Arslan Bey'i, savaş ve sefere yardım için çağırmadığını, yalnız konuşmak için davet ettiğini bildirdi. Bu durum karşısında Arslan Bey, kuvvetlerini geri gönderdi, kendisi birkaç yüz kişi ile Semerkand'a gitti. Sultan Mahmud, Arslan Bey ve arkadaşlarını büyük törenlerle karşıladı. Arslan Bey'e itibar etti, yanına oturttu. Söz arasında Oğuzlar'ın kendisine ne kadar yardımda bulunabileceğini sordu. *"Arslan Bey, koluna bir yay asmıştı belindeki kuşağında da iki ok vardı. Oklardan birisini çıkarıp Mahmud'a verdi ve: Muhtaç olduğun vakit, bunu bizim kabilemize gönder, yüz bin atlı imdadına yetişir dedi. Eğer kafi gelmezse, karşılığı üzerine, Arslan Bey, öteki oku çıkardı, önüne koydu ve dedi: Bunu, Belhan-Küh'a gönder, elli bin süvari imdadına gelir. Mahmud, bu da kafi gelmezse? deyince, o zaman yayı verip şunları söyledi: Nişan olarak Türkistan'a gönder, istersen iki yüz bin atlı gelir."*¹⁷⁹ Sultan Mahmud, Arslan Bey'den aldığı cevaplar karşısında korkmuş ve dehşete düşmüştür. Derhal adamlarına sofraya hazırlatarak üç gün süren ziyafetler verdi ve şaraplar içirdi. Arslan Bey ve adamlarına güzel elbiseler giydirdi ve adamlarına Arslan bey'in adamlarını misafir etmelerini söyledi. Kendisi de Arslan Bey'i otağına götürdü, sonra hile ile Arslan Bey'i ele geçirdi ve elleri bağlı olarak Hindistan'da Kalincar Kalesi'ne 1025 yılında hapsetti. Arslan'ın oğlu Kutalmış, babasını kurtarmak maksadıyla kale civarında tanınmaksızın birkaç yıl dolaşmış. Ancak, babasının öldüğünü duyunca o da ailesinin yanına geri dönmüştür.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Uluçay; a.g.e., s. 36.

¹⁸⁰ M. Altay Köymen; "Selçuklu Devri Türk Tarihi", DTCF Basımevi, Ankara 1982, s.31. Faruk SÜMER; "Oğuzlar", AÜ Basımevi, Ankara 1972, s.64.

Yazar kitabının 27. sayfasında *“Selçukluların husumeti Samanoğulları Şahı'nın babasının Selçuklulara vermiş olduğu otlatma hakkını geri alması ile artırılmış, bu durum göçebelerin kendi bağımsızlıklarını kazanmaları yönündeki kararlılıklarını artıran etmen olmuştur.”*¹⁸¹ şeklinde bir ifade kullanmıştır. Yazar burada bu kişiyi eserinde muğlak bırakmıştır. *“Samanlı Devleti Selçuk Oğuzları'na Buhara yakınlarındaki Nur kasabasında sürülerini otlatma müsaadesini verdi (985-986).”*¹⁸² Bu izni, Selçuk'un Cend şehrine geldiğinde Samanlı Devleti'nin başında bulunan Samanlı hükümdarı Nuh II vermiştir. Nuh II 997 tarihinde ölümü üzerine yerine oğlu Mansur geçmiş, ancak kısa bir süre sonra yerine bazı kumandanların desteği ile kardeşi Abdümelik geçirilmiştir. Selçuklulardan otlatma iznini muhtemelen bu iki kardeşten biri geri almıştır.

Yazar, kitabının 29. sayfasında *“Kabilenin liderliği hükümdarlığını Buhara'da kuran İsrail'in kardeşi Mikail'e geçmiştir. 1029'da o ve üç oğlu; adı “Şahin” anlamına gelen Tuğrul Bey, daha sonradan Çağrı Bey ismini alan Davud Bey ve İbrahim Ynal, birlikte Gazneli ordusundaki bir Türk birliğinin kumandanı olan, Selçuk'un torunlarından Yusuf'un öldürülmesiyle Gazneliler'e saldırmak için yeni bir bahaneye sahip olmuşlardır.”*¹⁸³ Şeklindeki ifadesinde Yusuf'u Gaznelilerin öldürdüğünü ifade etmiştir. Ancak, Yusuf'u öldüren Buhara Karahanlı Devleti Hükümdarı Ali Tekin'in kumandanlarından Alp Kara'dır.¹⁸⁴ Tuğrul ile Çağrı Beyler, Ali Tekin'in bu hareketini hazmedemeyerek ondan intikam almaya karar verdiler. Yapılan savaşta Ali Tekin'in ordusu mağlup oldu, Alp

¹⁸¹ Rice; a.g.e., s. 27.

¹⁸² Köymen; a.g.e., s.27.

¹⁸³ Rice; a.g.e., s. 29.

¹⁸⁴ Köymen; a.g.e., s.35.

Kara öldürüldü. M. Çağatay Uluçay da, İlk Müslüman Türk Devletleri adlı eserinde Yusuf'u öldürtenin Ali Tekin olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁵

Yazar, 38. sayfada Malazgirt Savaşı'nı anlatırken ***“Bu önemli Cuma sabahı, 19 Ağustos 1071, Alp Arslan sahte bir geri çekilme tertipleyerek kalabalık Bizans ordusunun büyük bölümünü Malazgirt civarlarında bir vadiye çekerek tuzağa düşürmeye muvaffak olmuştur.”***¹⁸⁶ ifadesini kullanmıştır. Burada 19 Ağustos tarihi Türk tarihçilerin kabul ettiği tarihe uygun düşmemektedir. Faruk Sümer, Oğuzlar adlı eserinde Malazgirt Savaşı'nı anlatırken ***“İki hükümdarı 26 Ağustos 1071’de Malazgirt’te Rahva Ovası’nda karşılaştılar.”***¹⁸⁷ diyerek 26 Ağustos tarihini net olarak vermiştir. 1930 tarihli “Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı eserde, Selçuklular ile Bizans arasında yapılan Malazgirt Savaşı için Alparslan'ın ***“Türklerin bu istilasını büyük bir ordu ile durdurmak isteyen Bizans İmparatoru Romanos Diyojen’i Malazgirt civarında müthiş bir mağlubiyete uğrattı (1071 Ağustos 26).”***¹⁸⁸ ifadesi ile burada da 26 Ağustos tarihi verilmektedir. Aynı şekilde, M. Çağatay Uluçay İlk Müslüman Türk Devletleri adlı eserinde de ***“İmparator Romanos Diogenes esir düştü. Generallerinin birçoğu da esir düştüler, zincirlere vurulup Alp Arslan’ın yanına götürüldüler (26 Ağustos 1071).”***¹⁸⁹ şeklinde 26 Ağustos tarihini vermiştir. İbrahim Kafesoğlu, “Türk Dünyası El Kitabı” içerisinde yazdığı Selçuklular maddesinde, Malazgirt Savaşı'nı anlatırken, ***“O gün, akşam karanlığından itibaren Türk okçuları, Bizans ordusunu tacize***

¹⁸⁵ Uluçay; a.g.e., s. 38.

¹⁸⁶ Rice; a.g.e., s. 38.

¹⁸⁷ Sümer; a.g.e., s. 102.

¹⁸⁸ Komisyon; “Türk Tarihinin Ana Hatları”, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 502.

¹⁸⁹ Uluçay; a.g.e., s. 56.

başlamışlar ve gece düşman karargahına kadar sokulan küçük süvari grupları, aralıksız hücumlarıyla onları takatsiz düşürmüşlerdi. 26 Ağustos 1071 Cuma sabahı, Türk ve Bizans orduları karşı karşıya mevzi almış bulunuyordu.”¹⁹⁰ diyerek o da 26 Ağustos’u vermiştir.

Yazar, kitapta 43. sayfada yer alan Süleyman Şah’ın anlatıldığı bölümün başlığında, İznik’in fethine dair bir tarih vermeden 1078¹⁹¹ yılında Süleyman Şah’ın bağımsızlığını ilan ettiğini yazmaktadır. Ancak, Türk tarihçileri arasında da İznik’in fethi ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuruluş tarihi konusunda farklı tarihler verilmektedir. Bazı tarihçiler İznik’in fethedilerek Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuruluşunu 1075 olarak kabul etmektedir. Osman Turan, “Selçuklular Zamanında Türkiye” adlı eserinde *“Bizans İmparatorluğu, bu yıllarda o kadar perişan ve Anadolu ile münasebetlerini o kadar kesmiş bir durumda idi ki Süleyman’ın bu fetihleri ve hususiyle Hristiyanlık tarihinde mühim bir mevki olan ve İstanbul’un yanı başında bulunan İznik şehrinin fethi bile Rum kaynaklarında bir akis bırakmamıştır. Bu devir, İslam kaynakları çok zayıf olduğu ve bu bölge İslam dünyasından çok uzakta bulunduğu halde yine de Suriye müellifleri Kutalmışoğlu Süleyman 467 (1075) senesinde İznik (Nikiyye) ve havalisini fethetti.”¹⁹²* demektedir. Hakkı Dursun Yıldız; “Türk Dünyası El Kitabı” I. Cildinde yer alan Anadolu Selçuklu Devleti makalesinde *“Bizans İmparatorluğu, dahili mücadeleler, Balkanlardakim isyan ve ihtilaller sebebiyle Anadolu’daki Türk akınlarına karşı duramıyordu. Bu vaziyetten faydalanan Süleyman Şah Orta*

¹⁹⁰ Kafesoğlu; a.g.e., s. 266.

¹⁹¹ Rice; a.g.e., s. 43.

¹⁹² Osman Turan; “Selçuklular Zamanında Türkiye”, Turan Neşriyat, İstanbul 1971, s. 54.

*Anadolu'ya girerek 1077 yılında Konya'yı zaptetti. Bundan sonra Bizans'taki taht kavgalarına müdahale imkanını bulan ve bu sayede fazla zorlukla karşılaşmadan birçok şehir ve kaleyi ele geçiren Süleyman Şah, 1078'de İznik'i fet ederek merkezini oraya nakletti. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nin temelleri atılmış oluyordu.”¹⁹³ diyerek farklı bir tarihi vermiştir. Ahmet Zeki Velidi Togan, “Umumi Türk Tarihine Giriş” adlı eserinde “**Rum Selçuk sultanlarından Kutalmış oğlu Süleyman, 1081'de İznik'i alıp payitaht edinmişti.**”¹⁹⁴ diyerek bir başka tarihi vermiştir. Böylece şunu kabul edebiliriz ki Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi hakkında bugün tarihçiler ortak bir tarih üzerinde anlaşmış değillerdir.*

Yazar kitabın 67.sayfasında I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile ilgili verdiği bir bilgide “*Kayınpederi de onu tekrar elde etmek yönündeki arzularını körükledi ve bir yıl içerisinde de Gıyaseddin tahtı yeniden ele geçirmeyi başardı. Kendisi 1210'daki ölümüne kadar Sultan olarak kaldı.*”¹⁹⁵ ifadesine yer vermiştir. Osman Turan, “Selçuklular Zamanında Türkiye” adlı eserinde Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünü, 29 Haziran 1211 olarak vermektedir. Bunu da kitabında “*Muharebe ve Sultan'ın şehadeti, İslam kaynaklarında 607 yılı olarak gösterilmiştir. Anonim Selçuk-name, ay ve günü ile 23 zilhicce 607 Cuma gününü verir. Bunun Miladi mukabili 5 Haziran 1211'dir. Bu Bizans kaynaklarının muharebe-*

¹⁹³ Hakkı Dursun Yıldız; “Türk Dünyası El Kitabı I. Cilt“, Anadolu Selçuklu Devleti, TKAE Yayınları, Ankara 1992, s. 285.

¹⁹⁴ A. Zeki Velidi Togan; “Umumi Türk Tarihine Giriş”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1970, s. 202.

¹⁹⁵ Rice; a.g.e., s. 67.

*nin Haziran-Temmuz arasında olduğuna dair kaydına uygun düşer.*¹⁹⁶ şeklinde yazmaktadır. Ali Sevim ve Yaşar Yücel tarafından yazılan “Türkiye Tarihi” adlı eserde Gıyaseddin Keyhüsrev’İN ölüm tarihi 5 Haziran 1211¹⁹⁷ olarak verilmektedir. Hakkı Dursun Yıldız, “Türk Dünyası El Kitabı” I. Cildinde bulunan Anadolu Selçuklu Devleti makalesinde Gıyaseddin Keyhüsrev’İN ölümünü “**1211 yılında, Alaşehir yakınlarında Laskaris ile yaptığı savaşta şehit düştü.**”¹⁹⁸ şeklinde vermiştir. Claude Cahen, “Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler” adlı eserinde, Gıyaseddin Keyhüsrev’in ölümünü “**Keyhüsrev, Menderes üzerindeki Antioç’a saldırmış, ordusu Laskaris’in ordusu ile kapışmış, Sultan zaferi sağlamış, ama öteki orduyu kovalarken, nasıl olduğu bilinmeyen koşullar altında öldürülmüştür (1211).**”¹⁹⁹ şeklinde vermiştir.

Yazar, kitabın 71. sayfasında “**Bu devletin ortadan kaldırılışı Keykubat’a ün getirse de, yıkımı, daha sonrasında sadece Anadolu Selçuklu Sultanlığı için değil, aynı zamanda Irak ve İran için de yıkıcı sonuçlar doğuracaktı. O zamanlarda kimse bu zaferin verimsiz bir zafer olduğunu fark edememişti ve muhtemelen de Keykubat öldüğü zaman, her ne kadar bu ölüm kendisine oğlunun emirleri doğrultusunda ayarlanmış olduğu söylenen bir zehir şeklinde gelmiş olsa da, kendisi açısından hiç de talihsiz değildi. Bu aşağılık hamlesi sonucunda oğlu 1235/36- yılında Trabzon’daki Komnene Krallığı ve Aşağı Ermenistan’daki Vatatzel toprakları – ki bunlar da Selçukluların hükümdarları olarak**

¹⁹⁶ Turan; a.g.e., s. 290-91.

¹⁹⁷ Ali Sevim-Yaşar Yücel; “Türkiye Tarihi”, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 147.

¹⁹⁸ Yıldız; a.g.e., s. 289.

¹⁹⁹ Claude Cahen; “Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler”, e Yayınları, İstanbul 1979, s. 129.

kabul etmişlerdi- haricinde Küçük Asya'nın tamamını içeren bir sultanlığın başına geçti."²⁰⁰ şeklinde yazdığı ifadeye Alaeddin Keykubat'ın ölümünü 1236 olarak vermiştir. Ancak, bu konuda da Türk tarihçileri ile tam uyuşamamıştır. Osman Turan, "Selçuklular Zamanında Türkiye" adlı eserinde Sultan'ın ölümünü "*Çaşnigir Nasreddin Ali, Sultan'ın önüne pişmiş bir kuş koyup parçaladı. Sultan, birkaç lokma yedikten sonra bir sancıya tutuldu; meclis de perişan oldu ve derhal Keykubadiye Sarayı'na gitti. Iızdırıp arttı; ishal geldi ve kan boşalmaya başladı. Büyük sultan, Celaleddin Karatay'a 'Benim işim sona erdi; kendimde ümidim kalmadı. Kemaleddin Kamyar'ı çağır; ona memleket meseleleri hakkında vasiyetler yapacağım.' dedi. Fakat az sonra, konuşma melekesini de kaybetti. Kemaleddin Kamyar gelince Sultan'ın işaretlerinden bir şey anlamadı. Bayramın dördüncü günü, 634 Şevval (1 Haziran 1237) Pazartesi, sultanhayata veda etmişti. İki gün sonra cenazesi Konya'ya götürülüp ecdadına ait Künbet-saray (türbe) da defnolundu.*"²⁰¹ şeklinde anlatmıştır. Claude Cahen de "Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler" adlı eserinde "*Alaeddin Keykubat 4 Şevval 634 / 31 Mayıs 1237'de ölmüştür.*"²⁰² ifadesi ile Sultan'ın ölümünü 1237 olarak vermiştir. Hakkı Dursun Yılmaz da "Türk Dünyası El Kitabı" I. Cildinde yer alan Anadolu Selçuklu Devleti makalesinde Sultan'ın ölümünü, "*Selçuklu ordusu Kayseri'de toplanacaktı. Ordu daha harekete geçmeden bir ziyafette Alaeddin Keykubat zehirlenerek öldü (1237).*"²⁰³ ifadesi ile vermiştir.

²⁰⁰ Rice; a.g.e., s. 71.

²⁰¹ Turan; a.g.e., s. 389.

²⁰² Cahen; a.g.e., s. 141.

²⁰³ Yıldız; a.g.e., s. 290.

Yazar, kitabın 74. sayfasında verdiği bilgide, *“1241/42’de Moğollar Erzurum’u kuşatıp aldılar. Onların bu varışları, Keyhüsrev’i işgalcileri bizzat kendisinin savaş alanında karşılaşmasının artık ancak bir an meselesi olduğuna ikna etti ve askerlerini toplamaya başladı. 70.000 kadar adam topladı ve onları bir Gürcü generali olan Prens Gürcü (Şalva) oğlu Zahir ül-devle’nin komutası altına verdi.”*²⁰⁴ şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Buradaki Gürcü Prens, böyle büyük bir orduya hiçbir zaman komuta etmemiştir. Türk tarihçilerine göre bu Gürcü kumandan yalnızca öncü birliklere komuta etmekteydi. Osman Turan, *“Selçuklular Zamanında Türkiye”* adlı eserinde Gürcü (Şalva) oğlu Zahir ül-Devle’nin Sultan’ın karargâhında olduğundan bahsediyor. Hatta, Sultan’ın huzurundaki savaş toplantısında; *“Nizameddin Suhrab, Gürcü oğlu Zahir ül-devle’yi kastederek, kafir olduğu için kendi korkaklığına göre hezeyan yapıyor; kendi cinsine (yani Moğol ordusunda bulunan Gürcülere) temayül gösteriyor, dedikten sonra bu büyük orduyu toplayan Sultan’ın kendisine emir vermesini ve bin seçme askerle Moğollara karşı çıkmasını belirtti. Buna mukabil Zahir ül-devle Gavur (Hristiyan) olduğunu, fakat Allah’a inandığını, eğer isabetli bir karar verilmezse memleketin harabisine sebep olanların kıyamete kadar lanete uğrayacağını söyledi. Suhrab, çok fahiş konuşmalar yapınca Vezir Mühezzibiddin Ali onu azarladı ve bu mühim işlerin hesapsız kitapsız görülemeyeceğini söyledi.”*²⁰⁵ geçen bu konuşmaya göre itidalli bir devlet adamı olduğu ancak Suhrab’ın bin seçme askerle Moğollara karşı çıkmasını teklif ettiği Zahir ül-devle’nin 70.000 kişilik bir kuvvete komuta etmesi mümkün değildir. Hatta savaşın ilerleyen zamanlarından bahsedilen; *“Veliyüddin Pervane, Nasuhiddin Faris, Gürcü*

²⁰⁴ Rice; a.g.e., s. 74.

²⁰⁵ Turan; a.g.e., s. 434.

*(Şalva) oğlu Zahir ül-devle ve Nizameddin Suhrab kumandasında bulunan 20.000 (bir rivayete göre 3000) süvari, kös, boru ve davul sesleriyle dağdan ova-ya iniyor ve Moğollara karşı hücum ediyorlardı.”*²⁰⁶ ifadesinden de anlaşılacağı üzere Tamara Talbot Rice’in vermiş olduğu 70.000 rakamına ulaşmak mümkün değildir.

Yazar, kitabın 77. sayfasında verdiği; *“Bu zaman aynı zamanda Mengü’nün İzzeddin’e Kızılırmak’ın doğusundaki, Rükneddin’e de batısındaki toprakları yönetmeyi emrettiği zamana denk gelmektedir.”*²⁰⁷ şeklindeki bilgide bir değerlendirme hatası yapmıştır. Zira doğrusu tam tersi olacaktır. Osman Turan, “Selçuklular Zamanında Türkiye” adlı eserinde, Mengü Kaan’ın İzzeddin Keykavus ile Rükneddin Kılıçarşan’ın ülkeyi birlikte yönetmesine karar verdi ve bu amaçla ülkeyi ikisi arasında taksim etti. *“Sivas nehri (Kızılırmak)’nin garbından Bizans hududuna kadar olan beldeleri İzzeddin Keykavüs’e ve Sivas’tan Erzurum’a (dahil) ve Tatarların hududuna kadar uzayan vilayetleri de Rükneddin Kılıçarşan’a ayırdı.”*²⁰⁸ Ali Sevim- Yaşar Yücel, “Türkiye Tarihi” adlı eserde bu durumu *“Tebriz’de Mengü, huzuruna gelen İzzeddin Keykavus ve Rükneddin Kılıçarşan arasında, Sivas’tan Bizans sınırına kadar olan me- leketleri Keykavus’un, Sivas’tan Erzurum’a, Moğolların sınırına kadar olan yerleri de Kılıçarşan’ın olmak üzere, iki yönetim bölgesi halinde bölüştürdü.”*²⁰⁹ şeklinde vermiştir. M. Çağatay Uluçay, “İlk Müslüman Türk Devletleri” adlı eserinde bu durumu; *“Moğollar, kardeşler arasındaki geçimsizliği önlemek için*

²⁰⁶ Turan; a.g.e., s. 435.

²⁰⁷ Rice; a.g.e., s. 77.

²⁰⁸ Turan; a.g.e., s. 490.

²⁰⁹ Sevim-Yücel; a.g.e., s. 180-181.

Selçuklu topraklarını iki kardeş arasında pay etmeye karar verdi. Kızılırmak sınır kesildi, baş şehri Konya olmak üzere batısını II. İzzeddin Keykavus'a; baş şehri Tokat olmak üzere doğusu IV. Rükneddin Kılıçarslan'a verildi."²¹⁰ biçiminde vermiştir.

Yazar, aynı konuyla ilgili olarak Anadolu Selçuklu- Memluklu işbirliği konusunda da yanlış bir kanaatini kitabına yansıtmıştır. Moğollara karşı yapılan bu işbirliğini yazar kitabında *"Bu zaman aynı zamanda Mengü'nün İzzeddin'e Kızılırmak'ın doğusundaki, Rükneddin'e de batısındaki toprakları yönetmeyi emrettiği zamana denk gelmektedir. İzzeddin bu kararla Rükneddin'e iltimas edildiğini ve kendi güvenliğinin tehdit edildiğini düşünmüş, bunun üzerine de Mısır Memlukları ile birlikte Moğol hükümdarından kurtulmak için bir komplo planlamıştır."*²¹¹ şeklinde vermiştir. Bu bilgi de, doğruyu yansıtmamaktadır. Çünkü İzzeddin zaten batı topraklarını aldığı için böyle bir sebepten dolayı Memlukluları davet etmesi mümkün değildir. İzzeddin Keykavus'un Memluklularla yaptığı işbirliğinin sebebi Moğolların sürekli kötülüklerde bulunması ve Moğol boyunduruğundan kurtulmak istemesindedir. Bu amaçla, Memluklularla haberleşmeye başlamıştır.²¹² Gerçekten de Memlukluları Moğollara karşı savaşmak üzere ülkesine davet etmiş olan İzzeddin, daha sonraki dönemde de bu amacı doğrultusunda faaliyetlerde bulunmuştur. Onun bir başka girişimini de Osman Turan, "Selçuklular Zamanında Türkiye" adlı eserinde şöyle açıklamaktadır: *"Bu sırada yakın şark siyasetinde mühim gelişmeler başladı. Altın Orda hükümdarı Bereke Han, hem İslamiyet'i kabul ettiği, hem de İran İlhanlıları ile Türkistan ve Kafkas*

²¹⁰ Uluçay; a.g.e., s. 223.

²¹¹ Rice; a.g.e., s. 77.

²¹² Uluçay; a.g.e., s. 223.

hudutlarında ihtilaf halinde bulunduğu için Sultan Baybars ile akrabaları putperest Moğollara karşı bir ittifak cephesi kuruluyordu. Bu münasebetle de İzzeddin Keykavus, bu cephenin bir mensubu olarak bu siyasi durumdan faydalanmaya çalışıyordu. Nitekim Baybars, 1263’de Altın Orda ve İzzeddin Keykavus’un elçilerini aynı zamanda kabul etmişti.”²¹³

Yazar, kitabın 91. sayfasında; *“Sultan için en az bu kadar önemli olan görevlilerden biri de kişisel doktoru idi. Tıpkı bu görevde yıllarca bulunmuş bir kişi olan Birgi’li ibn Batuta gibi, bu göreve seçilenler sık sık Yahudiler oluyor-du.”²¹⁴* şeklinde verdiği bilgide çok önemli bir bilgi hatası yapmıştır. *“İbn Batuta lakabıyla şöhret yapmış olan gezgin, Berber kabilelerinden Levatalara mensup olup, 1304’te Tanca’da doğmuştur. 22 yaşına kadar Tanca’da yaşayan ibn Batuta, 1325 yılında ilk defa Hac maksadıyla yurdundan ayrılmış, bu seyahatinde uğradığı yerlerde halk tarafından din ve şeriat konularından anlar bir kimse olmak hasebiyle saygıyla karşılanması ve itibar görmesi buraların yüksek şahsiyetleriyle tanışmış olması, onda İslam dünyasını tanıma merakını uyandırmış, macerasever ve araştırmacı ruhunu kamçılarmış, Mısır, Suriye, Arap Yarımadası, Irak, İran, Doğu Afrika, Anadolu, Kuzey Türk İlleri, Orta Asya, Hindistan, Çin, Endülüs ve Sudan gibi ülkeleri içine alan ve çeyrek yüzyılı aşan gezilerine sebep olmuştur.”²¹⁵* Görüldüğü gibi, İbn Batuta, Kuzey Afrikalı Müslüman bir gezgin-dir. Burada ibn Batuta’nın Seyahatname’sinde verdiği “Yahudi Hekimin Hikaye-

²¹³ Turan; a.g.e., s. 498.

²¹⁴ Rice; a.g.e., s. 91.

²¹⁵ İbn Batuta; “İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler”, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, MEB Basımevi, İstanbul 1971, s. I.

si”²¹⁶ bölümü, yazarımız Tamara Talbot Rice tarafından yanlış değerlendirilmiştir. İbn Batuta, Birgi’de karşılaştığı Yahudi hekimin hikâyesini anlatmış, yazarımız ise İbn Batuta’yı Yahudi hekim olarak yansıtmıştır.

Yazar, kitabının 109. sayfasında verdiği; *“1239/40 yılında Urfa’dan gelen Baba İshak denen - bazılarınca Baba İlyas- Horasan kökenli bir derviş Amasya’ya yukarıdan bakan bir mağaraya yerleşti ve kendisini bir mesih olarak tanıttı.”*²¹⁷ şeklindeki bilgide Baba İlyas ile Baba İshak’ın aynı kişi olduğunu belirtmiştir. Ancak bu iki tarihi şahsiyet, aynı dönemde yaşamasına karşın birbirinden farklı iki kişidir. Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı adlı eserinde *“Gerçekte olayda bu iki şeyhin yan yana mevcudiyeti daha baştan beri bilinmekteydi. Şu var ki, Babai tarikatının kurucusu olduğu söylenen Baba İlyas’ın, Baba İshak’la olan yakın ilişkisine rağmen, isyan hadisesi ile alakası olmadığı ve bu hadisenin tamamıyla dışında bulunduğu, ayaklanmayı asıl çıkaran ve yönetenin Baba İshak olduğu ısrarla belirtiliyordu. Mesele günümüze kadar bu haliyle gelmiştir.”*²¹⁸ şeklindeki ifadesi ile tarihi iki şahsiyetin varlığını tescil etmiştir. Yine aynı kitapta yer alan *“Ebu’l Ferec’in gayet açık olup, Baba Resul’le Şeyh İshak’ı birbirinden ayıran bu kayıtların şimdiye kadar nazarı dikkate alınmaması gerçekten şaşırtıcı bir durumdur. Çünkü birkaç noktadan Ebu’l Ferec’in bu şahadeti güvene layık görülmektedir. Bir defa o, eserini isyanın patlak verdiği mıntıklardan biri olan Malatya’da yazmış ve olaya çağdaş olmuştur. İkinci olarak da, tıpkı Elvan Çelebi gibi, isyan olayında iki liderin varlığını ortaya koymaktadır ve Baba Resul ile Baba İshak’ı hiçbir şüpheye yer vermeyecek bir*

²¹⁶ İbn Batuta; a.g.e., s. 34-35.

²¹⁷ Rice; a.g.e., s. 109.

²¹⁸ Ahmet Yaşar Ocak; “Babailer İsyanı”, Dergah Yayınları, İstanbul 1980, s. 84.

*biçimde ayırmaktadır.*²¹⁹ Bu karışıklığa büyük ihtimalle Baba Resul unvanının kullanılması meydan vermiş olmalıdır. Çünkü bu unvan, çeşitli kaynaklarda, Baba İlyas için kullanıldığı gibi, Baba İshak için de kullanılmaktadır. Ali Sevim, Yaşar Yücel tarafından yazılan Türkiye Tarihi adlı eserde; *“Yarı İslam ve Şamani inançlarını koruyan göçebe Türkmenler arasında, Samsat yörelerinde Baba İshak (veya Baba Resul) adlı, daha çok Şamani inançlara bağlı, İslamiyeti henüz hazmedememiş bir Türk şeyhi, dini ve siyasi amaçlara sahip olup peygamberlik iddiasında bulunarak göçebe Türkmenleri etrafında toplamayı başardı; onları, ülkedeki adaletsiz ve haksız yönetime karşı harekete geçirdi.”*²²⁰ Şeklindeki ifadesinde Baba İshak’ı Baba Resul olarak vermiştir. Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı adlı eserinde *“İbn-i Bibi hariç, hiçbir kaynakta adı verilmeyen Baba Resul’un Baba İlyas olduğu, kendini peygamber ilan ederek Türkmenleri II. Gıyaseddin Keyhüsrev’e karşı ayaklandırdığı anlaşılmaktadır.”*²²¹ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bu iki şahsiyetin Baba Resul unvanı ile tanınması bazı yazarların kaynak taramadaki sıkıntısından dolayı aynı kişi olarak verilmesine neden olmuştur. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye adlı eserinde Baba Resul unvanını Baba İshak için kullandığını *“Bununla da maneviysatları büsbütün yükselen Babailer artık Baba Resul’e veya Baba İshak’a kavuşmak üzere Tokat ve Amasya taraflarına doğru hareket ettiler.”*²²² şeklindeki ifadesi ile ortaya koymuştur.

²¹⁹ Ocak; a.g.e., s. 86.

²²⁰ Sevim-Yücel; a.g.e., s. 169.

²²¹ Ocak; a.g.e., s. 84.

²²² Turan; a.g.e., s. 422-23.

Yazar, kitabının 122. sayfasında; *“Celaleddin’in kendisi Farsi kökenli idi; Belh şehrinde 1207 yılında doğmuştur.”* şeklinde verdiği ifade, Türk tarihçiler tarafından fazlaca kabul görmemektedir. Faruk K. Timurtaş; “Türk Dünyası El Kitabı” III. Cilt’te yer alan Türk Edebiyatı (XIII.-XV. Yüzyıllar) adlı makalesinde *“Mevlana Celaleddin Rumi (1207-1273), yalnız Anadolu tasavvuf edebiyatının en büyük siması değil, bütün mutasavvıf şairlerin en büyüğü kabul edilmektedir. Fakat soy itibari ile Türk olan Mevlana, belli başlıları Divan-ı Kebir, Mesnevi, Fihri Mafih olan eserlerini, devrin edebiyat dili Farsça olarak yazmıştır. Mevlana’nın Türkçe olarak herhangi bir eseri yoktur. Farsça şiirleri arasında bazı Türkçe kelimeler geçmektedir. Ayrıca, Farsça-Türkçe karışık birkaç manzumesi ile (Mülemma), sırf Türkçe beyitleri bulunmaktadır.”*²²³ diyerek Mevlana’nın Türk olduğunu iddia etmektedir. A. Zeki Velidi Togan; “Umumi Türk Tarihine Giriş” adlı eserinde bahsettiği bir bölümde; *“İlhanlılar devrinde canlanan Türk milli duygusunu en iyi benimseyen ve onu eserlerinde ve şiirlerinde tebaruz ettiren de Celaleddin Rumi ile oğlu Sultan Veled olmuştur. Celaleddin Rumi mesnevisinde diyor ki: ‘Eğer Türk bir seslenirse, Allah korusun, köpeği bir tarafa bırakın, erkek arslan bile kan kusar.’ başka bir yerinde de: ‘Eğer Türk’ü ziyafete davet ederlerse, önce bir Türk usulunde derme-ev kurarlar yahut satın alırlar, Türk’ü ancak bundan sonra ziyafete davet ederler.’*²²⁴ diye Türklük hakkındaki övgülerinden bahsetmektedir. Bu görüşlerden yola çıkarak, Türk tarihçileri arasında Mevlana Celaleddin Rumi’nin Türk olduğu yönünde genel bir görüşün bulunduğunu söylemek zor değildir.

²²³ Faruk K. Timurtaş; “Türk Dünyası El Kitabı III. Cilt“, Türkiye Edebiyatı (XIII.-XV. Yüzyıllar), TKAE Yayınları, Ankara 1992, s. 108.

²²⁴ Togan; a.g.e., s. 280.

Bunların yanında Sn. Emel Esin'in kaleme almış olduğu yazısında eleştirildiği bazı noktaların burada paylaşılması uygun görölmüştür.

Örneğin yazarın gök rengini İran etkisine atfetmiş olması eleştirilmiş, gök renginin Gök Türklere kadar uzanan bir geçmiş süresince Türklere ait olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca siyah rengin Hristiyan etkisine bağlı olmadan Türklerin matem rengi olması durumu da yazar tarafından örneklenerek açıklanmıştır.

Bunlardan başka tahta çıkma törenleri ve sultanın yürüyüşü sırasında uygulanan prosedürler (sultanın üzerinde şemsiye taşınması gibi) geleneklerin de farklı kaynaklara dayandığı yazar tarafından kibarca açıklanmıştır. Mevlana'nın kökeni konusu ise makalemizin yazarı olan Sn. Emel Esin tarafından da incelenmiş olup onun son dizesinde Türk olduğunu ifade ettiği dörtlüğü de burada yazar tarafından paylaşılmıştır.²²⁵

Son olarak kadınların Anadolu Selçuklu Devleti'ndeki yeri konusunda Bn. Tamara Talbot Rice ile fikir ayrılığına düşen Emel Esin, onun düşüncesi olan İslam'ın Türk kadınıni siyasi hayatın dışında bıraktığı savının aksini iddia etmekte ve bu iddiasını örneklerle desteklemektedir.

²²⁵ Emel Esin; a.g.m..

Yabancı sanmayın, ben de bu ildenim
Sizin köyünüzde kendi evimi arıyorum
El gibi görünüyorsam da el değilim
Hintçe söylüyorum amma aslım Türktür.

BÖLÜM 6

YAZARIN KİTABI YAZARKEN KULLANMIŞ OLDUĞU

KAYNAKLAR

Yazar Küçük Asya Selçukluları adlı eserini hazırlarken birçok farklı dilden kaynakları çok iyi incelemiş ve bunlardan en verimli şekilde yararlanmıştır. Kitabın bibliyografyasına bakıldığında bu durum çok daha iyi anlaşılmaktadır. Yazar incelediği kitapları bibliyografyada yazılmış oldukları dillere göre şöyle sınıflandırmıştır:

6.1. İngilizce Yazılmış Eserler

W.F. AINSWORTH, Travels and Researches in Asia Minor, 1862.

W.E.D. ALLEN, History of the Georgian People, Londra, 1932.

T. ARNOLD, Survivals of Sasanian and Manichean Art in Persian Painting, Oxford, 1924.

M. BAHRAMI, 'A Gold Medal in the Freer Gallery of Art', Archeologica Orientalia, New York, 1952.

G. BELL, Amurath to Amurath, Londra, 1924.

H. BOWEN, 'Notes on some Early Seljukid Vizirs', British School of Oriental and African Studies', no. XX, 1957.

E.G. BROWNE, A Literary History of Persia, Londra, 1931.

E. COHN-WIENER, 'On the Origin of the Persian carpet pattern', *Islamic Culture*, vol. XI, no. 4.

ANNA KOMNENA, *The Alexiad*, E. Dawes'in çevirisi, Londra, 1926.

K.A.S. CRESWELL, *A Short Account of Early Muslim Architecture*, Pelican Book, no. 407.

M.A. CZAPLICHA, *The Turks of Central Asia*, Oxford, 1918.

D.M. DUNLOP, *The History of the Jewish Khazars*, Princeton, 1954.

DENO' J. GEANOKOPIOS, *The Emperor Michael Paleologus and the West*, Harvard, 1959.

H.A.R. GIBB and W. BARTHOLD, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, E.J.W. Gibb Memorial Series; New Series; Londra, 1928.

R. GROUSSET, 'An outline of the history of Persia', *The Survey of Persian Art*, vol. I, Oxford, 1931.

P.W. HASLUCK, 'Plato in the folklore of the Konya plain', *Annual of the British School in Athens*, no. XVIII.

P.W. HASLUCK, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford, 1921.

D.G. HOGARTH, *A Wandering Scholar in the Levant*, Londra, 1899.

H. HOLLIS, 'A unique Seljuk bronze in the Cleveland Museum', *Ars Islamica*, no. 2.

C.J. LAMM, 'The Marby rug and some fragments of carpets found in Egypt', *Svenska Orientsällskapets årsbok*, 1937, pp. 52-130, Stockholm

A. LANE, 'Ottoman pottery of Isnik', *Ars Orientalis*, vol. II, Michigan, 1957, pp. 247-50

S. LANE-POOLE, *Catalogue of the Oriental Coins in the British Museum*, vol. 8, 1877

SETON LLOYD ve D. STORM RICE, *Alanya (Ala'yya)*, Londra, 1958

H.C. LUKASH, *The Fringe of the East*, Londra, 1913

--, *The City of Dancing Dervishes*, Londra, 1914

H.F.B. LYNCH, *Travels and Studies in Armenia*, Londra, 1901

F.R. MARTIN, *History of Oriental Carpets before 1800*, Viyana, 1908

SAMNULLAH MAWLAWI FADIL, *The Decline of the Saljukid Empire*, Kalküta, 1938

L.A.MAYER, *Saracenic Heraldry*, Oxford, 1932

V.MINORSKY, *Geographical Factors in Iranian Art*, Londra, 1938

--, *Studies in Caucasian History*, Londra, 1953

TAHSİN ÖZ, *Turkish Textiles and Velvets*, Ankara, 1950

MARCO POLO, *Travels*, Penguin Classic

A.U. POPE, *Masterpieces of Persian Art*, New York, 1945

W.M. RAMSAY, *The Historical Geography of Asia Minor*, Londra, 1896

R.M. RIEFSTAHL, *Turkish Architecture in South-Western Anatolia*, Harvard, 1931

--, *The Art Bulletin*, no. XLIII, Haziran 1931

RUBRUQUIS, Travels in Tatory and China in 1253, in the Hackluyt Society edition and in that of de Bergeron, The Hague, 1735

S. RUNCIMAN, History of the Crusades, vol. I, Cambridge, 1951

T. TALBOT RICE, The Scythians, Londra, 1957

H.F. TOZER, Turkish Armenia, Londra, 1883

BEHÇET ÜNSAL, Turkish Islamic Architecture, Londra, 1959

S.A. ÜNVER, The Science of Medicine in the Seljuk Period, Ankara, 1940

P. WITTEK, 'Yasijioglu' Ali on the Christian Turks of the Dobrudja, BSOAS, 1952

--, 'The Rise of the Ottoman Empire', Royal Asiatic Society Monograph, no. 23, 1936

KEMAL S. YETKİN, 'The Mausoleun of Mama Hatun', The Burlington Magazine, Mayıs 1957, s. 146-7

6.2. Fransızca Yazılmış Eserler

YAKUB ARTIN PACHA, Contribution a l'etude du blazon en Orient, Londra, 1902

M. BAHRAMI, 'Le probleme des ateliers d'etoiles de faiences lustrees', Revue des Arts Asiatiques, vol X, no. 4

V.V. BARTHOLD, Histoire des Turcs d'Asie Centrale, Paris, 1945

M. BROSSET, Histoire de la Georgie, St Petersburg, 1849

CL. CAHEN, 'Les Malik-names et l'histoire des origines Seldjoukides',
Orient, no. 2

--, Les Seldjouks de Rum, Brüksel, 1950

R. COX, Les soieries d'art depuis les origines a nos jours, Paris, 1914

M. DEFREMERY, 'Histoire des Seldjoukides', Journal Asiatiques, Janu-
ary, 1848, vol. 2

--, 'Hamd Allah Mustaufi al Kazwini, Histoire des Seldjoukides et des Is-
mailiens ou Assassins de l'Iran, extraite du Tarikhi Guzideh ou Histoire Choisie
de Mustaufi', Journal Asiatique, Paris, 1840, s. 142; ayrıca bkz. Journal Asiatique,
1853, no. 5, ve 1856, no. 13

B. DENIKE, 'Quelques monuments de bois sculptes au Turkestan Occi-
dental', Ars Islamica II, 1935

M. DIEZ, 'Les monuments seldjoukides en Asie Mineure', Bulletin de
l'Art Ancien et Moderne, Ağustos 1908

A. GABRIEL, Monuments Turcs d'Anatolie, Paris, 1931

--, Monuments Turcs d'Anatolie, Paris, 1934

R. GROUSSET, Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jerusa-
lem, Paris, 1934

W. HEYD, Histoire du Commerce du Levant au Moyen Age, Leipzig,
1936

TH. HOUTSMA, Recueil de textes relatifs a l'histoire des Seldjoukides,
vol 3 ve 4, Leyden, 1886-1902

CL. HUART, 'Epigraphie Arabe d'Asie Mineure', Revue Semitique, Paris, 1894

--, Konya, ville des Derviches Tourneurs, Paris, 1897

L. LABORDE, Voyage en Asie Mineure, Paris, 1838

J. LAURENT, 'Byzance et les origines du Sultanat de Roum', Melanges D ehl, vol. I, Paris, 1930, s. 177-82

P. LEMERLE, L'Emirat de Aydin, Presses Universitaires de France, Paris, 1957

G. MARÇAIS, Coupole et Plafond de la Grande Mosquee de Kairouan, Paris-Tunus, 1925

G. MENDEL, 'Les monuments Seldjoukides d'Asie Mineure', Bulletin de la Revue de l'Art Ancien et Moderne, 1908

G. MIGEON, Manuel d'art Musulman, Paris, 1927

G. MIGEON, 'Notes d'archeologie Musulmane. A propos de nouvelles acquisitions du Louvre', Gazette des Beaux Arts, u unc  seri, vol. 33, 1905, s. 441

V.P. MINORSKI, Une nouvelle source musulmane sur l'Asie Centrale au XIme siecle, Paris, 1937

J. MOHLE, Le Livre des Rois, Paris, 1876-78

R. MONTRAN, Histoire de la Turquie, Paris, 1952

H. ROMASHEVITCH, 'Les sculptures de lions en Iran', Arts et Archeologie Iraniens, Moskova- Leningrad, 1939

H. SALADIN, Art Musulman, Paris, 1906

CH. SCHEFER, Quelques chapitres de l'abrege du Seljouk-nameh. Recueil de textes et traductions publies par les professeurs de l'Ercole des langues orientales vivantes, vol. I, Paris, 1889

J. STRZYGOWSKI, L'ancien art chretien en Syrie, Paris, 1936

--, 'Les elements asiatiques dans l'art', Revue des Arts Asiatiques, Annales de Musee Guimet, vol. 6, no. I

CH. TEXIER, Asie Mineure, Paris, 1862

A.S. UNVER, Hadji Pacha de Konya

--, La premiere ecole de medecine et de clinique turque, İstanbul, 1932

--, Une etude et quelques legendes sur les stations balneaires d'Anatolies aux temps des Seldjoukides et dans les periodes suivantes

--, Hippocrates et sa grande place dans la mythologie turque, Paris, 1940

M. VAN BERCHEM ve HALİL EDHEM, Materiaux pour un Corpus inscriptionum arabicarum. Troisieme partie. Asie Mineure, Kahire, 1910

P. WITTEK, 'L'Epitaphe d'un Comnene a Konya', Byzantion, X

--, 'Deux chapitres de l'histoire des Turcs de Roum', Byzantion, vol. XI

6.3. Almanca Yazılmış Eserler

W. BACHMANN, Kirchen und Moscheen in Armenien und Kurdistan, Leipzig, 1913.

W. BODE, Vorderasiatische Knüpftteppiche, Leipzig, 1901

- E. COHN-WIENER, Turan, Islamische Baukunst in Mittelasien, Berlin, 1930
- E. DIEZ ve M. VAN BERCHEM, Khurasanische Baudenkmaler, Berlin, 1918
- E. DIEZ, Persisch- Islamische Baukunst in Churasan, Darmstadt- Gotha, 1923
- , Die Kunst Indiens, Potsdam, 1925
- , Die Kunst der Islamischen Volker, Berlin, 1935
- K. ERDMANN, Der Türkische Teppich des 15 Jahnhunderts, Istanbul
- K. ERDMANN, 'Nachtrage zu den Beobachtungen einer Reise in Zentralanatolien', Jahrbuch des Deutschen Archaologischen Instituts
- , GLÜCK ve E. DIEZ, Die Kunst der Islam, Berlin, 1925
- H. W. HAUSSIG, Kulturgeschichte von Byzans, Stuttgart, 1959
- E. HONIGMAN, Die Ostgrenze des Byzantinischen Reiches von 367-1070, Brüksel, 1927
- N. JORGA, Geschichte des Osmanischen Reiches, vol. I, Gotha, 1908
- E. KÜHNEL, 'Der Lautenspieler in der islamischen Kunst des 8 bis 13 Jahrhunderts', Berlin Museum Berichte, New Series, 1951, vol. 3 ve 4
- , Islamische Kleinkunst, Berlin, 1925
- C. PREUSSER, Nordmesopotamische Baudenkmaler Altchristlicher und Islamischer Zeit, Leipzig, 1913
- F. SARRE, Reise in Kleinasien, Leipzig, 1894
- , Seldjukische Kleinkunst, Leipzig, 1909

--, Kunst des alten Persien, Berlin, 1922

--, Der Kiosk von Konya, Berlin, 1931

F. SARRE ve M. VAN BERCHEM, 'Das Metalbecken des Atabeks Lulu von Mosul in der Bibliothek von München', Münchener Jahrbuch der Bildenden Künste, no. L, Halbband, 1907

H.D. SCHMIDT, 'Persische Seidenstoffe der Seldjukerzeit', Ars Islamica, 1935

J. STRZYGOWSKI ve M. VAN BERCHEM, Amida, Heidelberg, 1910

J. VON HAMMER, Geschichte des Ottomanischen Reiches, Budapeşte, 1827- 1835

P. WITTEK, Das Fürstentum Mentese, İstanbul, 1934

6.4. Latince Yazılmış Eserler

A. PAPADOPULOS- KERAMEUS, Fontes Historiae Imperii Trapezuntiae, vol. I, 1897, St. Petersburg.

6.5. Türkçe Yazılmış Eserler

CELAL ESAD ARSEVEN, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, vol. 1-10

O. ASLANAPA ve E. DIEZ, Türk Sanatı, İstanbul, 1935

İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1954, no. 62 ve 63

MESUD KOMAN ve S. ÜÇER, Sırrı Konya İli, köy ve yer adları üzerinde bir deneme, Konya, 1945

FUAD KÖPRÜLÜ, 'Türk Edebiyatının Menşei', Milli tettebbüler mecmu-
ası, no. 4 ve 5, İstanbul, 1926

--, 'Bizans müesseselerinin tesiri', T.H.I.T.M., vol. I, 1931, s. 154-313

FUAD KÖPRÜLÜ, 'Oğuz etnolojisine dair notlar', Türkiyat mecmuası,
vol. I

KAZIM ÖZDOĞAN, Kayseri Tarihi, vol. I, Kayseri, 1948

T. ÖZGÜÇ ve M. AKOK, Üç Selçuklu Abidesi, Ankara, 1958

--, Sarıhan, Ankara, 1956

--, Melik Gazi türbesi ve kalesi, Ankara, 1950

--, Candaroğlu Mehmet Bey Cami, Ankara, 1956

--, Alayhan, Öresunhan ve Hızırilyas Köşkü, Ankara, 1957

--, Develi Abideleri, Ankara, 1955

--, Afşin Yakınındaki Eşab-ı-Keif Külliyesi, Ankara, 1958

F. SARRE, Bir Selçuk Kabartması. Ankara Müzesi'nde bir Selçuklu ka-
bartması, İstanbul, 1936

Türk Etnoğrafya Dergisi, Ankara, 1956

Türkiye Tarihi Anıtları, Ankara, 1946

F. UĞUR ve M. KOMAN, Selçuk Büyüklerinden Celaleddin Karatay,
Konya, 1940

MÜKRİMİN HALİL YİNANÇ, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, İstan-
bul, 1944

6.6. Rusça Yazılmış Eserler

V. BARTHOLD, Khalif-i Sultan, St. Petersburg, 1912

--, 'K voprosu o pogrebalnom obriade turok i mongolov', Z.V.O.R.A.O., 1917-20, s. 55-77

--, 'K istorii religionznych dvizheni X veka, Izvetsia of the Russian Academy of Science

V. GORDLEVSKY, Gosudarstvo Seldjukidov Maloi Azii, USSR Academy of Science, 1941

S.V. KISELEV, Drevnyaya istoria ujnoi Sibiri, Moskova, 1951

A.L. MONGAIT, Arkeologia SSSR, Moskova, 1953

I.A. ORBELI, 'Problema Seldjuskovo iskusstva', Arts et Archeologie Iraniens, Moskova, 1939

S.I. RUDENKO ve A.N. GLUKOV, Mogilnik Kishirgi na Altaye. Materiali po etnografii, Leningrad, 1923

N. TCHUBINASHVILI, Gruzinskaya srednevekovaya hudojestvennaya rezba po derevu, Tiflis, 1958

N.A. USEINOV, Pamiatniki Azerbeidzhanskovo iskusstva, Moskova, 1951

A.L. YACOBSON, Ocherk istorii zodchestva Armenii V-VIII v., SSSR, 1950

A.L. YACOBSON, 'Rannesrednevekovie Khersona', Materiali, no. 17

Z.V.O.R.A.O., Zapiski Vostochnovo otdeleniya Russkovo arkeologicheskovo obshchestva

6.7. Mecmua ve Tetkikler

Ars Islamica

Art et Archeologie Iraniens, Moskova-Leningrad, 1939

British School of Oriental and African Studies, Journal of (BSOAS)

Bulletin de l'Art Ancien et Moderne

Byzantion

Encyclopedia of Islam

Gazette des Beaux Arts

Journal Asiatique

Orient

Revue des Arts Asiatiques

Survey of Persian Art, vol. I, hem metin hem de görseller, Oxford, 1931

Bu kaynaklara bakıldığında, Batı dünyasında Selçuklu tarihi ile ilgili incelemelerin ne kadar erken bir tarihte başladığı ve bu tarihin ne kadar büyük bir ilgi gördüğü gözler önüne serilmektedir. Batıdaki birçok ülkeden birçok kurum Anadolu'nun ve Selçukluların tarihine büyük önem göstermiş, bu alanda büyük çalışmalar ortaya konmuş ve önemli tarihçilerin kalemleri bu alanda boy göstermiştir.

SONUÇ

Bn. Tamara Talbot Rice tarafından, 1961 yılında yazılmış olan “Seljuks in Asia Minor (Küçük Asya Selçukluları)” adlı kitap, İngilizce olması bakımından henüz Türk okuyucusu tarafından tam olarak tanınmamaktadır. Kitap Türkçe’ye çevrildiğinde tezde eleştirilmiş olan bazı bölümlerin haricinde oldukça yararlı bir kaynak olduğu değerlendirilmiştir. Kitap Anadolu Selçuklu Devleti’nin siyasi tarihinin yanında, halkının kültürel hayatı hakkında da oldukça tafsilatlı bilgiler vermektedir. Türk tarihçilerinin genelde siyasi tarihe göre daha az yer verdiği kültürel gelişim bu kitapta fazlasıyla okuyucuya sunulmuştur. Günlük hayattan ticaret hayatına, dini ritüellerden denizciliğe, mimariden sanatın hemen her dalına yönelik oldukça özel bilgiler sunulmaktadır. Kitap bu kültürel gelişimi anlatabilmek için görsellerden de fevkalade iyi ölçüde yararlanmıştır. Bn. Tamara, bu görselleri bizzat yerinde görmeye gayret etmiş, fotoğraflamış ve hatta bazı çizimleri büyük bir ustalıkla bizzat kendisi yapmıştır.

Bn. Tamara’nın bu kitaptan başka Türk tarihini yakından ilgilendiren birçok eseri daha Türkçe’ye çevrilmeden beklemektedir. Tezin bir bölümünde tanıtılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmış olan bu eserler Türk tarihçilerinin ve okuyucularının merakından uzak, tanınmaz bir vaziyette ve hatta atıl olarak beklemektedir. Bundan sonrasındaki çalışmalarda amacım, bu kitaplarının tamamının belli bir düzen çerçevesinde Türkçe’ye çevrilerek okuyucunun hizmetine sunulmasıdır.

Bn. Tamara Talbot Rice'in hayatı incelendiğinde göze çarpmaktadır ki bu kişi Türk tarihi için büyük bir önem teşkil etmektedir. Özellikle Türk tarih tezinin canlanmaya başladığı Cumhuriyetimizin ilk yıllarında yaptığı çalışmalar ve eşi By. David Talbot Rice ile yaptığı kazılar pek tanınmamaktadır. Anadolu'nun Türkleşmesi sürecindeki sosyo-kültürel hayata ait verdiği pekçok bilgi de bu nedenle bilinmemektedir. Bu sebeplerden dolayıdır ki, Bn. Tamara Talbot Rice'in Türk tarih dünyasına tanıtılması ve kapsamlı bir biçimde yaşamından kesitlerin incelenmesi, kendi tarihimizin o dönemini daha iyi anlamamıza da yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmed bin Mahmud; “Selçuk-Name I”, Yayına hazırlayan: Erdoğan Merçil, Tercüman Yayınları, İstanbul 1977.

Alexander, John T.; The American Historical Review, American Historical Association adına Oxford University Yayınları, Cilt: 76, no: 2, Nisan 1971, s. 527-528.

Bivar, A.D.H.; Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, School of Oriental and African Studies adına Cambridge University Press, Cilt: 29, no: 2, 1966, s. 396-397.

Britsky, Nicholas; Russian Review, The Editors and Board Trustees of The Russian Review adına Wiley, Cilt: 23, no: 2, Nisan 1964, s. 200.

Burton-Brown, T; Man, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Cilt: 58, Mart 1958, s. 48-49.

Caferoğlu, Ahmet; Türk Dünyası El Kitabı; 3. Cilt, “Karahanlılar Devri Türk Edebiyatı”, TKAE Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1992.

Cahen, Claude; “Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler”, e Yayınları, İstanbul 1979.

Colledge, M.A.R.; The Classical Review, The Classical Association adına Cambridge University Yayınları, Yeni Seri, Cilt: 19, no: 1, Mart 1969, s. 80-83.

Curcic, Slobodan; Slavic Review, Cilt: 35, no: 2, Haziran 1976, s. 392-393.

Eppler, Ira; The Slavic and East European Journal, American Association of Teachers of Slavic and East European Languages, Cilt: 8, no: 4, Kış 1964, s. 472-473.

Esin, Emel; Vakıflar Dergisi, Sayı: 5, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1962.

Frye, Richard N.; Artibus Asiae, Artibus Asiae Publishers, Cilt: 28, no: 4, 1966, s.324.

Hertherington, Paul; The Burlington Magazine, The Burlington Magazine Yayınları Ltd.
Şti., cilt: 118, no: 875, Şubat 1976, s. 107.

<http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095550348>

<http://www.dictionaryofarthistorians.org/riced.htm>

İbn Batuta; “İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler”, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, MEB Basımevi, İstanbul 1971.

Kafesoğlu, İbrahim; Türk Dünyası El Kitabı; I. Cilt, “Selçuklular”, TKAE Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1992.

Kafesoğlu, İbrahim; Türkiyat Mecmuası XIII. sayı “Selçuk’un Oğulları ve Torunları” makalesi.

Komisyon; “Türk Tarihinin Ana Hatları”, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

Komisyon; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, Cilt: 12, Meydan Yayınevi, İstanbul 1973 s.201, Tolstoy maddesi.

Komisyon; Oxford Dictionary of National Biography, Editör: H.C.G. Matthew, Brian Harrison, Oxford University Press Yayınları, New York 2004.

Köymen, M. Altay; “Selçuklu Devri Türk Tarihi”, DTCF Basımevi, Ankara 1982, s.31.

Kramer, Samuel Noah; Annals of the American Academy of Political and Social Science, American Academy of Political and Social Science işbirliği ile Sage Yayınları Ltd. Şti., Cilt: 318, Asia and Future World Leadership, Temmuz 1958, s. 154.

MacKendrick, Paul; The Classical Journal, The Classical Association of the Middle West and South, Cilt: 78, no: 4, Nisan-Mayıs 1983, s. 360.

Mann, Thomas Louis; Eighteenth Century Studies, The Johns Hopkins University Press, cilt: 5, no: 1, Güz 1971, s. 195-196.

Ocak, Ahmet Yaşar; “Babailer İsyanı”, Dergah Yayınları, İstanbul 1980.

- Rasonyi**, Laszlo; “Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler”, TKAE Yayınları, Çev: Ş. K. Seferoğlu, Adnan Müderrisoğlu, Ankara 1983.
- Schmidt**, Albert J.; Slavic Review, Russian Review; Cilt: 23, no: 3, Eylül 1964, s. 601-602.
- Sevim**, Ali –**Yücel**, Yaşar; “Türkiye Tarihi”, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- Sümer**, Faruk; “Oğuzlar”, AÜ Basımevi, Ankara 1972.
- Talbot Rice**, Tamara; “A Concise History of Russian Art”, Thames and Hudson London 1963.
- Talbot Rice**, Tamara; “Bizans’ta Günlük Yaşam”, Çev: Bilgi Altınok, Özne Yayıncılık, İstanbul, tarihsiz.
- Talbot Rice**, Tamara; “The Seljuks in Asia Minor”, Thames&Hudson, Londra 1961.
- Talbot Rice**, Tamara; A Concise History of Russian Art, F. A. Praeger, New York 1963.
- Talbot Rice**, Tamara; American Journal of Archeology, Archaeological Institute of America Yayınları, cilt: 75, no: 2, Nisan 1971, s. 219-220.
- Talbot Rice**, Tamara; Ancient Arts of Central Asia, Frederick A. Praeger, Inc. Publishers, New York 1965.
- Talbot Rice**, Tamara; Elizabeth: Empress of Russia, Praeger Yayıncılık Ltd. Şti., New York, 1970.
- Talbot Rice**, Tamara; Slavonic and East European Review, Modern Humanities Research Association ve University College London, School of Slavonic and East European Studies, Cilt: 59, no: 1, Ocak 1981, s. 94-95.
- Talbot Rice**, Tamara; Tamara: Memoirs of St. Petersburg, Paris, Oxford and Byzantium; John Murray (Publishers) Ltd. Londra 1996, Editör: Elizabeth Talbot Rice.

- Talbot Rice**, Tamara; The Burlington Magazine, The Burlington Magazine Yayınları Ltd. Şti., cilt: 126, no: 973, Nisan 1984, s. 311-312.
- Talbot Rice**, Tamara; The Burlington Magazine, The Burlington Magazine Yayınları Ltd. Şti., cilt: 97, no: 633, Mayıs 1982, s. 311-312.
- Talbot Rice**, Tamara; The Scythians, Frederick A. Praeger, Inc. Publishers, New York 1957.
- Timurtaş**, Faruk K.; “Türk Dünyası El Kitabı III. Cilt“, Türkiye Edebiyatı (XIII.-XV. Yüzyıllar), TKAE Yayınları, Ankara 1992.
- Togan**, A. Zeki Velidi; “Umumi Türk Tarihine Giriş”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1970.
- Turan**, Osman; “Selçuklular Zamanında Türkiye”, Turan Neşriyat, İstanbul 1971.
- Uluçay**, M. Çağatay; “İlk Müslüman Türk Devletleri”, MEB Basımevi, Ankara 1975.
- Wells**, C.M.; Phoenix, Classical Association of Canada, Cilt: 25, no: 4, Kış 1971, s. 395-398.
- Woodcock**, George; Pacific Affairs, University of British Columbia, Cilt: 39, no: 1,2, Bahar- Yaz 1966, s. 176-177.
- Yıldız**, Hakkı Dursun; “Türk Dünyası El Kitabı I. Cilt“, Anadolu Selçuklu Devleti, TKAE Yayınları, Ankara 1992.

EKLER
FOTOĞRAFLAR

Ancient Peoples and Places

THE
SELJUKS
IN ASIA MINOR

Tamara Talbot Rice

80 PHOTOGRAPHS
56 LINE DRAWINGS
AND 2 MAPS

İNGİLİZ KÜLTÜR HEYETİ, ANKARA	
Date	18 MAR 1981
Class no.	
BRITISH COUNCIL LIBRARY, ANKARA	

London
THAMES AND HUDSON

THIS IS VOLUME TWENTY IN THE SERIES
Ancient Peoples and Places

GENERAL EDITOR: DR GLYN DANIEL

© THAMES AND HUDSON LONDON 1961

PRINTED IN GREAT BRITAIN

BY WESTERN PRINTING SERVICES LTD BRISTOL

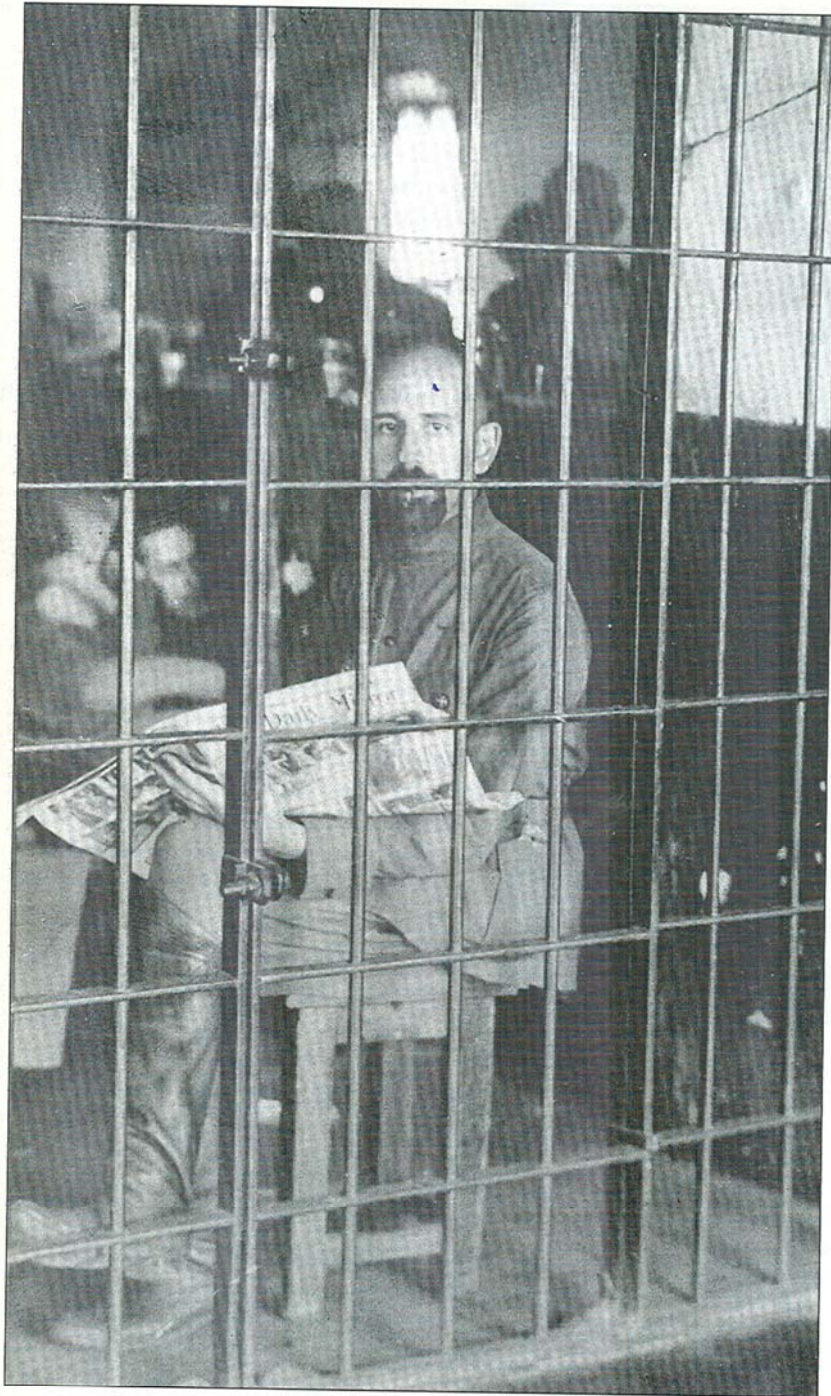
NOT TO BE IMPORTED FOR SALE INTO THE USA

1. Tamara, in her freshly laundered white frock, with a wide blue satin ribbon tied round her hips, is ready for a visit to her parents' drawing-room

2. Her Ponisovsky cousins: Lucie with Genia, flanked by the twins Jim and Alec

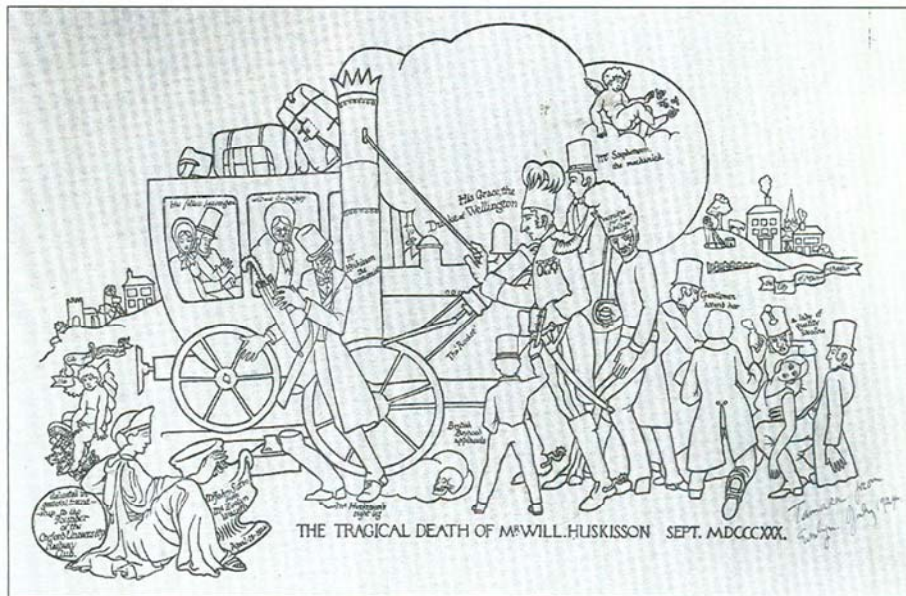
3. Tamara's favourite uncle was imprisoned in Taganka Jail, Moscow, in 1918, and then murdered by the Bolsheviks. He is reading a copy of the *Daily Mirror*

4. Tamara at Oxford in 1921: the obligatory undergraduate cap gave her headaches

5. Her future husband, David Talbot Rice. A photograph taken c. 1925

6. 'An unfortunate and melancholy event': at the opening of the railway between Liverpool and Manchester in 1830, the MP for Liverpool, the Rt. Hon. W. Huskisson, was accidentally run over and killed. In this drawing, executed as a birthday gift for John Sutro, President of the Oxford University Railway Club, Evelyn Waugh depicted their friends. Tamara is the swooning 'lady of quality', on the right. The copy of the line drawing given to Tamara was signed and dated, Tamara from Evelyn, July 1924. 27x31cm

7. David and Tamara at Oddington soon after their engagement in 1927

8. Tamara, with her dog Ghost, c. 1927, by Emile Marcovitch, Paris

9. Sumela – the precarious steps leading up to the monastery some fifty feet above ground level

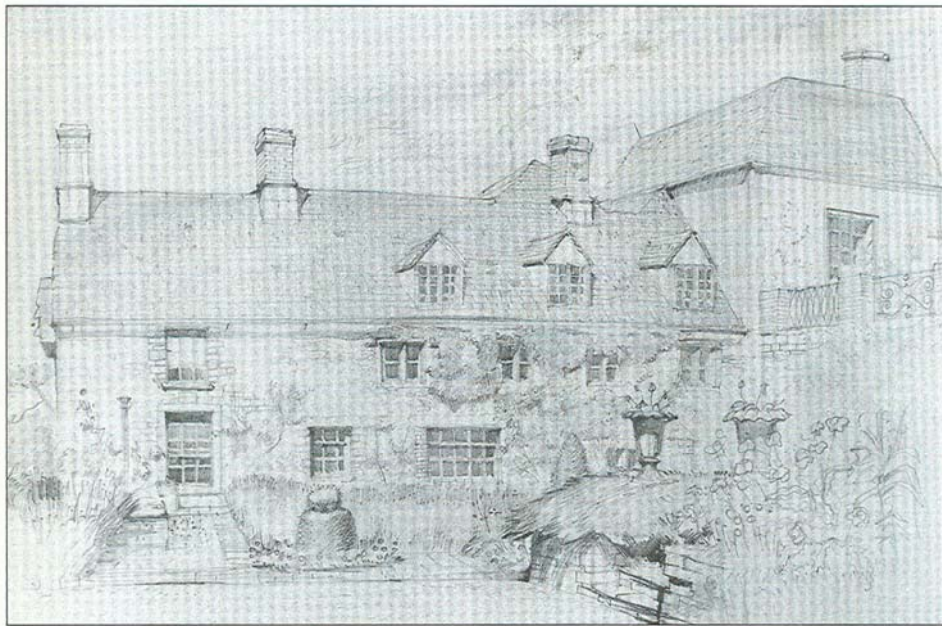
10. Kurds help get the car across the bridgeless stream but, despite obvious poverty, refuse any payment

11. A pencil and crayon portrait of Tamara, signed and dated Maliavine 1927. 45×34.5cm.

Filipp Andreevich Maliavine (1869–1940), a genre and portrait painter, studied in an icon studio in Greece, then at the St Petersburg Academy of Arts. He emigrated to France in 1924

12. Pigeon House, a pencil drawing for his hosts executed by Basil Spence when he stayed there on his way to Coventry to submit the designs which were to win the award for the new cathedral. Signed and dated Basil Spence 19 June '50. 26×36.5cm

14. David and Tamara in Poland in the 1960s

FOTOĞRAFLARIN AÇIKLAMALARI

1. Tamara, yeni yıkanmış beyaz elbisesinin içinde, kalça kısmına geniş mavi bir saten kuşak bağlanmış halde, ailesinin çizim odasına yapacağı ziyarete hazırdır.
2. Onun Ponisovsky kuzenleri: Lucie ve Genia, iki yanlarında ikizler Jim ve Alec.
3. Tamara'nın en sevdiği amcası 1918 yılında Moskova'daki Taganka Hapisanesi'ne atılmış, daha sonra da Bolşevikler tarafından öldürülmüştür. Bu resimde, *Daily Mirror*'ın bir kopyasını okumaktadır.
4. Tamara, 1921 yılında Oxford'da, bir zorunluluk olan lisans öğrencisi kepi kendisine baş ağrıları vermiştir.
5. Gelecekteki kocası, David Talbot Rice. 1925 yılında çekilmiş bir fotoğrafı.
6. 'Talihsiz ve melankolik bir olay': 1830 yılında Machester ve Liverpool arasındaki demiryolunun açılışında, Liverpool milletvekili, Rt. Hon. W. Huskinson'un yanlışlıkla üzerinden geçilmiş ve kendisi burada vefat etmiştir. Oxford Üniversitesi Demiryolu Klubü Başkanı John Sutro'ya bir doğum günü hediyesi olarak yapılmış olan bu resimde, Evelyn Waugh arkadaşlarını tasvir etmiştir. Tamara, sağ tarafta baygınlık geçiren 'bayan kalite'dir. Bu el çiziminin bir kopyası Tamara'ya Evelyn tarafından imzalanarak ve tarih atılarak, Temmuz 1924'te verilmiştir. 27x 31cm.
7. David ve Tamara, nişanlarının hemen ardından Oddington'da, 1927.
8. Tamara, köpeği Ghost ile birlikte, 1927. Fotoğrafı çeken; Emile Marcovitch, paris.
9. Sümela Manastırı- tehlikeli merdivenler, yer seviyesinden elli ayak yükseklikte olan bir manastıra uzanmaktadır.

10. Kürtler arabanın köprüsüz bir çayın üzerinden geçmesine yardım etmekte, ancak açıkça ortada olan fakirliklerine rağmen, herhangi bir ücret almayı reddettiler.
11. Tamara'nın bir karakalem ve pastel boya tablosu. Maliavine tarafından imzalanmış ve tarih atılmıştır, 1927. 45x34.5 cm. Filipp Andreevich Maliavine (1869-1940), bir üslup ve portre ressamı, Yunanistan'da bir ikona stüdyosunda çalıştıktan sonra, St. Petersburg Sanat Akademisi'ne girmiştir. 1924 yılında Fransa'ya göç etmiştir.
12. Güvercin Evi'nin karakalem bir çizimi. Resim, yeni bir katedral için yapılmış ve ödül alacak olan çizimlerini Coventry'ye götürmekte iken burada konaklamış olan Basil Spence tarafından, ev sahiplerine bir hediye olarak yapılmıştır. Basil Spence tarafından imzalanmış ve tarih atılmıştır, 19 Haziran '50. 26x36.5 cm.
13. Merkez Enformasyon Ofisi- Tamara, telefonların arasında 'sakiniyetini' koruyamamaktadır.
14. David ve Tamara, 1960'lı yıllarda Polonya'da.

Tezimizin asıl konusunu teşkil eden kitabın kapağı haricindeki resimler, kendisi tarafından yazılmış ve kızı tarafından editlenip yayına verilmiş olan "Tamara: Memoirs of St. Petersburg, Paris, Oxford and Byzantium" adlı kitaptan alınmıştır.²²⁶

²²⁶ Rice; a.g.e., 1996.

ÖZET

Tamara Talbot Rice tarafından yazılmış olan "Küçük Asya Selçukluları" adlı eser, Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarihi üzerine yazılmış olan birçok kitap-tan biridir. Diğerlerinden farklı olarak bu kitap bu tarihi Türk devletinin hem siya-si hem de kültürel tarihini başarılı bir şekilde 280 sayfalık bir özet olarak okuyu-cuya sunmaktadır. Kitap 80 adet resim, 56 adet çizim ve iki adet harita içermekte ve 1961 yılında Londra'da Thames&Hudson yayınevi tarafından basılmıştır.

Tamara Talbot Rice, ünlü bir sanat tarihçisi olup, başka bir ünlü sanat ta-rihçisi olan David Talbot Rice'in eşidir. Birlikte, birçoğu Türkiye'de olmak üzere çok sayıda tarihi kazıya katılmışlardır. Yazar, özellikle sanat tarihlerine odaklan-mak üzere birçok farklı kültürün tarihi hakkında kitaplar yazmıştır. Bugün, yaza-rın kitapları hala birçok ülkede okunmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Selçuklu, Anadolu Selçuklu Devleti, Tamara Talbot Rice, sanat tarihi, mimari, ticaret, sultan, kültür, din.

ABSTRACT

The Seljuks in Asia Minor, by Tamara Talbot Rice, is one of many books written about the history of the Seljuks of Asia Minor (or Anatolia). Different from the others, however, this book summarizes both political and cultural history of the historic Turkish nation successfully in 280 pages. The book contains 80 pictures, 56 line drawings and 2 maps, and was published by Thames&Hudson in London in 1961.

Tamara Talbot Rice is a famous art historian and wife of another famous art historian: David Talbot Rice. Together they attended many excavations, also in Turkey. She wrote many books about many different cultures, mainly focusing on art history. Today, her books are still being read in many different countries.

KEY WORDS: Seljuks, Seljuks in Asia Minor, Tamara Talbot Rice, art history, architecture, trade, sultan, culture, religion .

